

**ІНКЛЮЗИВНИЙ ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ
УКРАЇНИ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ,
ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА
БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ**

Міністерство освіти і науки України

Одеський національний технологічний університет

Навчально-науковий інститут економіки, управління і бізнесу
імені Г. Е. Вейнштейна

Кафедра національної та міжнародної економіки

**ІНКЛЮЗИВНИЙ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ, ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ
ТА БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ**

МАТЕРІАЛИ

НАУКОВОГО КОЛОКВІУМУ

22 травня 2026 року

м. Одеса

2026

Матеріали наукового колоквиуму охоплюють актуальні питання трансформації агропродовольчого комплексу України в умовах сучасних глобальних і національних викликів, розвитку людського капіталу сільських територій, екологічної модернізації агробізнесу, цифрової трансформації агропродовольчого сектору, забезпечення економічної безпеки та стійкості ланцюгів постачання агропродовольчої продукції. Особливу увагу приділено концептуальним засадам інклюзивного та сталого розвитку, формуванню інституційних механізмів підвищення конкурентоспроможності агропродовольчого сектору, впровадженню сучасних цифрових технологій, розвитку інноваційних моделей управління, а також забезпеченню продовольчої безпеки України в умовах воєнних викликів.

До збірника увійшли матеріали **38 доповідей** науковців, викладачів, аспірантів та здобувачів вищої освіти, які представляють **14 закладів вищої освіти та наукових установ України**. Представлені дослідження охоплюють широкий спектр сучасних проблем розвитку агропродовольчого комплексу, спрямовані на пошук ефективних інструментів забезпечення його стійкості, цифровізації, інноваційного розвитку, екологізації виробництва та підвищення економічної безпеки в умовах європейської інтеграції й повоєнного відновлення держави.

Організаційний комітет колоквиуму:

О. І. Павлов (голова), доктор економічних наук, професор;

С. М. Дідух (заступник голови), доктор економічних наук, професор

Члени організаційного комітету:

Т.А. Кулаковська, завідувачка кафедри національної та міжнародної економіки ОНТУ, доктор економічних наук, професор;

В. А. Самофатова, доктор економічних наук, професор;

В. А. Замлинський, доктор економічних наук, професор.

Рекомендовано до друку та розповсюдження в мережі Internet кафедрою національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету (протокол № 16 від 01.06.2026 р.).

Матеріали подаються за оригіналами рукописів авторів.

ЗМІСТ

ПЕРШИЙ ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ

«Трансформація агропродовольчого комплексу в умовах глобальних і національних викликів»

ЧИННИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ INDUSTRY 5.0 В АГРАРНИЙ СЕКТОР В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ВОЄННИХ РИЗИКІВ

Бокій О. В.

к. е. н., старший дослідник, старший науковий співробітник відділу економічних досліджень Інституту продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук України..... 12

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дідух С. М.

д. е. н., професор кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету

Фрум О. Л.

к. е. н., доцент кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету

Лобоцька Л. Л.

к. т. н., доцент кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету

Одеського національного технологічного університету..... 17

ІНВЕСТИЦІЇ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Кісіль М. І.

к. е. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» 27

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Король О. О.

аспірант кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету.....33

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКИМ СЕКТОРОМ УКРАЇНИ: ЕКОСОЦІОЕКОЛОГІЧНІ ЗРУШЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Крисанов Д. Ф.

д. е. н., професор, керівник Інституту економіки і бізнесу Білоцерківського національного аграрного університету 38

**ПРОБЛЕМИ ПОВОЄННОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА РАЙОНІВ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ НАСЛІДКІВ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Павлов О. І.-молодший

аспірант кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету 69

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ВИНОРОбСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ**

Самофатова В. А.

д. е. н., професор, професор кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету

Савінова Т. А.

здобувачка СВО «Магістр» кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету

Самофатов Г. І.

здобувач СВО «Бакалавр» ННІ КІАРтаП ім. П. М. Платонова Одеського національного технологічного університету..... 77

**СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ
ЕНДОГЕННОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Седікова І. О.

д. е. н., професорка, завідувачка кафедри менеджменту і логістики Одеського національного технологічного університету82

ДРУГИЙ ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ

«Розвиток людського капіталу сільських територій на засадах сталості та інклюзивності»

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ
ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЗА
ТРУДОВІ РЕСУРСИ**

Замлинський В. А.

д. е. н., професор, професор кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету87

**ВПЛИВ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА СТІЙКИЙ РОЗВИТОК
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Копитко В. І.

д. е. н., професор, Львівський інститут менеджменту94

НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ ДЛЯ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ АПК

Копитко О. В.

к. е. н., доцент Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Ґжицького, м. Львів 99

ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Майданік І. П.

к. соц. н., с. н. с., провідний науковий співробітник Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України 104

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА РАЙОНІВ УКРАЇНИ НА ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАСАДАХ: ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИЙ КОНТЕКСТ

Павлов О. І.

д. е. н., професор, професор кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету..... 110

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКО-МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

Павлова І. О.

д. е. н., доцент кафедри менеджменту і логістики Одеського національного технологічного університету

Петрук В. О.

студентка СВО «Бакалавр» кафедри менеджменту і логістики Одеського національного технологічного університету119

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Савенко І. І.

д. е. н., професор кафедри менеджменту і логістики Одеського національного технологічного університету.....123

ІНТЕГРАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ І МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО ВІДНОВЛЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ТА СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сахацький М. П.

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту і маркетингу Одеської державної академії будівництва та архітектури; професор кафедри менеджменту Одеського державного аграрного університету

Запша Г. М.

д. е. н., професор, завідувачка кафедри менеджменту Одеського державного аграрного університету127

**ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ
ЗНИЖЕННЯ ПЛИННОСТІ КАДРІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В
УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ**

Севастьянов В. В.

аспірант Одеського національного технологічного університету132

**ПРОГНОЗНІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА
ЇХ ВПЛИВ НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНИ**

Федака В. В.

аспірант Одеського національного технологічного університету

Єленок К. А.

здобувач бакалаврського рівня вищої освіти Одеського національного технологічного університету137

ТРЕТІЙ ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ

«Екологічні виклики та ресурсоощадні практики в агробізнесі»

**ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА ТА БІОЛОГІЗАЦІЯ
АГРОВИРОБНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
АГРОБІЗНЕСУ**

Бендасюк О. О.

д. е. н., доцент, заступник директора Інституту ветеринарної медицини, м.

Київ.....142

**РЕСУРСОЩАДНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ ЯК
ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ**

Замлинська О. В.

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства

Одеського державного аграрного університету

Демірчев Д. В.

здобувач бакалаврського рівня вищої освіти Одеського національного технологічного університету146

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЗЕЛЕНОГО ПЕРЕХОДУ В АГРОБІЗНЕСІ

Крюкова І. О.

д. е. н., професор, головний науковий співробітник відділу геоінформаційних систем, менеджменту та економічних досліджень Інституту кліматично орієнтованого сільського господарства НААН

Степанова М. М.

к. е. н., завідувач відділу геоінформаційних систем, менеджменту та економічних досліджень Інституту кліматично орієнтованого сільського господарства НААН151

ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗМІН ТЕХНОЛОГІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Молдаван Л. В.

д. е. н., професор, заслужений економіст України, головний науковий співробітник відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».....156

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BARRIERS TO THE IMPLEMENTATION OF ENERGY EFFICIENCY PROJECTS IN THE MULTI-APARTMENT RESIDENTIAL SECTOR

Mostovoi V.

PhD student in Specialty C1 «Economics and International Economic Relations (with specializations)», Odesa National University of Technology.....161

ЧЕТВЕРТИЙ ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ

«Цифрова трансформація та інновації в агропродовольчому секторі»

АНАЛІТИЧНА ПЛАТФОРМА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Агеєва І. М.

к. е. н., доцент кафедри менеджменту і логістики Одеського національного технологічного університету

Дьяченко Ю. В.

к. е. н., доцент кафедри менеджменту і логістики Одеського національного технологічного університету

Коренман Є. М.

ст. викладач кафедри менеджменту і логістики Одеського національного технологічного університету.....165

ЦИФРОВІ ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ АГРАРНОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Городніченко С. А.

аспірант Одеського національного технологічного університету.....169

УПРАВЛІННЯ, МОДЕЛЮВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Касян С. Я.

д. е. н., доцент, професор кафедри маркетингу НТУ «Дніпровська політехніка»
Шаповал Д. Є.
здобувач PhD кафедри маркетингу НТУ «Дніпровська політехніка»173

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЗАЙНЯТИСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Коваленко О. В.
д. е. н., с. н. с., завідувачка відділу економічних досліджень Інституту продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук України
Коваленко Д. О.
здобувач вищої освіти Державного університету «Київський авіаційний інститут»177

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ІТ-ІНСТРУМЕНТИ, АВТОМАТИЗАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТА РЕГУЛЯТОРНІ БАР'ЄРИ

Рейфман Р. В.
магістрант спеціальності «Економіка» Одеського національного технологічного університету, Україна..... 182

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ БАР'ЄРИ ТА ДЕСТРУКТИВНІ ЧИННИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ РЕСУРСНИХ ДИСБАЛАНСІВ ТА ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Чумакова Г. В.
к. н. держ. упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування Одеського національного технологічного університету 186

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF BLOCKCHAIN-BASED SMART LOGISTICS CHAINS

Sedikov D.
PhD (Management), doctoral student at the Department of Management and Logistics, Odesa National University of Technology 192

П'ЯТИЙ ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ
«Економічна безпека та стійкість ланцюгів постачання агропродовольчої продукції»

ЛОКАЛЬНІ ПРОДОВОЛЬЧІ СИСТЕМИ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ

Атамась Г. П.

к. е. н., доцент кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеського національного технологічного університету
Малевиц О. В.
аспірант кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеського національного технологічного університету195

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ

Згадова Н. С.

к. е. н., доцент, завідувачка кафедри економічної безпеки, права та
соціальних процесів Одеського національного технологічного
університету199

ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНИХ ЛОКАЛЬНИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ

Згадова Н. С.

к. е. н., доцент, завідувачка кафедри економічної безпеки, права та
соціальних процесів Одеського національного технологічного університету
Паненко О. Є.
аспірант кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеського національного технологічного університету202

ПЛАТФОРМНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖГАЛУЗЕВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У РЕГІОНАЛЬНИХ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМАХ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Казьмір Л. П.

к. е. н., науковий співробітник ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.
І. Долишнього НАН України», м. Львів206

АДАПТИВНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИБОРУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Кулаковська Т. А.

д. е. н., професор, завідувачка кафедри національної та міжнародної
економіки Одеського національного технологічного університету
Полуліх В. М.
аспірант 3-го року навчання зі спеціальності 051 «Економіка» Одеського
національного технологічного університету 210

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Петкова Д. Ф.

PhD, асистент кафедри національної та міжнародної економіки Одеського національного технологічного університету 217

БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЦІНОВУ СТАБІЛЬНІСТЬ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Петренко О. П.

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства Одеського державного аграрного університету

Сімецькі А. Ф.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Одеського державного аграрного університету222

ІННОВАЦІЙНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ

Работін Ю. А.

к. е. н., доцент кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів Одеського національного технологічного університету

Павленко Г. М.

старший викладач кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів Одеського національного технологічного університету 227

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Перший тематичний напрям – «Трансформація агропродовольчого комплексу в умовах глобальних і національних викликів»

БОКІЙ О. В.

кандидат економічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник
відділу економічних досліджень
Інститут продовольчих ресурсів
Національної академії аграрних наук України

ЧИННИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ INDUSTRY 5.0 В АГРАРНИЙ СЕКТОР В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ВОЄННИХ РИЗИКІВ

В епоху глобальних інноваційних і промислових революцій аграрний сектор залишається провідною ланкою національної економіки і зовнішньої торгівлі й забезпечує до 20% ВВП [1]. Незважаючи на ризики і наслідки військового вторгнення російської федерації в Україну від лютого 2022 р., підприємства сільського господарства і харчової промисловості відновлюють виробничий потенціал. Приміром, незважаючи на скорочення експорту олії у 2022 р. на 16% (за кількістю), у 2023 і 2024 рр. показники зросли відповідно 12 і 17% відносно довоєнного 2021 року.

Впровадження основних елементів Industry 5.0 (у формі Agriculture 5.0) у діяльність аграрного сектора обумовлене потребою зміни технологічних та автоматизованих засад Industry 3.0 і 4.0, що сприймають «ферму як завод» на людиноорієнтовані підходи, забезпечення екологічного розвитку, циркулярну економіку і стійкість продовольчої системи.

Основні засади переходу до Industry 5.0 закладені у Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року (в частині посилення стійкості аграрного сектора, впровадження інновацій, цифровізації), у Маніфесті Industry 5.0, який декларує принципи

ЄС щодо переходу від автоматизованих технологій до соціально відповідального підходу. Пріоритетність розроблення програмних документів у Маніфесті визначено за 10 стратегічними напрямками (серед яких – урядування 5,0, посилення стійкості ланцюгів доданої вартості та екосистем, діджиталізація та перехід на циркулярні виробництва) [4].

Для вітчизняного аграрного сектора, який в умовах війни інтегрується до європейської системи, перехід до Industry 5.0 сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки, впровадженню «зелених» стандартів та підвищенню стійкості аграрного бізнесу.

Основні чинники впровадження Industry 5.0 у діяльність аграрного сектора України можна розглядати з точки зору стримуючого (протидія) і стимулюючого (що прискорює досягнення цілей) векторів розвитку.

Стримуючі чинники – насамперед війна в Україні, яка порушила всі сфери життєдіяльності країни, включно з аграрним сектором; висока вартість впровадження інноваційних рішень та капіталовкладень в аграрну галузь, зокрема у «розумне» обладнання та інтелектуальні системи, націлені на людиноцентричність, вирішення проблеми зміни менталітету населення і навчання персоналу. Відповідно, розвиток стримує нестача коштів для реалізації розвитку аграрних кластерів в умовах нагальної необхідності повоєнного відновлення. Ментальна складова теж є важливим чинником – важливо довести, що навіть за необхідності відновлення базових складових необхідно орієнтуватися на майбутній розвиток економіки й суспільства.

Серед стримуючих чинників слід відмітити майбутню недовіру людини до «розумних машин», ризик диверсій та збою процесів і систем в умовах євроінтеграції, загрозу витоку конфіденційних даних. Наочні приклади – збій голосування у системі «Дія», порушення платежів у «Приват 24» через кібератаки на початку війни.

Передбачено, що Industry 5.0 має бути цілісною системою, яка охоплює диверсифіковані напрями розвитку аграрного сектора у складі національної та глобальної економіки. Недостатньо узгоджені нормативно-законодавчі акти.

В умовах впровадження Industry 5,0 стримуючим чинником можуть стати нерівні умови і можливості доступу суб'єктів ринку до інновацій та інших складових системи. Великі корпорації мають більше фінансових і політичних можливостей впливу на ринкові та інноваційні процеси, порівняно з малим і середнім бізнесом, тому виникає загроза монополізації ресурсів.

Найбільш стримуючими факторами можна визначити ризики війни, обмежену інфраструктуру (включно з необхідністю відновлення порушених потужностей, відсутністю швидкого, і навіть звичайного інтернету у сільській місцевості), високу вартість та невизначеність термінів і можливості окупності капіталовкладень.

Разом із необхідністю подолання нагальних проблем, чинники стимулювання впровадження Industry 5,0 можна систематизувати відповідно до рис. 1.

Рис. 1. Стимулюючі фактори впровадження Industry 5,0 в аграрний сектор

В епоху інноваційних перетворень важливе місце займають цифрові й технологічні фактори, які мають забезпечити ефективну взаємодію людей та інтелектуальних комплексів, включно із застосуванням дронів для землеробства й зрошення, роботехнічних комплексів. Цифровізація охопила ключові сфери діяльності в аграрному секторі та має перспективи розширення, за умови побудови відповідної логістики й залучення інвестицій.

Економічний і безпековий напрям мають бути спрямовані на досягнення стійкості та прибутковості процесів поєднання технологічних рішень із соціальною відповідальністю та екологічною складовою. Еколого-кліматичні фактори мають забезпечити чисте довкілля та зменшити шкідливий вплив продовольчих потужностей і наслідків війни на екосферу. У межах Industry 5,0 зростає роль людиноцентрованого напрямку, який забезпечується соціально-гуманітарними факторами у побутовому житті й на виробничих майданчиках. Мають бути мінімізовані шкідливі чинники та забезпечені гідні умови праці, завдяки робототехнічним засобам, зменшенню навантаження на людину, інтелектуальному діалогу людей і машин. Важливе місце займає підвищення кваліфікації робітників, зокрема, й засобами віртуальної реальності.

Інноваційно-інвестиційна складова в аграрному виробництві забезпечується державними важелями допомоги, міжнародними програмами та інвесторами, які істотно розширилися завдяки євроінтеграції країни та необхідності відновлення порушеної війною економіки. Зокрема, через державні кредити «5 – 7 – 9» реалізується масштабний екстрений інклюзивний проєкт відновлення сільського господарства ARISE, вартістю майже 600 млн. дол. США [5].

Завдяки інституційним чинникам, взаємодії державних, міжнародних та суспільних інституцій, формуються національні дорожні карти і стратегії, забезпечуються гармонізація нормативно-законодавчої бази до вимог і правил ЄС, доступ до кредитування та інноваційних перетворень для впровадження Industry 5,0.

Висновки. Всебічне запровадження принципів і технологій Industry 5,0 сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектора в умовах зміни сучасної парадигми розвитку економіки, необхідності подолання воєнних ризиків і переходу до людиноцентрованої моделі.

Список використаних джерел

1. Trade Map. <https://www.trademap.org/Index.aspx>.
2. Агросектор забезпечує 20% ВВП, – міністр. 2024. [https://agropolit.com/news/29314-agrosektor-zabezpechuye-20-vvp--ministr](https://agropolit.com/news/29314-agrosektor-zabezpechuye-20-vvp--ministrhttps://agropolit.com/news/29314-agrosektor-zabezpechuye-20-vvp--ministr).
3. Маніфест щодо переходу України до Індустрії 5.0. <https://www.clusters.org.ua/blog-single/manifest-perehid-ua-industry5-0/>.
4. Юрчак О. Індустрія 5.0: напрями дій та шляхи розвитку. <https://www.clusters.org.ua/blog-single/industry-5-0-napriamy-diy/>.
5. Проект ARISE. <https://bdf.gov.ua/wp-content/uploads/2024/10/Proekt-ARISE.pdf>.

ДІДУХ С.М.

доктор економічних наук,
професор кафедри національної та міжнародної економіки

ФРУМ О.Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри національної та міжнародної економіки

ЛОБОЦЬКА Л.Л.

кандидат технічних наук,
доцент кафедри національної та міжнародної економіки
Одеський національний технологічний університет

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні спричинив глибоку трансформацію національної економічної системи, змінивши механізми функціонування держави, бізнесу та фінансових інститутів. Якщо до 2022 року моделі національної економіки України мала ознаки відкритої ринкової економіки з орієнтацією на експорт сировини, аграрний сектор та зовнішні ринки, то в умовах повномасштабної війни вона набула рис мобілізаційної, адаптивної та частково дирижистської моделі, яка побудована на активному втручанні держави в економічні процеси. Основними завданнями стали забезпечення обороноздатності, підтримка макроекономічної стабільності, збереження критичної інфраструктури та соціальної стійкості населення.

В таблиці 1 наведено ключові макроекономічні та структурні показники економіки України в умовах воєнного стану.

Ключові макроекономічні та структурні показники економіки України в умовах воєнного стану*

Показник	Значення	Період	Характеристика
Зміна ВВП	-29,1%	2022 р.	Найглибше падіння економіки внаслідок війни
Зміна ВВП	+5,3%	2023 р.	Часткове відновлення економічної активності
Зміна ВВП	+2,9%	2024 р.	Помірне відновлення за умов війни, проте темпи сповільнилися порівняно з 2023
Зміна ВВП	+ 2,0%	2025 р.	Продовження відновлення економіки, проте темпи сповільнилися порівняно з 2024
Зміна ВВП	-0,5%	I кв. 2026 р.	Вплив безпекових ризиків, логістичних обмежень та руйнування енергетики
Частка видатків на оборону в бюджеті	понад 50%	2025 р.	Посилення мобілізаційної функції держави
Видатки на сектор оборони	понад 2 трлн грн	2025 р.	Пріоритетність фінансування безпеки
Міжнародна допомога Україні	понад 115 млрд дол. США	2022–2025 рр.	Підтримка макрофінансової стабільності
Програма Ukraine Facility	50 млрд євро	2024–2027 рр.	Довгострокова підтримка з боку ЄС
Кількість українців за кордоном	понад 6 млн осіб	2024–2026 рр.	Втрата частини трудового потенціалу
Рівень безробіття	19%	2023 р.	Наслідок структурної кризи ринку праці
Рівень безробіття	14%	2024 р.	Залишається високим структурне безробіття
Рівень безробіття	12%	2025 р.	Регіональні диспропорції: високе безробіття на Півдні та Сході, та дефіцит працівників у Києві й на Заході
Релоковані підприємства	понад 800	2022–2024 рр.	Просторове переміщення бізнесу
Потреби у відбудові	588 млрд дол. США	2026 р.	Масштаб майбутньої реконструкції

*Джерело: складено на підставі [1-9].

Розглянемо більш детально структурні трансформації елементів моделі національної економіки України в умовах воєнного стану.

1. Посилення ролі держави в економічному регулюванні

Однією з ключових структурних змін стало різке посилення ролі держави у перерозподілі ресурсів. Держава стала центральним економічним суб'єктом, який координує бюджетні потоки, підтримує стратегічні галузі та фінансує сектор безпеки й оборони. Значна частина видатків державного бюджету спрямовується на військові потреби, соціальні виплати, відновлення інфраструктури та підтримку внутрішньо переміщених осіб.

У 2025 році понад 50% видатків держбюджету спрямовувалося на сектор безпеки й оборони. Видатки на оборону України у 2025 році перевищили 2 трлн грн. Значна частина цивільних витрат фінансувалася коштом міжнародної допомоги [6].

За даними міжнародних фінансових інституцій, упродовж воєнного періоду бюджет України значною мірою залежить від зовнішнього фінансування – грантів, кредитів та макрофінансової допомоги партнерів [1-2]. Це формує специфічну модель функціонування державних фінансів, де внутрішні доходи переважно покривають оборонні витрати, а цивільні видатки забезпечуються міжнародною підтримкою.

2. Трансформація галузевої структури економіки в умовах воєнного стану

Однією з найбільш помітних структурних змін, спричинених воєнним станом, стала трансформація галузевої структури економіки України. Повномасштабна війна суттєво змінила співвідношення між окремими секторами господарства, вплинула на виробничі ланцюги, територіальне розміщення підприємств та пріоритети економічного розвитку держави. Галузі, які до війни відігравали провідну роль у формуванні валового внутрішнього продукту та експортного потенціалу, зазнали значних втрат, тоді як окремі сфери отримали нові стимули для розвитку.

Воєнний стан змінив співвідношення між секторами національної економіки. Частина промислових підприємств у східних та південних регіонах була зруйнована або втратила виробничі потужності через бойові дії та окупацію територій. Водночас відбулося зростання ролі таких сфер:

- оборонно-промислового комплексу;
- логістики та транспорту;
 - енергетики;
 - інформаційних технологій;
 - аграрного сектору;
 - будівництва та відновлення інфраструктури.

Особливе значення зберігає агропромисловий комплекс як джерело валютних надходжень та продовольчої безпеки. Сільське господарство залишається фундаментальним сектором, адаптуючись до складних логістичних умов та мінування територій. Разом з тим експорт аграрної продукції залежить від функціонування морських портів, транспортних коридорів та міжнародної безпекової ситуації.

Насамперед негативних змін зазнала промисловість, особливо металургія, машинобудування, хімічна галузь та важка індустрія, які традиційно були зосереджені у східних і південних регіонах України. Значна частина промислових потужностей була пошкоджена, зруйнована або опинилася на тимчасово окупованих територіях. Руйнування логістичної інфраструктури, дефіцит електроенергії, перебої з постачанням сировини та нестача кадрів призвели до скорочення виробництва в багатьох промислових секторах [10].

Водночас зросло значення аграрного сектору, який став одним із ключових джерел валютних надходжень та гарантом продовольчої безпеки держави. Попри втрату частини земельних ресурсів, замінування територій та труднощі з експортом через морські порти, сільське господарство зберегло високий рівень адаптивності. Українські аграрні підприємства переорієнтували логістику на сухопутні маршрути, дунайські порти та альтернативні експортні коридори.

Суттєво зросла роль оборонно-промислового комплексу. В умовах війни саме виробництво озброєння, техніки, боєприпасів, засобів зв'язку та безпілотних систем стало стратегічним напрямом розвитку економіки.

Держава активізувала співпрацю з приватним сектором у сфері оборонного виробництва, що сприяло формуванню нових підприємств і технологічних рішень.

Окремої уваги заслуговує сектор інформаційних технологій та цифрових послуг, який продемонстрував високу стійкість та адаптивність навіть в умовах воєнного стану.

ІТ-галузь зберегла експортний потенціал, валютні надходження та зайнятість населення. Завдяки дистанційному формату роботи українські ІТ-компанії змогли продовжувати діяльність і залишилися одним із найбільш конкурентоспроможних секторів економіки [11].

Також зросло значення транспортно-логістичної сфери. Через блокування частини морських шляхів і руйнування інфраструктури країна була змушена швидко перебудовувати логістичні маршрути. Підвищилася роль залізничного транспорту, автомобільних перевезень, прикордонної інфраструктури та дунайських портів [12].

Поступово активізується будівельна галузь, яка орієнтується не лише на житлове будівництво, а й на відновлення зруйнованих об'єктів критичної інфраструктури, енергетики, доріг, мостів та соціальних установ. У післявоєнний період саме ця сфера може стати одним із драйверів економічного зростання.

3. Регіональна перебудова економічного простору

Війна спричинила переміщення економічної активності із зон бойових дій до центральних та західних регіонів України. Відбулася масштабна релокація підприємств, трудових ресурсів та капіталу. Після початку повномасштабної війни було релоковано понад 800 підприємств у безпечніші регіони.

Новими центрами розвитку стали відносно безпечні області, де сформувалися промислові кластери, логістичні вузли та центри малого бізнесу. Найбільше підприємств перемістилося до Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської областей.

Цей процес має подвійний ефект:

- 1) позитивний – активізація регіонального розвитку в тилкових областях;
- 2) негативний – депресивний стан територій, що зазнали руйнувань [13].

У перспективі післявоєнного відновлення це потребуватиме нової регіональної політики, спрямованої на збалансований просторовий розвиток країни.

4. Фінансова стійкість та міжнародна залежність

Українська модель національної економіки у період війни значною мірою базується на зовнішній фінансовій підтримці. Ключову роль відіграють ЄС, США, МВФ, Світовий банк та інші міжнародні донори. Завдяки цій підтримці держава зберігає макрофінансову стабільність, фінансує дефіцит бюджету та підтримує валютний ринок.

З 2022 року Україна отримала понад 115 млрд дол. США зовнішньої бюджетної підтримки. У 2024 році ЄС започаткував програму Ukraine Facility обсягом 50 млрд євро. МВФ продовжив багаторічну програму підтримки обсягом 15,6 млрд дол. У квітні 2026 року Рада Європейського Союзу затвердила пакет фінансової допомоги Україні, який включає кредит у розмірі 90 мільярдів євро [5-7].

Національний банк України здійснює жорстку монетарну політику, контролює інфляційні процеси та забезпечує стабільність банківської системи. У 2026 році НБУ зберіг облікову ставку на рівні 15% через високі ризики, пов'язані з війною та інфляцією [7].

Разом з тим така модель створює ризики довгострокової боргової залежності та потребує переходу до самодостатнього економічного зростання після завершення війни.

5. Людський капітал та ринок праці

Воєнний стан суттєво вплинув на трудові ресурси країни. Серед основних викликів:

- зовнішня міграція населення;
- мобілізація працездатного населення;

- дефіцит кадрів у промисловості та будівництві;
- структурне безробіття;
- потреба перекваліфікації працівників.

За даними міжнародних організацій, за кордоном перебувало понад 6 млн українців. Рівень безробіття у 2023 році оцінювався близько 19%. У багатьох галузях спостерігається дефіцит кадрів (будівництво, транспорт, промисловість).

Одночасно посилилася роль жінок у ринку праці, дистанційної зайнятості та малого підприємництва. Після війни питання повернення мігрантів, реінтеграції ветеранів та модернізації системи освіти стануть ключовими чинниками економічного зростання.

6. Орієнтація на повоєнну модернізацію

Попри воєнні виклики, сучасна модель національної економіки України вже формується з урахуванням майбутньої інтеграції до Європейського Союзу. Відновлення країни розглядається не лише як реконструкція зруйнованих об'єктів, а як можливість створення нової економіки, заснованої на:

- інноваціях;
- зеленій енергетиці;
- цифровізації;
- високотехнологічному виробництві;
- прозорому державному управлінні;
- конкурентному бізнес-середовищі [10].

За оцінками Світового банку, потреби України у відновленні станом на 2026 рік становлять 588 млрд дол. США [1], що свідчить про масштаб структурних руйнувань економіки. Найбільших втрат зазнали:

- житловий сектор;
- транспортна інфраструктура;
- енергетика;
- промисловість.

У 2025 році понад половину державних видатків було спрямовано на сектор оборони, що підтверджує мобілізаційний характер сучасної моделі національної економіки України.

Отже, модель національної економіки України в умовах воєнного стану характеризується глибокими структурними змінами. Вона поєднує риси ринкової економіки, державного дирижизму та мобілізаційного управління ресурсами. Її ключовими особливостями є посилення ролі держави, переорієнтація бюджетних ресурсів на оборону, залежність від міжнародної допомоги, регіональна релокація бізнесу, трансформація ринку праці та орієнтація на післявоєнну модернізацію. Подальший розвиток залежатиме від безпекової ситуації, масштабів міжнародної підтримки та успішності внутрішніх реформ.

Таким чином, трансформація галузевої структури економіки України характеризується зменшенням ролі традиційної важкої промисловості та посиленням значення аграрного сектору, оборонної промисловості, ІТ-сфери, логістики та відбудовчих галузей. Ці зміни формують нову модель економічного розвитку, орієнтовану на стійкість, безпеку, інноваційність та повоєнну модернізацію держави.

Отже, в умовах воєнного стану модель національної економіки України зазнала суттєвих структурних трансформацій, що проявилися у зміні ролі держави, галузевих пріоритетів, механізмів фінансування та просторової організації господарства. Воєнні виклики зумовили перехід від переважно ринкової моделі до мобілізаційно-адаптивної системи, у якій ключове значення мають забезпечення обороноздатності, підтримка макрофінансової стабільності та збереження критично важливих секторів економіки.

Встановлено, що найбільших змін зазнала галузева структура економіки: зменшилася роль важкої промисловості, натомість посилилося значення аграрного сектору, оборонно-промислового комплексу, ІТ-сфери, логістики та будівництва. Важливою особливістю сучасної моделі стало

зростання залежності державних фінансів від міжнародної допомоги, яка забезпечує стабільність бюджетної системи та соціальної сфери.

Поряд із цим відбулися значні зміни на ринку праці, зумовлені міграційними процесами, мобілізацією населення та дефіцитом кадрів у низці галузей. Це вимагає формування нової політики зайнятості, розвитку людського капіталу та створення умов для повернення громадян після завершення війни.

Таким чином, структурні особливості моделі національної економіки України в умовах воєнного стану свідчать про високу адаптивність національної економіки до кризових умов. Подальший розвиток держави залежатиме від ефективності реформ, обсягів міжнародної підтримки та реалізації стратегії повоєнного відновлення на засадах інноваційності, конкурентоспроможності та європейської інтеграції.

Список використаних джерел

1. World Bank. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>. (дата звернення: 01.05.2026).

2. European Bank for Reconstruction and Development. Ukraine maintains macroeconomic stability despite war. URL: <https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2026/ukraine-maintains-macroeconomic-stability-despite-war---ebrd-rep.html> (дата звернення: 05.05.2026).

3. Reuters. Ukraine's central bank holds key rate, sees slower growth, higher inflation in 2026. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-central-bank-holds-key-rate-sees-slower-growth-higher-inflation-2026-04-30/> (дата звернення: 01.05.2026).

4. Reuters. Ukraine Q1 GDP shrinks 0.5% year-on-year, statistics service says. URL: <https://www.reuters.com/business/ukraine-q1-gdp-shrinks-05-year-on-year-statistics-service-says-2026-05-05/> (дата звернення: 01.05.2026).

5. Національний банк України. Інфляційний звіт. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2026).
6. Міністерство фінансів України. Державний бюджет України: офіційні показники. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2026).
7. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2026).
8. International monetary fund. Global Economy in Flux, Prospects Remain Dim. 2025. URL: <https://www.imf.org/en/publications/weo/issues/2025/10/14/world-economic-outlook-october-2025> (дата звернення: 03.05.2026).
9. Unayted Nations statistics division. National Accounts Data. National Accounts – Analysis of Main Aggregates (AMA). URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/data.asp> (дата звернення: 03.05.2026).
10. Підоричева І., Ляшенко В. Структурні деформації підприємницького сектору та їх подолання в контексті відновлення економіки України. Журнал *європейської економіки*. Т.22. №2 (85). Квітень-червень 2023. С. 287-312.
11. Пустовойт О.В. Цифрова економіка України: окремі підходи до вимірювання і аналізу. *Економіка України*. № 8 (765). 2025. С. 3-25.
12. Шуванов А.Р. Структурні зміни національної економіки України: загрози та можливості. *Теорія та практика державного управління*. 2 (75). 2022. С. 70-87.
13. Кирильчук О.В., Мельник Т.Г. Економіка України у період воєнного стану. *Економіка та суспільство*. №59. 2024. С. 122-128.

КІСІЛЬ М. І.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
провідний науковий співробітник,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ІНВЕСТИЦІЇ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Інвестиції є найважливішим чинником, що визначає характер економічного розвитку суспільства та досягнення цілей його сталого розвитку. Особливо важливе значення вони мають в аграрному виробництві, у процесі якого рослини засвоюють енергію сонця та використовують інші неважливі ресурси природного походження, завдяки чому створюється додатковий продукт на планеті.

Інвестиції у аграрне виробництво, окрім секторального, мають загальнодержавне значення. Оскільки аграрна продукція та продукти її перероблення використовуються по більшості видів економічної діяльності та в домашніх господарствах, капітальні витрати на її виробництво і збут зумовлюють прояви всеохоплюючих й взаємопов'язаних економічних та інших суспільних відносин. У цих відносинах їх суб'єкти отримують різноманітні ефекти, які сумарно відображаються в приростах не лише валової доданої вартості аграрного виробництва, а й усього валового національного продукту. З'ясовано, що 1 грн капітальних інвестицій у сільське господарство зумовлює зростання валового внутрішнього продукту держави у середньому на 100 грн, з них, по інших видах економічної діяльності на 91 гривню. Макроекономічне значення капітальних агроінвестицій у період щорічного зростання їх обсягів перевищує значення вищенаведеного середнього показника, а на спаді інвестиційної активності, навпаки, зменшується.

Для досягнення сталого розвитку як аграрної, так і усієї економіки необхідно щоб агроінвестиції постійно зростали. Це має бути першочерговим

завданням економічної політики держави та її аграрної складової. При формуванні джерел фінансування інвестицій для цілей сталого розвитку доцільно виходити з потреб простого і розширеного відтворення функціонуючого аграрного капіталу. Орієнтовну потребу капітальних інвестицій на просте відтворення капіталу можна розрахувати за мінімальними строками корисного використання основних засобів по їх групах [1]. Виходячи зі структури необоротних активів по сільському господарству визначено, що цей середній мінімальний строк використання основних засобів для умов 2025 р. становив 7,3 року, а необхідні для їх простого відтворення капітальні інвестиції - 77 млрд грн.

Потребу в інвестиціях на розширене відтворення аграрного капіталу на перспективу доцільно визначати залежно від стратегії зростання. При помірних темпах нарощування аграрного капіталу (3-4%) його річний приріст, наприклад, для умов 2025 р. мав би становити 17–22 млрд грн, середніх (6–7%) – 34–39 і високих (9–10%) – 51–56 млрд грн. У цьому разі потреба валових капітальних інвестицій на розвиток сільського господарства залежно від зазначених трьох варіантів темпів розвитку мала б становити по: помірних – 94–99 млрд грн; середніх – 111–116; високих – 128–134 і більше млрд грн. Фактично ж, за оприлюдненими даними Держстату, на розвиток виробництва продукції сільського господарства у 2024 р. спрямовано 79,1 млрд грн. У 2025 р., за попередніми даними, їх було на 7% більше. Тобто, в умовах війни поки що не досягнуто навіть помірних темпів розширеного відтворення аграрного капіталу, хоча його ознаки частково проявляються.

Основні чинники, від яких залежать вкладення у агробізнес, знаходяться поза межами впливу його інвесторів. Зовнішні для сільського господарства чинники, що стримують у ньому інвестиційну діяльність, є також загальними для усієї економіки. Найважливішими з них є умови, що визначають конкурентоздатність, управління, екологічність, інклюзивність, стійкість і цілісність. Загальні оцінки цих умов наступні.

Недостатній рівень конкурентоспроможності пов'язаний з проблемами в судовій та правовій системах, розвитком інфраструктури, захистом прав власності, регуляторною ефективністю, оподаткуванням, макроекономічною стабільністю, а також ефективністю освітніх, фінансових і медичних послуг. Неприятливі умови конкурентоздатності має малий агробізнес, зокрема фермерські господарства, чисельність яких скоротилася з 45 до 12 тисяч.

Державне управління аграрною сферою в Україні надмірне. У державній власності перебувають різні суб'єкти економічної діяльності, які займаються агробізнесом та інвестиційною діяльністю. Управління чиновниками державною власністю, продуктовими і грошовими потоками, а також інвестиційними проектами, породжує корупцію і неефективність. Прикладом є реалізація ТЕО довгострокового інвестиційного проєкту ДПЗКУ щодо поставок збіжжя до Китаю, розробленого під науковим керівництвом автора. Цей та інший досвід показує, що державі слід відмовитися від заняття агробізнесом, а також з пов'язаною з ним інвестиційною діяльністю, споживанням, прямим кредитуванням. Державі доцільно також відмовитися від надмірної дозвільної системи та зосередитися на гостроактуальних заходах з державної безпеки й захисту прав власності.

Оцінки екологічності аграрного виробництва відносно задовільні, чому сприяли не скільки упровадження екологобезпечних технологій, а перехід від системи диверсифікованих і переважно капіталомістких видів економічної діяльності до малокапіталомістких технологій виробництва обмеженого кола продукції рослинництва і тваринництва. Проте нині значна частина аграрних територій замінована і забруднена внаслідок військових дій, їх відновлення потребує значний витрат.

За останні роки в аграрному виробництві стрімко скорочується людський капітал, що спричиняє уповільнення темпів його розвитку і проблеми з якістю та системністю. У сільській місцевості постійно скорочуються робочі місця. Система надання агровиробникам фінансових послуг недостатньо розвинена, при високій обліковій ставці кредитування їх

інвестиційних проєктів практично не здійснюється, аграрна освіта і наука руйнується. В умовах війни проблема інклюзивності в агросфері значно посилюється через зростання чисельності інвалідів, загальне погіршення умов зайнятості та соціального забезпечення сільського населення.

Через війну, зростання цін на енергоносії, недостатнє фінансове забезпечення та інші чинники в аграрному виробництві посилюється несталість, що негативно позначається на інвестиціях. Слід очікувати, що після завершення війни особливої актуальності набудуть заходи щодо розвитку інфраструктурних секторів економіки і фінансів.

Національна аграрна економіка недостатньо цілісна. Поки що зберігається недостатнє забезпечення транспортною і логістичною інфраструктурою. Через незадовільний інвестиційний клімат практично не залучаються прямі іноземні інвестиції. Основними їх джерелами є прибуток функціонуючих підприємств, кредити і придбання цілісних комплексів аграрних підприємств чи часток у їх статутних фондах, а також земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Оскільки інвестування нових виробничих потужностей за рахунок іноземного капіталу майже не здійснюється, а придбання майнових об'єктів і земельних ділянок сільськогосподарського призначення не є активними інвестиціями, слід вважати, що прямі іноземні інвестиції поки що не набули належного значення для зростання аграрної економіки.

Подолання впливу вищезазначених та інших зовнішніх негативних чинників сприятиме посиленню інвестиційної активності в аграрному виробництві та його інфраструктурі, а отже й зростанню економіки держави. Вирішення цієї проблеми в Україні доцільно здійснювати шляхом створення умов для діяльності приватних підприємств, а також їх об'єднань, в умовах економічної свободи.

Досягнення належного рівня інвестиційної діяльності в аграрній економіці складне для вирішення, але необхідне завдання суспільного розвитку. Для цього потрібна, насамперед, довгострокова аграрна стратегія і

політика держави. В якості одного з найважливіших орієнтирів аграрної стратегії може бути сприяння національним і закордонним інвесторам щодо формування комплексу капіталомісткого технологічно промислового аграрного виробництва, інтегрованого з переробними промисловими, інфраструктурними та іншими суб'єктами економічної діяльності, а також науковими освітніми й консалтинговими установами, з метою максимізації експорту продовольства й іншої продукції з високою доданою вартістю та задоволення продовольчої безпеки держави.

Аграрну політику доцільно формувати на принципах, яких дотримуються члени Організації економічного співробітництва і розвитку, до якої входять країни ЄС. Ключовим елементом створення цієї співдружності є спільна аграрна політика, яка має чітко виражене інвестиційне спрямування. Тому можливість вступу України до ЄС значною мірою залежатиме від інвестиційного забезпечення розвитку національної аграрної сфери, а через неї й інших вирішення інших проблем національної економіки, соціуму та екології.

Перспективи сталого розвитку агросфери значною мірою будуть залежати від людського фактора, інноваційну вагомість якого значною мірою створюють освітнє, наукове, консалтингове та інформаційне забезпечення. Вибір інноваційних рішень є функцією агроінвесторів. Для розроблення і реалізації інноваційних проєктів власники і менеджмент агропідприємств мають добре володіти інвестиційною методологією. Ця методологія найповніше відповідає завданням розвитку на основі принципів досягнення сталості, екологічності та соціальності агропромислового виробництва [2, 3]. Досвід автора з методичного забезпечення і практичних оцінок різного роду інвестиційних проєктів та їх техніко-економічних обґрунтувань показує, що менеджмент навіть великих структур агробізнесу недостатньо володіє методами проєктного аналізу. У зв'язку з цим потрібні додаткові заходи щодо поширення в практиці знань і практичного досвіду.

Висновки. Сталий розвиток національної аграрної економіки потребує відповідних інвестицій. Ці вкладення також мають ключове значення для

економіки усієї держави. Регресійним аналізом з'ясовано, що 1 грн інвестицій у сільське господарство через економічні відносини з іншими ринковими суб'єктами створює в середньому 100 грн ВВП по усій економіці. Інвестиції в аграрну економіку нині стримують несприятливі зовнішні умови. У 2005 р. капітальні інвестиції в сільське господарство склали 79 млрд грн, що забезпечило лише потреби простого відтворення аграрного капіталу. Для досягнення сталого розвитку агровиробництва необхідна довгострокова стратегія його розвитку, а також аграрна політика, сформована на принципах ОЕСР та ЄС. Успіх реалізації заходів щодо інвестиційного забезпечення сталого розвитку аграрної сфери потребує володіння агроінвесторами методологією і практикою проектного аналізу.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України із змінами та доповненнями. Верховна Рада України, 2026, п.п. 138.3.3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20250615#Text>.
2. Кісіль М.І. Організаційно-економічне і методичне забезпечення інвестицій у формування екосистем агробізнесу. *Розвиток інвестиційної діяльності у сільському господарстві в умовах воєнного часу і повоєнної відбудови* : монографія / [О.В. Захарчук, М.І. Кісіль, В.М. Семцов та ін.] ; за заг. ред. О.В. Захарчука; уклад. В.В. Нечитайло. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2025. – С. 134–141. <http://www.iae.org.ua/activity/books/4255-stratehiya-rozvytku-ahrarnoho-sektoru-ekonomiky-do-2030-roku-zavdannya-ahroekonomichnoyi-nauky-materialy-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-konf-kyuiv-20-lyst-2025-r-redkol-yu-o-lupenko-m-i-puhachov-v-a-mamchur-ta-in-kyuiv-nnts-liaer.html/>.
3. Кісіль М.І. Проектування інвестицій на створення і діяльність сімейного фермерського господарства : монографія / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [М.І. Кісіль, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк], Київ: ННЦ «ІАЕ», 2024, 140 с.

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ**

Сучасний етап розвитку агропродовольчого комплексу України характеризується одночасним впливом глибоких трансформаційних процесів та масштабних безпекових викликів, що суттєво змінюють умови функціонування суб'єктів аграрного бізнесу. Воєнні дії, руйнування виробничої та логістичної інфраструктури, нестабільність інвестиційного середовища, енергетичні ризики, скорочення трудового потенціалу та порушення міжнародних ланцюгів постачання створюють значні загрози для стабільного функціонування агропродовольчої системи держави. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема формування ефективного механізму інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку агропродовольчого комплексу, здатного забезпечити не лише економічну результативність, а й продовольчу, соціальну та економічну безпеку держави.

Агропродовольчий комплекс традиційно залишається одним із ключових секторів національної економіки України, формуючи вагомий частку валютних надходжень, забезпечуючи зайнятість населення та підтримуючи функціонування суміжних галузей. Водночас сучасні умови господарювання потребують переходу від переважно ресурсно-сировинної моделі розвитку до інноваційно орієнтованої моделі, заснованої на технологічному оновленні виробництва, цифровізації аграрних процесів, розвитку інтелектуального капіталу та залученні інвестиційних ресурсів у високотехнологічні напрями агробізнесу [1].

Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку агропродовольчого комплексу доцільно розглядати як сукупність організаційно-економічних,

фінансових, технологічних та інституційних інструментів, спрямованих на створення умов для впровадження інновацій і активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Його ключовою метою є забезпечення стійкості агропродовольчої системи в умовах кризових явищ та формування довгострокових конкурентних переваг.

Формування стійкої моделі функціонування аграрного сектору потребує комплексного врахування взаємозв'язків між безпековими ризиками, процесами цифровізації, інклюзивного розвитку, екологічної безпеки та забезпечення продовольчої стабільності держави. Узагальнення ключових складових інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку агропродовольчого комплексу України в умовах сучасних викликів наведено на рис. 1.

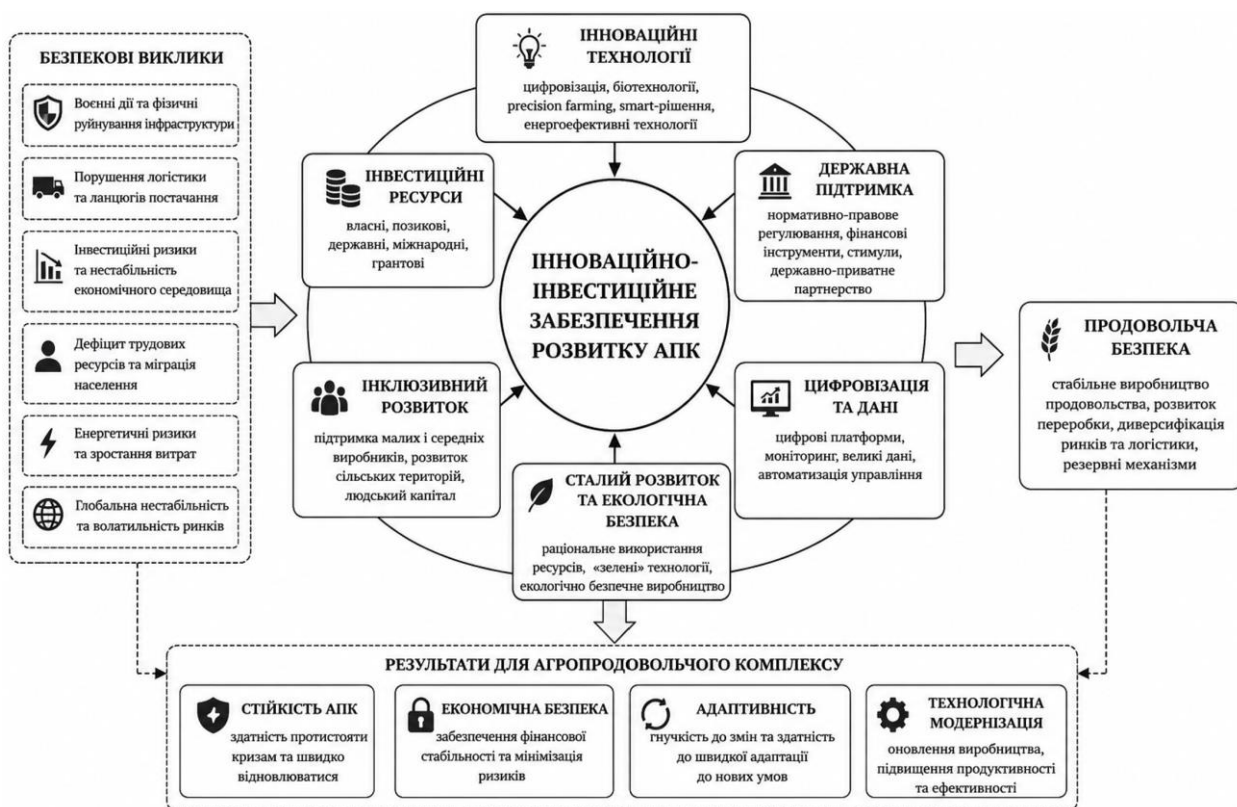

Рис. 1. Взаємозв'язок інноваційних, інвестиційних та безпекових компонентів розвитку агропродовольчого комплексу

В умовах безпекових викликів особливого значення набувають інновації, пов'язані з підвищенням адаптивності та стійкості аграрного

виробництва. Йдеться не лише про впровадження новітньої сільськогосподарської техніки чи сучасних технологій обробітку ґрунту, а й про використання цифрових платформ управління виробництвом, систем супутникового моніторингу, precision farming, автоматизованих систем управління логістикою, енергозберігаючих технологій, біотехнологій та smart-рішень у сфері аграрного менеджменту. Саме інноваційні технології сьогодні дедалі більше визначають рівень конкурентоспроможності агропродовольчого сектору та його здатність функціонувати в умовах нестабільності [2].

Не менш важливим чинником розвитку агропродовольчого комплексу є інвестиційне забезпечення. В умовах високих ризиків спостерігається скорочення приватних інвестицій, зниження кредитної активності та зростання обережності інвесторів щодо довгострокових вкладень в аграрний сектор. У зв'язку з цим особливого значення набуває державна підтримка інвестиційних процесів, розвиток механізмів державно-приватного партнерства, стимулювання міжнародних програм фінансування, використання грантових інструментів, а також формування сприятливого інституційного середовища для залучення інвестицій у критично важливі напрями розвитку агропродовольчого комплексу [3].

Однією з ключових проблем сучасного розвитку аграрного сектору є нерівномірність інноваційно-інвестиційної активності між регіонами та окремими категоріями виробників. Великі агрохолдинги мають значно ширші можливості щодо впровадження інновацій та залучення фінансових ресурсів, тоді як малі та середні агровиробники часто стикаються з дефіцитом інвестиційного капіталу, обмеженим доступом до сучасних технологій та недостатнім рівнем цифрової інфраструктури. Це посилює необхідність формування інклюзивної моделі розвитку агропродовольчого комплексу, у межах якої підтримка інноваційної діяльності має охоплювати всі категорії суб'єктів господарювання [4].

Важливим напрямом забезпечення стійкості агропродовольчого комплексу є розвиток інноваційної інфраструктури. Йдеться про створення

агротехнологічних хабів, науково-виробничих кластерів, центрів трансферу технологій, цифрових платформ аграрних сервісів та систем інформаційно-консультаційної підтримки агровиробників. Такі елементи інфраструктури сприяють прискоренню процесів впровадження інновацій, підвищують ефективність взаємодії між наукою, бізнесом і державою та формують підґрунтя для технологічної модернізації агропродовольчого комплексу.

Окрему увагу необхідно приділити питанням продовольчої безпеки, яка в сучасних умовах безпосередньо залежить від рівня стійкості агропродовольчої системи. Забезпечення стабільного виробництва продовольства, диверсифікація логістичних маршрутів, розвиток внутрішньої переробки аграрної продукції, підтримка локальних виробників та формування резервних механізмів продовольчого забезпечення стають стратегічними пріоритетами державної політики. У цьому контексті інноваційно-інвестиційне забезпечення виступає одним із базових інструментів мінімізації ризиків та забезпечення безперервності функціонування агропродовольчого комплексу.

Важливо враховувати й екологічний аспект розвитку агропродовольчого сектору. Сучасні інноваційні рішення дедалі більше орієнтуються на принципи сталого розвитку, раціонального використання природних ресурсів, зниження рівня екологічного навантаження та впровадження «зелених» технологій. Поширення енергоефективних технологій, систем точного землеробства, альтернативної енергетики та екологічно безпечних методів виробництва створює передумови для поєднання економічної ефективності з екологічною безпекою.

Таким чином, інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку агропродовольчого комплексу України в умовах безпекових викликів є одним із визначальних факторів забезпечення економічної стійкості держави, підтримання продовольчої безпеки та формування конкурентоспроможної моделі розвитку аграрного сектору. Подальший розвиток агропродовольчого комплексу потребує комплексного поєднання інноваційних технологій,

ефективних інвестиційних механізмів, державної підтримки та сучасних інституційних підходів до управління розвитком аграрної сфери. Лише системна модернізація агропродовольчого комплексу на основі інноваційно-інвестиційної моделі розвитку дозволить забезпечити його стійкість, адаптивність та ефективне функціонування в умовах сучасних безпекових викликів.

Список використаних джерел

1. Мамчур В. А., Студінська Г. Я. Інноваційний розвиток аграрної сфери в умовах реалізації національної системи стійкості // Економіка та суспільство. 2023. № 56. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-56-144.

2. Скрипник В. В. Інноваційний розвиток аграрних підприємств України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2022. № 20. DOI: 10.20535/2307-5651.20.2021.252585.

3. Негода Ю., Новак І. Інноваційне забезпечення аграрного сектору України // Економіка та суспільство. 2023. № 50. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-50-40.

4. Саблук П. Т. Наукове обґрунтування інноваційного розвитку в аграрній сфері // Економіка АПК. 2021. № 6. С. 16–25. DOI: 10.32317/2221-1055.202106016.

КРИСАНОВ Д. Ф.

Доктор економічних наук, професор,
керівник Інституту економіки і бізнесу
Білоцерківського національного аграрного університету

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКИМ СЕКТОРОМ УКРАЇНИ: ЕКОСОЦІОЕКОЛОГІЧНІ ЗРУШЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

З середини 2010-х років в Україні розпочалася реалізація основних положень Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [1]. У цьому зв'язку підвищений науковий інтерес викликала проблема сільських територій, якій передувала проблема типологізації сільських населених пунктів, а її продовженням стала типологія сільських регіонів як складова регіональної типології (типології регіонів). Зазначимо, що тут йдеться про поступовий перехід від фокусування уваги на розвитку окремих сільських поселень, як самостійного об'єкта управління та соціально-економічного розвитку, до переключення на аналіз існуючого стану і розвитку сільських територій, базовою складовою яких виступають об'єднані територіальні/місцеві/селищні/сільські громади. Цей перехід було чітко виписано в колективній монографії [2], зокрема в розділах Концептуальні засади розвитку сільського сектора регіону і Розвиток сільського сектора пристоличної області [2, с. 13-123]. Підготовка зазначеної монографії здійснювалася в умовах, коли проводилося реформування існуючої системи адміністративно-територіального устрою, започаткування і розвитку децентралізаційних процесів та формування нової мережі органів місцевого самоврядування (ОМС). Але вже нині маємо результати фактично завершеної адміністративно-територіальної реформи і перший досвід функціонування ОМС у нових умовах. Тому з метою забезпечення наступності (неперервності) у раніше проведених студіях з перспективними науковими дослідженнями доцільно зупинитися на тих положеннях, на яких базується

сутність, структура і основні характеристики багатофункціонального терміну «сільський сектор».

У цьому зв'язку доречно згадати, що у середині 2000-их років була спроба провести адміністративно-територіальну реформу і трансформацію низової ланки місцевого самоврядування та сформувати сільські (селищні, міські) громади й надати їм необхідні повноваження та ресурси. Але ця реформа повністю провалилася: оскільки вона нав'язувалася «зверху», то не отримала необхідної підтримки «знизу». У подальшому з метою уникнення повторення невдалого досвіду було проаналізовано та узагальнено практику постсоціалістичних країн-кандидатів, які проводили підготовку до вступу в Європейський Союз та користувалися наданими при цьому перевагами. Важливою складовою цього досвіду та практики стало закріплення за територіальними громадами необхідних повноважень щодо використання підпорядкованих їм ресурсів як джерела додаткових доходів та об'єкту для створення нових робочих місць з метою їх розроблення і включення в господарський обіг. Більш того, тривала орієнтація на продуктивістську модель економіки, тобто нарощування виробництва аграрної продукції та максимізації прибутку без урахування витрат на соціальні потреби та екологічних втрат, сприяли поширенню деградації ґрунтового покриву, деформації структури ґрунтів та, загалом, поглибленню руйнівних процесів у сільському господарстві. Отже у таких умовах повинно йтися не лише про реформування місцевого самоврядування, але й про суттєву трансформацію наукових поглядів на сільське господарство - не тільки як на виробничу сферу по продукуванню аграрної сировини і харчових продуктів, а також як на галузь, що забезпечує реалізацію соціальних та екологічних функцій, зокрема підтримки надання соціальних благ і послуг для сільського населення та задоволенню громадян в необхідних екологічних товарах.

Новий економіко-соціо-екологічний підхід (або Концепцію багатофункціональності) щодо ролі та значення сільського господарства в суспільному розвитку було сформульовано Організацією економічного

співробітництва та розвитку (ОЕСР). Це було зумовлено таким поширеним явищем як деаграризація економіки, тобто зменшення частки сільського господарства у національній економіці та реальним скороченням зайнятості населення у ньому. У цьому зв'язку надзвичайно підвищується роль і значення людини, яка свідомо виконує економічні, соціальні та екологічні функції при їх об'єктивній взаємообумовленості та єдності.

Разом з тим необхідно привернути увагу до специфіки аграрної сфери, яка виділяється унікальністю за суспільно важливими результатами, що вона продукує разом із виробництвом продукції. З одного боку, це проведення ефективної зайнятості, тобто надання роботи сільському населенню в аграрному секторі та бажано в пунктах його розселення, для якого це основне місце прикладання праці. Соціальна сторона цього явища полягає в тому, що таким чином селяни, які включені у виробничі та трудові процеси, мають достатній заробіток і не потерпають від безробіття, що надзвичайно позитивно впливає на соціально-економічну ситуацію на селі. З боку держави проводиться політика ефективної зайнятості й реалізуються практичні заходи по розширенню місць прикладання праці, зростають інвестиційні вкладення в підтримку соціального капіталу, розвиток освіти, підготовку кадрів та ін. І тому проблема формування активного класу професійних працівників сільськогосподарських підприємств (включають господарські товариства, приватні підприємства, виробничі кооперативи, фермерські господарства, державні підприємства, підприємства інших форм господарювання), як головної рушійної сили аграрних відносин у суспільстві, виступає важливим соціальним чинником у суспільстві. Але це лише одна сторона соціальної складової, а інша полягає в розбудові соціальної інфраструктури та ресурсній підтримці функціонування об'єктів соціального обслуговування з метою створення привабливих умов на селі для проживання місцевого населення та відпочинку приїжджих і міських жителів.

Водночас особливо багатогранна сутність екологічної функції, яку виконує сільське господарство. Це пов'язано із потужним підвищенням

екологічної ціни агроекономічного зростання, зокрема: деградації угідь, монокультурного виробництва, руйнування сівозмін і агроландшафтів, зниження окремих трудомістких галузей; виникнення загрози продовольчої залежності по окремих видах продовольства, зростання безробіття і знелюднення сіл [3, с.121]. Тому екологічна функція, з одної сторони, включає практичні заходи по зменшенню негативного навантаження з боку сільського господарства на навколишнє природне середовище, поступового пом'якшення та усунення руйнівних наслідків безграмотного використання земельних угідь, припинення деградації і зменшення інтенсивності ерозії ґрунтів, поступового повернення до активного впровадження науково обґрунтованих сівозмін та відтворення природної родючості. Ситуація ускладнюється тим, що в останні десятиліття унаслідок підвищення середньорічної температури природно-кліматичні зони на території України просунулися на Північ на 200 км і це помітно вплинуло на розміщення культур та супроводжувалось зниженням їх урожайності. Водночас збільшення практично уп'ятеро земельних площ під посівами високо маржинальних технічних, перш за все олійних культур (біля 9 млн га) та більше як у 5,5 разів їх частки (до 31,3%, з нього: соняшник – 23,2%; соя – 3,5%; ріпак – 4,6%; 2021 р.) серед сільськогосподарських угідь надзвичайно негативно вплинуло на стан, структуру і родючість ґрунтів.

Однією з найбільших небезпек для родючості ґрунтів у технологіях вирощування буряків цукрових і соняшнику є неконтрольовані втрати гумусу (до 40-60%), інших компонентів родючості (виснаження та мінералізація ґрунту, порушення балансу ґрунтових мікроорганізмів, розвиток хвороб, накопичення шкідників, зниження біорізноманіття), а також унаслідок змивання (водної ерозії) ґрунтів за складного рельєфу поверхні ґрунту. Визначальним критерієм ерозійної небезпеки є крутизна схилу, критичне значення якого є 2–3 градуси. Зниження родючості ґрунту невідворотно призводить до значного зменшення врожайності. Тому схилі землі з

крутизною більш ніж 3 градуси необхідно вважати непридатними для вирощування просапних культур.

Дисбаланс структури посівних площ впливає на зменшення врожайності через нестачу запасів вологи в кореневмісному шарі ґрунту, сприяє нагромадженню мікозної інфекції і бактеріальних хвороб, посиленню водної і вітрової ерозії ґрунту, винесенню поживних речовин із ґрунту, поширенню специфічних бур'янів (вовчок) і шкідливих комах: отже витрати зростають, а прибутки зменшуються.

Однією з причин погіршення родючості ґрунтів є недотримання сівозмін. Це особливо відчутно в агроформуваннях з невеликими земельними площами, де переходять до зменшення набору культур і, відповідно, до неспеціалізованих короткоротаційних сівозмін. Крім того, сучасна кон'юнктура ринку примушує аграріїв вирощувати передусім енергонасичені культури, що часто призводить до нехтування сівозмінами. Особливо це стосується соняшнику, буряків цукрових та ріпаку. Наприклад, відсоток площ, зайнятих під соняшником в останні роки у зоні Степу зріс до 25–30%, а рівень врожайності при цьому зменшився до 9,3–11 ц/га [4].

Таким чином має місце загострення екологічних проблем шляхом хаотичного поширення стихійних процесів втрати гумусу на нові території, нагромадження гострих інфекційних хвороб, посилення водної та вітрової ерозії, наростання ґрунтовтоми та ін. Якщо раніше у сівозміні повторно соняшник висівався через сім років, то зараз його сіють два-три роки поспіль.

Подібна ситуація і з вирощуванням кукурудзи на зерно. Площі посівів цієї культури зросли у 4,5 рази (до 5,5 млн га), а її частка у структурі посівних площ уп'ятеро (до 19,3%; 2021 р.). Найбільша екологічна проблема цієї культури - небезпека виникнення ерозії ґрунту, яку породжує кілька чинників. Перш за все, монокультура виснажує та збіднює ґрунт на органічні речовини, що знижує ступінь інфільтрації води. Як культура пізнього висіву вона висівається з широкими міжряддями і з низькою густотою стояння, змикання рядків настає пізніше, а отже, листкове покриття ґрунту слабше. Часті проїзди

сільгосптехніки під час догляду за посівами можуть призвести до переуцільнення ґрунту. Наприклад, є дані про те, що за науково обґрунтованих сівозмін поля втрачають 20 см верхнього родючого шару ґрунту за 100 років, а за монокультури кукурудзи – лише за 15 років. За рахунок культивування монопосіву можна втратити від 20 до 200 т/га ґрунту за рік. Кукурудза пригнічує бур'яни удесятеро гірше, ніж озима пшениця і в три рази гірше, ніж соняшник. У період від 3-х до 8-ми листків бур'яни можуть завдати їй особливої шкоди, оскільки суттєво конкурують із культурою за поживні елементи, вологу, сонячне світло, призводять до зниження температури поверхні ґрунту на 2-4°C, що негативно впливає на активність ґрунтових мікроорганізмів. За маси бур'янів 5 кг і більше на 1 м² кукурудза може взагалі не утворити жіночих генеративних органів [5].

Загалом технічні культури (цукровий буряк, соняшник, соя, ріпак, льон-довгунець) та кукурудза на зерно займають більше половини площ в структурі земельних угідь. Зважаючи на їх положення як монокультур та тривалий період вирощування на одних полях задача виконання екологічної функції сільським господарством набуває все більшого значення, а її вирішення потребує нових наукових і практичних підходів.

Друга сторона екологічної проблеми полягає в тому, що сільське господарство поряд із товарною продукцією може виробляти, бути причетним або надавати (прямо чи опосередковано) послуги і товари екологічного характеру. Тут треба чітко розуміти, що спектр екологічних послуг надзвичайно широкий та зав'язаний і на аграрну діяльність і на сільський відпочинок. До нього можна віднести такий діапазон послуг: від суспільних благ нетоварного характеру (красоти сільських ландшафтів, гірські, степові, лісові, водні краєвиди, анклавні з лікувально-рекреаційними ресурсами, специфічні (для потреб відпочинку) природно-кліматичні зони, агротуристичні місцевості) до зниження негативного (хімічного, бактеріального, інфекційного, фізичного) навантаження на продуктивні ґрунти від агроекономічної діяльності, а також виробництва екологічно

безпечних товарів (органічні сільськогосподарські продукти). Вчені вказують на те, що природні блага (рекреаційні послуги, краси ландшафтів) й історико-культурна спадщина до складу екологічних товарів та послуг не входять, але при певних умовах (облаштуванні місцевості, місць для відпочинку та проведення екскурсій) вони можуть ставати сферами диверсифікації економічної діяльності на сільських територіях. Тобто такі сільські місцевості і населені пункти, за умови перетворення наявних у них екологічних й інших благ у специфічні види місцевих активів та при їх капіталізації, можуть функціонувати і поза межами аграрного виробництва.

Що стосується екологічно безпечного виробництва, то станом на кінець 2021 р. загальна площа сільськогосподарських угідь, зайятих під органічним виробництвом та перехідного періоду, склала 422 299 га (1% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України), в т. ч. площа сільськогосподарських угідь з органічним статусом - 370 110 га, решта - 52 189 га - перехідного періоду. Загальна кількість операторів становила 528, включаючи 418 сільськогосподарських виробників (становить 0,64% від діючих суб'єктів господарювання у сільському господарстві, а увесь контингент - 64960 агровиробників). В Україні у 2023 р. було реалізовано 6280 тонн органічної продукції власного виробництва на суму 627 млн грн., що менше порівняно з попередніми роками. Водночас за підсумками року український експорт продемонстрував позитивну динаміку, збільшивши його майже на 15% до країн ЄС та Швейцарії [6].

В Україні концепція багатофункціонального розвитку сільського господарства набула значного поширення і поєднувалася та була «вплетена» в концепцію розвитку сільського сектора (Концепція) як його ключова складова. Вона (Концепція) формувалася з другої половини 2000-их років і була реалізована в двох документах національного значення: Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [7] (Програма) та Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки [8] (Стратегія). За результатами аудиту

використання бюджетних коштів по Програмі мало місце домінування галузевого (на розвиток агросфери) підходу. Що ж до Стратегії, то подібного аудиту не було оприлюднено і мабуть не було зроблено, але пропорції були кращі, зокрема підвищувалася частка бюджетних коштів, що спрямовувалися на задоволення територіальних або сільських потреб (розвиток сільських територій). Отже другою складовою Концепції було розвиток сільських територій. Взаємозв'язок і взаємообумовленість розвитку аграрної та сільської (або галузевої та територіальної) складових привели до розуміння того, що комплексний розвиток сільського сектора об'єднується під загальною назвою – сільський розвиток.

Зазначимо, що оскільки строк чинності Стратегії закінчувався, то наприкінці 2020 р. було підготовлено проект Концепції сільського розвитку до 2030 року [9], який не було своєчасно схвалено Кабміном України, а тому у цьому відношенні існує правовий вакуум. Поряд з цим для активізації сільського підприємництва у 2021 р. було розроблено проект КОНЦЕПЦІЇ Стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року [10], який також не було своєчасно схвалено Кабміном України. Нині у цьому відношенні важливим офіційним документом виступає стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [11], а також інші законодавчо-нормативні документи, які були прийняті пізніше. Тому в подальших наукових дослідженнях будемо виходити з того, що реально маємо із офіційної нормативної бази по сільському розвитку, та враховувати можливі неув'язки, що породжені військовими діями, які ведуться на значній території України.

Ситуація, що склалася нині в сільському секторі України, помітно відрізняється від подібної ситуації, на тлі якої велась підготовка зазначеної вище монографії [2]. Але існують і наскрізні проблеми, які супроводжують сільський сектор уже тривалий період часу. І справа не лише в роках підготовки монографії (2018-2020 рр.), але й у тому, що відбулися суттєві зміни (за останні 5-6 років) не тільки в самому об'єкті дослідження, але й у

зовнішньому середовищі, і вони також становлять значний науковий інтерес, оскільки від цього залежить майбутнє сільського сектора, а саме:

- повномасштабна російська агресія з 24.02.2022 перейшла на новий і вищий рівень, порівняно з попереднім восьмирічним періодом, який до самих глибин струсонув українське суспільство і поставив його перед вибором: або свобода в умовах функціонування власної самостійної держави, або поневолення під прикриттям «руського міра». Переважна більшість українського народу стоїть на позиціях збереження і посилення ролі власної держави у міжнародних відносинах та відродження її в кордонах 1991 р. Але досягнення цієї мети вимагає максимальної концентрації наявних власних можливостей та залучення допомоги від зовнішніх друзів, союзників, співчуваючих та тимчасових попутників. На збройну боротьбу з агресором витрачаються практично всі доходи державного бюджету, а під різними акціями також залучаються кошти органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб. Тому для вирішення проблем власне сільських територій, а загалом – сільського сектора України залишається дуже мало коштів. Водночас проблеми сільського сектора нині більшою мірою стосуються територій, які весь час знаходились під управлінням органів місцевого самоврядування або були звільнені від тимчасової окупації. Однак для тимчасово окупованих територій це питання майбутнього. Отже проблеми сільського сектора чітко поділені лінією фронту на: території тимчасово окупованих областей і АРКрим, деокуповані території та вільні (без окупації) території, які забезпечили приймання внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З урахуванням реальної ситуації відповідно повинні формуватися засади розвитку сільського сектора;

- у зв'язку із завершенням адміністративно-територіальної реформи інституційною базою розвитку сільського сектора виступають об'єднані територіальні громади (ОТГ), (у 2021 р. загалом налічувалося 1469 громад та 7567 старостинських округів), а органами управління вказаними об'єднаннями стали органи місцевого самоврядування (ОМС);

- у зв'язку із підвищенням ролі ОМС в управлінні підвідомчою територією на ці органи повною мірою покладається відповідальність за забезпечення повноцінного фінансування діяльності об'єктів соціальної сфери та підтримання соціального обслуговування місцевого населення на достатньому рівні;

- у зв'язку із передачею у комунальну власність територіальних громад земель, які знаходяться поза населеними пунктами, але в межах кордонів громад, підвищується роль ОМС в забезпеченні їх ефективного господарського використання та розбудові нових фермерських господарств, включаючи трансформацію особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства та інші форми розвитку малого підприємництва, агротуризму та рекреаційної сфери на селі;

- унаслідок укрупнення районів (136 замість 490, включаючи 17 з них - в анексованому Криму та на непідконтрольних Києву територіях Донбасу) надзвичайно збільшилася кількість так званих периферійних (понад 10 км від районних центрів) сіл і прилеглих до них територій. Саме в таких населених пунктах нині найбільш інтенсивно погіршуються кількісні та якісні характеристики демографічних процесів, скорочується трудовий потенціал, зростають процеси безробіття і бідності селян, посилюється міграційний вплив сільської молоді у міста і далеке зарубіжжя. Як наслідок, ці села трансформуються в малі села, які згодом стають «неперспективними», сільська поселенська мережа з року в рік скорочується, території обезлюднюються і занепадають. Дороги з твердим покриттям у таких населених пунктах не тільки не будуються, а й руйнуються функціонуючі, погіршується техногенно-екологічна безпека [9, с. 3];

- залишаються актуальними проблеми у сфері стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях, які потребують комплексного розв'язання не лише задля покращення економічних та інвестиційних умов у галузі сільського господарства, але й для підвищення якості та умов проживання у сільській місцевості, мобільності та обізнаності жителів

сільської місцевості, нарощування їх можливостей для самореалізації, диверсифікації сільської економіки, підвищення фізичної доступності продовольчих товарів, розвитку конкуренції та розширення різноманіття сільськогосподарської продукції, що виробляється в Україні, поліпшення її якості [10] та ін.

Отже фактично прийшли до формування наукових, методичних і практичних засад перспективного розвитку сільського сектора України в нових умовах, які ж до того ускладнюються дуже мінливими зовнішніми обставинами. В першу чергу необхідно вказати на руйнівну масштабну російську агресію та надзвичайно велику залежність України від фінансової допомоги зовнішніх інвестиційних донорів (ЄС, США, країни G7, міжнародних банківських об'єднань СБ, ЄІБ, ЄБРР, самостійних інвестицій від окремих країн), а також від перспективи передачі на відновлення зруйнованого національного потенціалу «заморожених» російських активів.

Необхідно нагадати, що процеси розбудови сільських територій на новій адміністративно-територіальній основі було започатковано у 2014 р. з прийняттям Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1] і Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [12], а наступного року – Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [13]. Відповідно до положень вище вказаної Концепції до цілей реформування адміністративно-територіального устрою через призму децентралізації управління в країні були підстави віднести наступні: 1) формування нової системи адміністративно-територіального устрою держави; 2) розмежування повноважень (оптимальний розподіл) між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою; 3) формування критеріїв для адміністративно-територіальних одиниць різного рівня адміністративно-територіального устрою держави [14, с. 227]. Для того, щоб оцінити масштаби проведеної роботи, необхідно розкрити і проаналізувати структуру

адміністративно-територіального устрою України на початок і на кінець його реформування, за який попередньо було прийнято вважати 2022 р. Йдеться про те, що за результатами проведеного реформування повинні бути внесені відповідні зміни до Конституції України щодо децентралізації та узаконена нова система адміністративного районування, які необхідні для подальшого просування реформи та її завершення. Але ця робота не проводилася значною мірою у зв'язку з тим, що дотепер проходять бойові дії в десяти областях, а також частина території знаходиться під окупацією.

Зазначимо, що на початок 2014 р. в Україні функціонувало 10279 сільських рад, які охоплювали 28,4 тис. сільських населених пунктів (з них 1,2 тис. селищ і 27,2 тис. сіл, у яких проживало 13,2 млн осіб, або 30,9% від усього населення). У межах району існували в середньому 21 сільська рада та 58 сіл. Середня кількість сіл у розрахунку на одне місто становить 62 одиниці. У середньому на одну сільську раду припадало три населених пункти, 4698 га господарської території, 1282 особи постійного населення. А станом на 01.10.2015 р. в Україні до адміністративно-територіальних одиниць належали: АРКрим та 24 області, 490 районів, 460 міст (з них 185 – міста спеціального статусу, республіканського, обласного значення), 111 районів у містах, 885 селищ міського типу, 10278 сільських рад, 27207 сіл [15, с. 218-219]. Зменшення кількості сільських рад і сільських населених пунктів зумовлено переважно обезлюдненням малих і дрібних сіл та зняттям їх з адміністративного обліку. Це фактично стартові умови проведення чинної на вказаний момент реформи системи адміністративно-територіального устрою та формування нової мережі адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – громад, до складу якої входять один або декілька населених пунктів. Громада виступає просторовою основою для реального здійснення функцій місцевого самоврядування територіальними громадами як безпосередньо, так і через відповідні органи місцевого самоврядування (ОМС).

Враховуючи, що з початку реального проведення реформи минуло десять років, а процес реформування відбувався з поступовим вирішенням проблем, які виникали унаслідок дефіциту відповідного досвіду, нерозуміння переваг щодо створення територіальних громад та відсутності у частини населення і місцевої еліти бажання об'єднуватись у громади, ряд вчених виділяють кілька етапів децентралізації, табл. 1.

Таблиця 1

Періодизація формування державної політики розвитку територіальних громад в Україні*

Період, роки	Коротка характеристика державної політики стосовно місцевого самоврядування
2014 – по теперішній час	Децентралізація влади та формування передумов для створення спроможних територіальних громад
2014-2019 1-й етап децентралізації	Спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування [16] та світові стандарти суспільних відносин
2020–2021 2-й етап децентралізації	Формування базового рівня місцевого самоврядування: затвердження нової територіальної основи для діяльності органів влади – адміністративно-територіального устрою базового рівня, сформовано 1469 територіальних громад
2022 - незакінчений 3-й етап децентралізації	Внесення зміни до Конституції щодо децентралізації, які необхідні для подальшого просування реформи та її завершення

**Адаптовано по:* [15, с. 218].

За визначенням Європейської хартії місцевого самоврядування, місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [16]. До проведення реформи (до 2014 р.) місцеве самоврядування було фрагментарним, тобто високодоходні місцеві ради мали можливість значною мірою виконувати свої повноваження, а ради з низькими доходами, яких була переважна більшість, а особливо органи місцевого самоврядування без власних доходів, виконували їх лише на папері і тільки за рахунок дотацій утримували її керівництво. Нерівномірність та

асиметричність у виконанні наділених функцій і повноважень надзвичайно посилювали розбалансованість та неефективність діючої централізованої системи ОМС: вона була відірвана від потреб суспільства і не відповідала європейським принципам районування територій для потреб місцевого самоврядування. Існуюча система поєднання централізації і децентралізації між державним управлінням та місцевим самоврядуванням була настільки викривлена й асиметрична, що не піддавалась косметичним покращанням, а вимагала докорінного реформування. Лише децентралізація влади, тобто передача частини виконуваних функцій, повноважень і ресурсів на рівень громад, могли забезпечити модернізацію системи державного управління й розвиток процесів демократизації владних відносин.

Але чи не найскладнішою у тих умовах виступала задача створення мережі спроможних громад. У найбільш широко вживаному і зрозумілому значенні спроможна територіальна громада це територіальні громади сіл, селищ, міст, які в результаті добровільного об'єднання (добровільного приєднання до об'єднаної територіальної громади) здатні самостійно або через відповідні ОМС забезпечити належний рівень надання публічних послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [17]. Фактично перші шість років I-го етапу децентралізації якраз і пішли на передачу повноважень, ресурсів та відповідальності від органів державного управління до органів місцевого самоврядування. Саме у цей період відбувалось створення територіальних громад і на їх основі нових ОМС та відповідно поступова ліквідація старих органів місцевого самоврядування: у кількісному відношенні було сформовано 627 сільських, 433 селищних та 410 міських (усього 1469 громад та м. Києва) територіальних громад (без урахування тимчасово окупованої території АРКрим). У нову систему адміністративно-територіального устрою залучені 442 міста, 824 селищ міського типу, 27393 сільських населених

пункти (у т.ч. селищ 1135 та сіл 26258) [15, с. 220]. Фактично відбулося формування нової територіальної основи для забезпечення діяльності владних структур – адміністративно-територіального устрою базового рівня, тобто на рівні територіальних громад (2-й етап децентралізації). Водночас у 2021 р. у 1420 громадах відбулися місцеві вибори та були сформовані органи місцевого самоврядування. Таким чином уперше за історію незалежності України органи місцевого самоврядування почали працювати у практично рівних умовах та мають однаковий статус, рівні повноваження та однаковий діапазон податкових надходжень.

Що стосується публічних послуг, забезпечення надання яких покладається на ОМС, то існують різні підходи, що систематизовані в наступному документі. Класифікація основних обов'язків місцевих органів влади по всьому світу відповідно до UCLG (United Cities and Local Governments - Об'єднані міста та місцеві органи влади) [18, с. 7]:

ПОСЛУГИ: постачання води, збір стічних вод та твердих відходів, громадський транспорт, вуличне освітлення, прибирання вулиць, ринки та громадські місця, громадські туалети, боротьба із забрудненням, деякі аспекти догляду за дітьми та шкільної освіти, бібліотеки та культурні заходи, деякі форми надання соціального забезпечення (як правило, спільно з вищими органами), пожежні служби та реагування на надзвичайні ситуації (як правило, спільно з вищими органами влади), реєстрація народжень і смертей, моніторинг інфекційних захворювань, кладовища, а також, у багатьох країнах, охорона здоров'я, освіта, забезпечення житлом і підтримка порядку;

ІНФРАСТРУКТУРА: водопровідна мережа, каналізація, системи поверхневого водовідведення, місцеві дороги, пішохідні доріжки, мости, сміттєзвалища, очищення стічних вод, автовокзали, парки, площі, спортивні спорудження, громадські місця;

БУДІВЛІ: будівельні норми і правила, керівництво технічною експлуатацією громадських будівель, правила оренди житла;

МІСЬКЕ ПЛАНУВАННЯ: управління землекористуванням та застосування правил землекористування, плани на розширення інфраструктури;

ІНШІ: місцевий економічний розвиток, туризм.

Зрозуміло, що структура і якість надання публічних послуг у кожній країні, на різних етапах економічного розвитку та залежно від власних можливостей держави й місцевого самоврядування суттєво відрізняються. Що стосується власне України, то з місцевих бюджетів нині проводиться фінансування заходів господарського й культурного будівництва, комунального і житлового господарства, розвитку освіти, охорони здоров'я тощо.

Водночас кінцевим результатом реформування адміністративно-територіального устрою держави в умовах проведення децентралізації, на думку ряду вчених, мають стати сукупність визначальних засад, які включають наступні складові: 1) створення громад із метою формування базового рівня у структурі адміністративно-територіального устрою; 2) формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня, котрі становлять районний рівень структури побудови адміністративно-територіального устрою; 3) установлення межі відповідних адміністративно-територіальних одиниць у структурі адміністративно-територіального устрою держави [14, с. 230]. Оскільки базовий рівень був сформований на першому етапі децентралізації, то постало завдання формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня, які будуть становити районний рівень. З цією метою Верховна Рада України прийняла постанову «Про утворення та ліквідацію районів» [19], згідно з якою в АРКрим та областях створено 129 районів, з них 17 - на тимчасово окупованій території АРК, Донецької та Луганської областей, а натомість існуючі 490 районів ліквідовано. Кордони районів встановлені по зовнішньому кордоні територій сільських, селищних, міських територіальних громад, що входять до складу відповідного району. Основні повноваження колишніх (старих) райрад

перейшли на нижчий (ради громад) та вищий (ради областей) рівні. Для усунення виникаючих при цьому колізій, неув'язок та недоречностей, які з'явилися в процесі утворення нових й реорганізації юридичних осіб і стосувалися субрегіонального рівня та органів місцевого самоврядування, було прийнято відповідний законодавчий акт [20].

Третім етапом децентралізації повинно було стати впорядкування адміністративно-територіального устрою та вдосконалення системи організації влади і його планувалося провести у 2022 р. Загальні засади і принципи впорядкування адміністративно-територіального устрою країни закріплено на рівні Основного Закону: ст. 92 Конституції України вказує на те, що територіальний устрій України визначається виключно законом [21]. В контексті реформування адміністративно-територіального устрою України, яким буде визначено перелік та склад адміністративно-територіальних одиниць різного рівня, одночасно має бути визначено внесення такого поняття як базовий рівень та його представлення відповідними адміністративно-територіальними одиницями – громадами. Однак введення терміну «громади» як одиниці адміністративно-територіального устрою можливо лише за умови першочергового внесення відповідних змін до Конституції України як основоположного законодавчого документу, яким це має бути визначено.

Також важливо звернути увагу й на визначення громади, що пропонується закріпити на законодавчому рівні як адміністративно-територіальна одиниця базового рівня, до складу якої входять один або декілька населених пунктів. Запропоноване в новому законодавчому акті поняття «громада» схоже з уже існуючим та закріпленим на рівні законодавства терміном «територіальна громада». Однак із доцільністю введення такого терміну, змістовне наповнення якого відрізняється від уже існуючого, до кінця не можна погодитись. Адже не виключається водночас можливість подальшого перекрученого його сприйняття та неправильного розуміння [14, с. 228].

В контексті формування нової моделі адміністративно-територіального устрою України постала ще одна важлива задача: формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня. З цією метою на виконання Плану заходів із реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки Мінрегіону (з 02.12.2022 - Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України) було розроблено відповідні Методичні рекомендації щодо критеріїв формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня. Вказані Методичні рекомендації містять основні вимоги, характеристики, умови та критерії до адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня, їх адміністративних центрів, меж та складу під час їх формування. Зокрема, в них наведено визначення одиниці адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня (ОСР) та адміністративного центру ОСР; встановлено критерії, яким має відповідати ОСР (територія і чисельність постійного населення); послідовність визначення адміністративних центрів ОСР (обласні міста; міста людністю не менше 50 тис. осіб; зона доступності ОСР по автомобільних дорогах з твердим покриттям на відстані до 60 км; на територіях, розташованих за межами зон доступності адміністративних центрів ОСР та ін.) [22, с. 3-5] тощо. Але оскільки запропоновані Методичні рекомендації мають виключно інформаційний, точніше роз'яснювальний характер та не встановлюють норм права, про що безпосередньо в них і було зазначено, то процес формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня обов'язково має відбуватись відповідно до вимог законодавчого акта, якого поки що не розроблено і, зрозуміло, не затверджено. Водночас питання щодо тлумачення поняття району субрегіонального рівня, організаційні питання, принципи та порядок визначення адміністративних центрів вказаних районів тощо повинні бути визначені в законодавчому акті.

Формування нового адміністративно-територіального устрою районного (субрегіонального) рівня та, відповідно, створення адміністративних округів є основою для формування майбутніх регіонів. Відповідно до реформування адміністративно-територіального устрою України адміністративно-територіальними одиницями регіонального рівня (регіонами) пропонується визнати Автономну Республіку Крим, області [14, с. 230].

Необхідно зазначити, що з прийняттям закону щодо співробітництва територіальних громад [12] виникли реальні можливості по запровадженню європейської практики міжмуніципального співробітництва з метою консолідації зусиль і ресурсів для реалізації спільних завдань, вирішенню проблем, які стосуються кількох громад, а також утримання об'єктів та виконання робіт, що мають для них пріоритетне значення, тощо. Згідно Реєстру про співробітництво територіальних громад [23] починаючи з 05.12.2014 по 10.02.2026 було зареєстровано 1431 Договір про співробітництво територіальних громад у різних формах. Загалом спектр напрямів, форм і конкретних проектів міжмуніципального співробітництва достатньо широкий та різноплановий, а виважене явлення про них можна скласти за результатами вибірки, наведених у табл. 2.

Таблиця 2

Форми, проекти та окремі завдання міжмуніципального співробітництва в умовах військового стану в Україні*

№ п/п	Найменування, форма і мета міжмуніципального співробітництва
1	2
1	Співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань, надання інформаційно-методичних консультацій та психологічної підтримки педагогічним працівникам Юр'ївської селищної територіальної громади
2	Спільне фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, об'єктів інфраструктури
3	Реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів
4	Співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проекту "Розширення можливостей розвитку в галузі освіти, культури, медицини, житлово-комунального господарства та соціального захисту населення в Бобровицькій та Новобасанській громадах"

№ п/п	Найменування, форма і мета міжмуніципального співробітництва
1	2
5	Співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту щодо створення, оброблення та верифікації адресної інформації і даних про будівлі та споруди
6	Співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань, надання послуг дітям та молоді, шляхом надання можливості їх художньо-естетичного розвитку та творчого мистецького потенціалу комунальною організацією "Дитяча музична школа Саф'янівської сільської ради"
7	Співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань з передачею відповідних ресурсів у сфері інклюзивної освіти при організації надання послуг дітям з особливими освітніми потребами "Інклюзивно-ресурсним центром" Романівської селищної ради
8	Співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань із забезпечення тимчасового зберігання архівних документів, нагромаджених у процесі документування службових, трудових та інших правовідносин юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, та інших архівних документів, що належать до національного архівного фонду, на території Козинської та Крупецької сільських громад
9	Співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань у сфері надання комплексних реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю та дітям від 0 до 3-х років (включно), які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності
10	Співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту "Розширення можливостей розвитку в галузі освіти, культури, цифровізації в Бобровицькій та Вишнівській громадах"
11	Співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань у сфері охорони здоров'я (первинна медико-санітарна допомога)
12	Співробітництво територіальних громад у формі спільного фінансування (утримання) Вербського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)
13	Співробітництво територіальних громад у формі спільного фінансування (утримання) комунального закладу "Місцева пожежна команда" Степанківської сільської ради
14	Співробітництво територіальних громад у формі спільного фінансування (утримання) відділу «Центр надання адміністративних послуг» Володимирецької селищної ради
15	Співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту "Реконструкція будівлі амбулаторії під житловий будинок за адресою: вул. Спортивна, буд. 1, корп. 6, с-ще Софіївка, Криворізький район, Дніпропетровська область"
16	Співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань у сфері супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб Центру надання соціальних послуг Снігурівської міської ради у Горохівській сільській територіальній громаді
17	Співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань із передачею відповідних ресурсів у сфері послуг первинної медичної допомоги фахівцями комунального некомерційного підприємства "Драбівський Центр первинної медико-санітарної допомоги"

*Систематизовано по: [23].

Аналіз статистичних матеріалів обліку договорів свідчить про те, що навіть в умовах військового стану в Україні відбувається активізація різнопланового співробітництва територіальних громад: якщо за перші 10 років функціонування Реєстру договорів про співробітництво територіальних громад [23] (2015-2024 рр.) у середньому за рік реєструвалося 120 договорів про співробітництво, то у 2025 р. – 210 договорів, тобто у 1,75 рази більше. У майбутньому ця практика буде поширюватися та охоплюватиме все нові сфери і напрями співробітництва територіальних громад.

Реалізація спільних проектів передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів. Терміни дії договорів від півроку до один-два роки, однак є і на п'ять років і навіть безстрокові. Останні, як правило, спеціалізуються за такими напрямками: по утриманню (фінансуванню) створених спільних відділів управління інфраструктурними об'єктами; по виконанню функцій по містобудуванню та архітектурі; по забезпеченню діяльності підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, що надають соціальні послуги населенню; по виконанню окремих завдань з передачею відповідних ресурсів; по наданню адміністративних послуг у сфері з питань державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб підприємців, громадських формувань; по реалізації спільних проектів та ін.

Таким чином партнерство між сусідніми громадами на основі укладання договорів про співробітництво та подальше розширення зв'язків між ними у поєднанні з утворенням об'єднаних територіальних громад у сукупності формують мережу вертикальних і горизонтальних зв'язків між державою та територіальними громадами в Україні, оминаючи регіональний рівень. Тенденція консолідації ресурсів та об'єднання зусиль зацікавлених сусідніх громад з метою вирішення спільних проблем буде посилюватися і це стане дійовим інструментом нової для України європейської практики міжмуніципального співробітництва.

Проведення реформи адміністративно-територіального устрою України, організація базової мережі органів місцевого самоврядування та формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня свідчать про те, що запущений процес децентралізації системи управління поступово набирає силу, однак власне розвиток сільських територій характеризується низкою негативних тенденцій. До суттєвих з них відносяться: деструктивні процеси у сільській економіці (звуження сфери прикладання праці, скорочення робочих місць і чисельності постійних працівників); погіршення демографічних характеристик сільських територій (зниження народжуваності і постаріння сільського населення, зменшення чисельності сільських жителів та обезлюднення сіл); асиметрія та диспропорційність соціально-економічного й екологічного розвитку сільських громад; незакінченість процесу врегулювання взаємовідносин між державними органами влади і органами місцевого самоврядування; посилення розриву та поглиблення диспропорцій у розвитку приміських територій і периферійних зон та віддалених сіл; подрібнення та руйнація існуючої системи сільського розселення та ін. Вирішення перелічених проблем в умовах поглиблення децентралізації покладається на базовий рівень управління, тобто на об'єднані територіальні громади, і в першу чергу на сільські та селищні, які включають сільські населені пункти.

Доречно вказати і на неоднозначності результатів децентралізації у короткостроковому періоді у більшості країн, зокрема і в розвинутих. Як засвідчують дослідження Світового банку, лише починаючи з сьомого року після старту реформ можна очікувати сталих позитивних рефлексій національної економіки [24, с. 24].

Децентралізація управління це передача частини функцій і повноважень та бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування з метою забезпечити їм можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення за рахунок залучення власних спроможностей. Децентралізація публічної влади спрямована на створення спроможних

територіальних громад - вона збільшує старі і створює нові, розширені можливості для вирішення питань місцевого розвитку. Зокрема найбільш поширеним ресурсом практично в усіх громадах базового рівня виступають земельні ресурси. Тривалий час ключовою проблемою у цій сфері було те, що землі, які знаходилися у межах (кордонах) територіальних громад, не перебували у власності, користуванні та розпорядженні цих громад. Але цю проблему було вирішено у 2021 р.: близько 15 млн га земель було передано у власність 1420 територіальних громад (крім моногромад, тобто громад з одним населеним пунктом). Як потім зазначалося, що це велика кількість землі, яка перейшла у комунальну власність громад і вона також стає дуже важливим ресурсом. Це у першу чергу землі поза межами населених пунктів, і це ресурс, який дає не лише можливість розвитку, планування просторового розвитку, розроблення комплексних планів розвитку територіальних громад, стратегій розвитку, а й дуже важливий ресурс наповнення бюджету. Таким чином реформа дає змогу особливо активним командам, територіальним громадам повною мірою проявити свою спроможність вирішувати ті питання, які їх цікавлять [25]. Зазначимо, що всі землі та земельні ділянки за межами населених пунктів та які перебували у державній власності перейшли у комунальну власність територіальних громад від моменту набрання чинності Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 27.05.2021 [26] або, як його називають, нова «Земельна Конституція».

Питання перспективного використання земельних ресурсів, включаючи й передані у власність громад у 2021р., розглядаються у процесі формування соціально-просторово-планувальної організації території конкретної територіальної громади, але воно вимагає проведення аудиту реального стану у цій сфері. Зокрема встановлюється функціональне зонування земель територіальної громади за напрямками: наявні території житлової, громадської, комунальної та виробничої забудови, сільськогосподарські, ландшафтно-рекреаційні та з особливим статусом (землі державних підприємств, оборони,

природоохоронні, під об'єктами інженерної інфраструктури та ін.) території [27, с. 24, 43-44]. Водночас перспективне бачення використання земель може бути викладено в Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади та Стратегії розвитку території (за наявності), а у разі її відсутності – розробляється у складі комплексного плану [27, с. 35]. Для нас надзвичайно важливо виявити та оцінити можливі напрямки використання земель сільськогосподарського призначення, як основного природного ресурсу територіальної громади.

Зрозуміло, що більшість земельних угідь територіальних громад використовуються згідно з прийнятими раніше виробничими напрямами. Разом з тим значна частина земельного ресурсу не використовується під впливом різних чинників. Серед них ключові щодо земель, які раніше перебували в державній власності, але, отримавши статус комунальної власності або передані у користування, залишилися фактично без власника і без нового цільового призначення на певний період часу. У подібній же ситуації опинилися також землі, які раніше використовувалися, але втратили власника чи користувача, і перебувають в запущеному стані. На практиці з тих чи інших причин громади часто не володіють повною та актуальною інформацією про фактичний стан землекористування, а саме:

- відсутня повна інформація про земельні ресурси з державних реєстрів;
- не вистачає даних про власників та користувачів земельних ділянок;
- не використовуються електронні карти земель;
- не ідентифіковані ризики недонадходжень до місцевого бюджету.

Всі ці фактори обмежують можливості громади щодо підвищення ефективності землекористування та збільшення надходжень у бюджет і тому варто провести аудит земельного банку [28]. Зазначимо, що власне (не)використовуваних земельних ділянок площею від кількох га до сотень і навіть тисяч га у масштабах країни може виявитися чимало і основне завдання полягає в забезпеченні їх ефективного використання як стабільного ресурсу для наповнення місцевих бюджетів (табл. 3).

**Напрями, ризики і втрати та потенційні доходи від
(не)використовуваних земель***

Цільовий статус земель	Результати аудиту або інвентаризації земель територіальної громади
1	2
Неінвентаризовані земельні ділянки	Відсутність на публічній кадастровій карті даних про ділянку або її власника може свідчити про відсутність цієї ж інформації у Держгеокадастрі та ДФС. Відповідно громада недоотримує податків з цих земель – земельний податок, ПДФО з оренди, єдиний податок, плату за землю**.
Самовільне захоплення земель	Якщо фактичні контури посівів виходять за кадастрові контури полів – є факт несанкціонованого використання. Площа самозахоплення може сягати від 3 до 5% загального земельного банку територіальної громади, а відповідно – кошти за використання цих земель громада не отримує.
Тіньова оренда земельних ділянок	Якщо ділянка обробляється, але відсутня інформація про право користування нею, це може свідчити про те, що агровиробники домовляються з власниками паїв про ведення обробітку і сплачують орендну плату напряду без підписання договору. Якщо власник надає ділянку в оренду понятійно, без реєстрації договору оренди, громада втрачає 60% ПДФО з орендної плати та 100% єдиного податку.
Невикористання державних та комунальних земель	У разі наявності вільних державних або комунальних земель, територіальна громада має право передати їх у користування і, таким чином, збільшити надходження у бюджет. Так, наприклад, можна виставити на аукціон право оренди, передати на приватизацію, тощо
Нецільове використання земель	Факт обробітку земель не сільськогосподарського призначення є відхиленням від затверджених проектів землеустрою, а отже має місце адміністративне порушення, і громада має накладати штрафні санкції на користувача землі. Якщо така земельна ділянка належить до державної чи комунальної власності, громада може ініціювати зміну її цільового призначення.

*Адаптовано по: [28].

**При недоотриманні коштів у місцевий бюджет орієнтовно приймаються: ставка Єдиного податку - 0,095%, ставка Земельного податку - 1,0%, середній процент орендної плати за приватні землі - 10%, середній процент орендної плати за державні та комунальні землі - 12% від кадастрової вартості 1 га.

Але доходу в бюджет не можна отримати від вільних державних або комунальних земель. Отже постає задача включення таких земель у господарську діяльність. У цьому відношенні існує можливість передати такі

землі у користування діючим фермерським господарствам на умовах оренди, розширити площі сільгоспугідь дрібним приватним землевласникам з тим, щоб вони трансформувалися у сімейні фермерські господарства або сімейні молочні ферми, а при наявності бажаючих – надати їм допомогу від місцевих органів влади та всіляко сприяти організації нових малих і середніх товаровиробників на незайнятих (безгосподарських) територіях. Залучення вільних земель територіальних громад у господарський обіг по результатах виробничої діяльності відкриє нові джерела надходження податків у бюджети місцевих органів влади.

Разом тим на перспективу щодо додаткових надходжень необхідно звернути увагу на наступне. В Україні обліковується 1952 місцевих бюджети (з них бюджетів сільських і селищних громад - 1060), наповнення яких в основному відбувається частково за рахунок місцевих податків та зборів (єдиний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, плата за землю, тощо) та частково за рахунок розподілення загальнодержавних податків та зборів [29, с. 95-96]. Тому додаткові доходи місцевих бюджетів будуть формуватися за рахунок активізації роботи ОМС в традиційних сферах і напрямках, зокрема: а) інвентаризація комунальної землі (оновлення нормативної грошової оцінки землі та ставок оренди земельних ділянок); б) цифровізація (залучення геоінформаційних систем для обліку земельних ділянок і пов'язаних з ними платників податків); в) інвентаризація комунальної нерухомості (виявлення безхазяйних об'єктів, встановлення ринкових ставок податків на майно, перегляд договорів оренди майна); г) легалізація зайнятості (сприяння переходу неформально зайнятих працівників у формальний сектор економіки чи виведенню бізнесу із «тіні»); д) сприяння малому бізнесу (створення бізнес-інкубаторів, спрощення адміністративних процедур легалізації малого бізнесу, розвиток й підтримка позааграрного підприємництва, сприяння локалізованим підприємствам і підприємцям); е) управління комунальною власністю (цифровізація об'єктів, облікових й бухгалтерсько-розрахункових процесів, реорганізація збиткових, модернізація

і підвищення ефективності комунальних підприємств й соціальних об'єктів) та ін.

Висновки. У процесі децентралізації управління сільським сектором України відбувалися різнопланові зрушення, поступові чи обвальні зміни в сільському розселенні, у структурі та розміщенні жителів сіл і селищ, у первинному виробництві та соціальній сфері. Проходять суперечливі суспільні процеси в громадах, накопичуються негативні соціальні та екологічні наслідки у навколишньому суспільному та природному середовищі. Відчутно деградує стан сільськогосподарських угідь, погіршується сільська екологія та соціальне становище жителів, а також суттєво звужується сфера прикладання праці для сільського населення.

Гострота зазначених та інших сучасних проблем підвищується, а охоплена ними сільська територія розширюється. За таких умов надзвичайно зростає роль і відповідальність місцевих органів самоврядування за реальний стан на територіях, що перебувають під юрисдикцією сільських і селищних громад. У вирішенні традиційних і нових соціально-економічних завдань та подоланні сучасних викликів найбільш ефективними інструментами, заходами і підходами вважаються наступні:

а) гармонізація та оптимізація у просторі та часовій шкалі проведення організаційних заходів, реалізації місцевих економічних програм і проектів та впровадження інших практичних зусиль по відновленню населених пунктів і навколишніх територій;

б) консолідація та мобілізація інвестиційних ресурсів із різних джерел (власних доходів суб'єктів приватного сектора, державних асигнувань на реалізацію національних програм і проектів, банківських кредитів та ін.) і спрямування їх на вирішення гострих соціально-демографічних і економічних проблем громад;

в) активне залучення місцевих природних, матеріальних і трудових ресурсів до реалізації національних, регіональних і місцевих програм і

проектів післявоєнного відновлення громад та запровадження державно-приватного партнерства.

Водночас сучасні проблеми і виклики розвитку громад на території Європи дуже тісно корелюють із подібними, що виникли у результаті просування України по шляху інтеграції з ЄС, а отже потребують неухильного «зближення» національних інструментів, заходів і підходів щодо їх вирішення з європейськими.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. (2014). Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. *Офіційний вісник України*. 2014. №30.

2. Сільський сектор Київської області в умовах суспільних трансформацій: колективна монографія (2020)/Даниленко А.С., Варченко О.М., Крисанов Д.Ф. та ін. Біла Церква: БНАУ, 2020. 306 с.

3. Молдаван Л.В. (2019). Інституалізація концепції багатофункціональності сільського господарства: досвід ЄС для України. *Економіка і прогнозування*. 2019. №4. С.121-130.

4. Шувар І.А. (2020). Переваги та недоліки технічних культур для сучасного землеробства. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekspertna-dumka/item/18261-perevahy-ta-nedoliky-tekhnichnykh-kultur-dlia-suchasnoho-zemlerobstva.html>.

5. Монокультура кукурудзи vs екологія. (2020). URL: <https://agroexpert.ua/monokultura-kukurudzy-vs-ekolohiia/>

6. Органічне виробництво в Україні. (2024). URL: <https://weagro.ua/blog/organichne-vyrobnytvo-v-ukrayini/>.

7. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. (2007). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 №1158. *Офіційний вісник України*. 2007. №73.

8. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки. (2015). Стратегію підтримала Національна рада реформ на засіданні 09.11.2015 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1978>.

9. КОНЦЕПЦІЯ сільського розвитку до 2030 року. (2021). Проект. 21 с. URL: <https://www.google.com/search?q=%D1%80&aqs=chrome...7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.

10. КОНЦЕПЦІЯ Стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року. (2021). Проект. URL: <https://minagro.gov.ua/nra/pro-shvalennya-konceptsiyi-stimulyuvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku>.

11. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. (2020). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. *Офіційний вісник України*. 2020. №67.

12. Про співробітництво територіальних громад. (2014). Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. №60.

13. Про добровільне об'єднання територіальних громад. (2015). Закон України від 05.02.2015 №157-УІІІ. *Офіційний вісник України*. 2015. №18.

14. Цабеко А.В. (2020). Реформування адміністративно-територіального устрою держави в умовах децентралізації органів виконавчої влади в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. №2. С. 226-232.

15. Гоголь Т.В., Мельничук Л.М. (2022). Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. №1. С. 216-225.

16. Європейська хартія місцевого самоврядування. (1997). Ратифікована Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. URL: https://ips.ligazakon.net/document/Z970452?ed=1997_07_15.

17. МЕТОДИКА формування спроможних територіальних громад. (2015). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214. *Офіційний вісник України*. 2015. №33.

18. Місцеве самоврядування в Україні та світі. (2016). Цікаві факти / Загальна редакція та упорядкування: Парасюк І.Л., Телешова Ю.В. Київ: [ФОП Москаленко О.М.], 2016. 15 с.

19. Про утворення та ліквідацію районів. (2020). Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 №807-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T200807?an=1>.

20. Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій. (2020). Закон України від 17.11.2020 №1009-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. №99.

21. Конституція України. (1996). Прийнята від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. №72/1 Спеціальний випуск/.

22. Методичні рекомендації щодо критеріїв формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня. (2019). Київ, 2019. 5 с. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/Method.recom_.rayon_.pdf.

23. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад (станом на 10.02.2026). (2026). URL: <https://mindev.gov.ua/>.

24. Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку: науково-аналітична доповідь (2021) / Сторонянська І. З., Залуцький І. Р., Патицька Х. О. Львів, ДУ «інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України». 2021. 137 с.

25. Громадам торік передали у власність близько 15 мільйонів гектарів земель. (2021). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3387084-gromadam-torik-peredali-u-vlasnist-blizko-15-miljoniv-gektariv-zemel.html#:~:text=>

26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин. (2021). Закон України від 28.04.2021 №1423-IX. . *Офіційний вісник України*. 2021. №42.

27. Як розробити комплексний план громади. (2022). Посібник для професіоналів. Київ, 2022. 130 с. Публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у рамках Програми USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО).

28. Як отримати додаткові надходження до бюджету громади. (2023). URL: <tps://zemli.vkursi.pro/novini/yak-otrymaty-dodatkovy-nadhodzhennya-do-byudzhetu-gromady/>.

29. Національна стратегія доходів до 2030 року. (2023). 147 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2_2030.pdf.

**ПРОБЛЕМИ ПОВОЄННОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА РАЙОНІВ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ НАСЛІДКІВ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Різні аспекти проблематики повоєнного відновлення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та районів України останнім часом постійно перебувають в центрі уваги вітчизняних науковців.

Належне місце в сучасних наукових публікаціях займають питання розвитку ОТГ на інклюзивних засадах. На думку А. Жуковської та Т. Желюк, впровадження в процес функціонування територіальних громад основних положень концепції інклюзивного розвитку, пов'язаних із визнанням унікальності та цінності кожного суб'єкта економіки та члена суспільства, важливості створення умов для задоволення потреб та повноцінної реалізації їхнього потенціалу, є дієвим засобом повоєнного відновлення України [1, с. 24].

Серед проблем, що постали перед органами місцевого самоврядування в умовах воєнного часу С. Л. Мартищенко виділяє суттєву нестачу власних бюджетних надходжень на виконання покладених на ці органи завдань і функцій, у тому числі додаткових, зумовлених потребами оборони, відновленням пошкоджених територій, організації роботи з внутрішньо переміщеними особами. Це вимагає участі органів місцевого самоврядування у співробітництві із зарубіжними партнерами та асоціаціями у напрямі реалізації заходів щодо відбудови зруйнованих внаслідок воєнних дій міст та інших населених пунктів, залучення міжнародної допомоги та отримання міжнародних грантів в рамках такого співробітництва [2, с. 67].

С. Козир наголошує на особливій ролі, у реалізації державної регіональної політики та регіональної політики відновлення, саме громад, які

у складних умовах війни беруть на себе значну частину відповідальності за регіональний розвиток. Про цьому важливо диференціювати цю діяльність за такими типами громад, як тиллові, окуповані та деокуповані, оскільки кожен із цих типів громад має свої унікальні виклики, які вони долають, і саме ці зусилля визначають стратегію відбудови України [3, с. 18].

Щодо негативних наслідків реформи децентралізації, то фахівці відносять до них такі: недостатність фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для здійснення делегованих повноважень; відсутність ефективного механізму делегування органам місцевого самоврядування повноважень; відсутність ефективного механізму контролю за здійсненням делегованих повноважень та нагляду за додержання законодавства з боку органів місцевого самоврядування; регламентація повноважень місцевого самоврядування виключно шляхом застосування позитивного принципу правового регулювання. Усунення цих недоліків, зазначають вони, вимагає продовження реформи децентралізації влади в Україні [4, с. 164].

Базуючись на оцінці проблем та аналізі процесів публічного управління процесами суспільної життєдіяльності на місцевому, регіональному, національному рівнях в умовах війни та необхідності вироблення підходів до післявоєнного відновлення України, учасники круглого столу, проведеного в Тернополі 3 листопада 2023 року, констатували серед іншого й таке: зростання рівня бідності (за межею бідності у 2023 році опинилися 67% українських громадян); втрати людського потенціалу через велику міграцію (за кордоном через війну перебувають 5,6–6,7 млн українців, здебільшого жінки у віці 35–49 років та діти); наявність значної кількості внутрішньо переміщених осіб (зареєстровано близько 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб, і 2 мільйонів незареєстрованих переселенців); масове безробіття та поглиблення кризи ринку праці; ускладнення доступу населення до базових соціальних послуг та погіршення стандартів життя: освіти, медицини, водопостачання та водовідведення, газопостачання, електропостачання; масштабне руйнування активів, яке за підсумками червня 2023 року оцінювалося у \$150,5 млрд (за

вартістю заміщення); зростання рівня кумулятивних втрат реального ВВП до 40%; падіння промислового виробництва на 38%; зростання збитків у промисловості і торгівлі до 10,9 млрд доларів; скорочення інвестиційних витрат бізнесу; втрату 30–40% планової експортної виручки; воєнні злочини проти довкілля, які призвели до поглиблення в Україні екологічної кризи і зумовили таке явище як екоцид – глобальне масове знищення оточуючого рослинного та тваринного світу, зараження водних ресурсів, атмосфери та інші дії, здатні викликати екологічну катастрофу [5, с. 244].

В даному дослідженні акцентується увага не стільки на проблемах повоєнного відновлення, скільки на складнощах цього процесу, пов'язаних з наслідками реформування, обумовлених його інституціональною недосконалістю, неналежною концептуальною обґрунтованістю, надмірною політичною заангажованістю та недооцінкою тенденцій демографічного розвитку регіонів України.

Реформа децентралізації за своїм задумом мала ознаки інклюзивності, оскільки була здійснена по горизонталі шляхом передачі фінансово-економічних ресурсів та владних повноважень базовим та районним одиницям адміністративно-територіального устрою України з метою залучення широких верств сільського та міського населення до спільного вирішення питань власного соціально-економічного розвитку та до системи владно-управлінських відносин.

Формування інклюзивності в просторових межах ОТГ та районів потребує включення людських спільнот, що мешкають в означених просторових межах, в процес творення інклюзії, яка передбачає наявність локальної ідентичності, на основі якої досягається належний рівень соціальної згуртованості соціуму. На цей процес впливає певна група ендегенних чинників, які подано разом з тенденціями та спрямованістю інклюзивного розвитку у таблиці 1.

**Передумови та сутнісні ознаки парадигми інклюзивного розвитку
ОТГ та районів України**

Чинники локальної ідентичності та соціальної згуртованості як передумова інклюзивного розвитку ОТГ та районів	Тенденції інклюзивного розвитку ОТГ та районів як соціально-просторових утворень континуального типу	Секторальна та територіальна спрямованість інклюзивного розвитку ОТГ та районів
<ul style="list-style-type: none"> • природно-географічні • інституціональні • економічні • соціально-демографічні • етнокультурні • психологічні 	<ul style="list-style-type: none"> • глокалізація як результуюча прояву глобалізації та локалізації • руралізація та урбанізація • конвергенція та дивергенція 	<ul style="list-style-type: none"> • аграрна • промислова • сервісна • руральна • урбанна • збалансована

Джерело: складено автором.

Участь людських спільнот ОТГ та районів в процесі відновлення України на інклюзивних засадах має певні обмеження, зумовлені негативними наслідками реформи децентралізації, переважно організаційно-адміністративного та демографічного характеру.

Передусім незрозумілими виглядають причини наділення статусом адміністративних центрів ОТГ, районів, областей шести великих міст – Вінниці, Житомира, Івано-Франківська, Луцька, Сум та Тернополя, а також – подвійним статусом – усіх без винятку обласних центрів.

Прояв диспропорцій демографічного характеру на рівні ОТГ проявився у формуванні, з одного боку, двадцяти міських ОТГ з чисельністю населення понад 100 тис. осіб, а з іншого – двадцяти двох сільських ОТГ, чисельність населення яких не перевищує 3 тис. осіб. Велика кількість населених пунктів малочисельних ОТГ при значній площі сільськогосподарських земель ставить під сумнів можливість їхнього ефективного використання в інтересах населення громад. На районному рівні адміністративно-територіальних одиниць зазначені диспропорції виражені у створенні, з одного боку, найбільших вісімнадцяти районів з чисельністю населення понад 500 тис. осіб (чотири з них є районами-мільйонниками), а з іншого – дев'яти найменших з чисельністю населення до 100 тис. осіб. Якщо порівнювати між собою великі

та малі райони, то вражаючою виглядає 58-кратна різниця в чисельності населення Харківського та Верховинського районів. Значну насторогу викликає те, що Харківський район за чисельністю населення переважає 17 областей України. Така деформована за демографічною ознакою структура адміністративно-територіальних одиниць свідчить про проблематичність досягнення міжрайонної (екзогенної) інклюзії [6, с. 4–6; 7, с. 20–22].

Певні складнощі у повоєнному інклюзивному відновленні ОТГ та районів виникають у зв'язку з демографічними диспропорціями у розрізі макрорегіонів на рівні районів (табл. 2) та областей (табл. 3) України.

Таблиця 2

Демографічна характеристика районів з домінуючим складом сільського населення у розрізі макрорегіонів

Макрорегіон	Кількість ОТГ/населених пунктів	Кількість районів	Кількість (відсоток) районів з домінуючим складом сільського населення
Північний	164 /4746	17	9 (52,9)
Східний	225 /3854	21	6 (28,6)
Південний	192 /2782	16	12 (75,0)
Західний	424 /6925	33	23 (69,7)
Центральний	433 /9526	32	19 (59,4)
В цілому по Україні	1438 /27833	119	69 (58,0)

Джерело: складено та розраховано автором на основі [8].

Таблиця 3

Демографічна характеристика областей з домінуючим складом сільського населення у розрізі макрорегіонів

Область (макрорегіон): кількість ОТГ/населених пунктів	Загальна чисельність населення	Чисельність (відсоток) міського населення	Чисельність (відсоток) сільського населення
Волинська (Західний) 54 /1087	1031421	433756 (42,1)	597665 (57,9)
Закарпатська (Західний) 64 /605	1253791	347854 (27,8)	905937 (72,2)
Івано-Франківська (Західний) 62 /804	1368097	503713 (36,8)	864384 (63,2)
Рівненська (Західний) 64 /1026	1152961	464292 (40,3)	688669 (59,7)
Тернопільська (Західний) 55 /1058	1036590	401195 (38,7)	635395 (61,3)
Чернівецька (Західний) 52 /417	901632	347421 (38,5)	554211 (61,5)
Вінницька (Центральний) 63 /1503	1545416	677637 (43,9)	867779 (56,1)

Джерело: складено та розраховано автором на основі [8].

Подолання наведених негативних наслідків реформи децентралізації виглядає проблематичним на тлі ключових недоліків суспільного розвитку.

Передусім йдеться про низку якість державного управління (табл. 4).

Таблиця 4

Індикатори управління Світового банку (за 100-бальною системою)

Індикатор	Україна	Казахстан	Польща
	2021	2021	2021
Врахування думки населення та підзвітність державних органів	49,48 %	18,84 %	63,77 %
Політична стабільність та відсутність насильства	11,79 %	37,74 %	61,32 %
Ефективність роботи уряду	36,54 %	57,21 %	63,46 %
Якість законодавства	42,79 %	56,25	75,96
Верховенство закону	26,44 %	34,13 %	65,38 %
Стимування корупції	24,52 %	48,08 %	70,19 %

Джерело: складено автором на основі [9].

В умовах війни погіршилися показники розвитку промисловості (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка промислового виробництва в Україні у 2022–2025 роки, %

Порівняння з попереднім роком, %			
у 2022 р. до 2021 р.	У 2023 р. до 2022 р.	У 2024 р. до 2023 р.	В січні – квітні 2025 р. до січня–квітня 2024 р
< 36,7	> 6,8	> 4,6	< 6,1

Джерело: складено автором за [10, с. 5, 10].

Такі ж самі тенденції відбуваються й у сільському господарстві (табл. 6).

Таблиця 6

Темпи збору сільськогосподарських культур у 2024 році у порівнянні з 2023 роком

Показник сільськогосподарської діяльності	Види сільськогосподарських культур		
	Зернові, млн т	Олійні, млн т	Цукрові буряки, млн т
Збір врожаю у 2023 році	56,2	21,3	12,8
Збір врожаю у 2024 році	52,8	20,8	12,5
Динаміка збору врожаю сільськогосподарських культур у 2024 році до 2023 року	< 6,0 %	< 2,3 %	< 2,3

Джерело: складено автором за [10, с. 11].

Зазначені процеси актуалізують актуальність для України розробки національної та регіональних Стратегій відновлення, які мають враховувати роль в цьому процесі ОТГ та районів як територіальної основи суспільства.

До цього привернуто увагу міжнародної спільноти на конференціях з питань відновлення України. Зокрема на першому відповідному форумі в Лугано (липень 2022 року) серед схвалених семи принципів відновлення – один (гендерна рівність та інклюзія) безпосередньо був пов'язаний з інклюзивним розвитком [11]. На відповідній конференції в Римі (липень 2025 року) до двох з чотирьох схвалених тематичних вимірів відновлення було віднесено людський вимір (мобілізація людського капіталу, зміцнення соціальної згуртованості та забезпечення інклюзивності з метою розкриття потенціалу всіх громадян) та місцевий і регіональний вимір (визнання суб'єктів цих рівнів ключовими для відбудови України з огляду на реформу децентралізації) [12].

Враховуючи викладене, є доречним, по-перше, врахувати зазначені негативні наслідки реформи децентралізації у її розвитку на регіональному рівні, по-друге, приділити увагу питанню належного обґрунтування наукових засад національної та регіональних Стратегій повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Жуковська А., Желюк Т. Інклюзивний розвиток територіальних громад в умовах війни та післявоєнної відбудови. *Вісник економіки*. 2024. Випуск 4. С. 24–45. DOI: 10.35774/visnyk2024.04.02
2. Мартищенко С. Л. Проблемні питання здійснення адміністративно-територіальної реформи децентралізації влади в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 64–69. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2023.13>
3. Козир С. Децентралізація та регіональна політика відновлення України в умовах воєнного стану: проблеми і рекомендації. *Empirio*. 2025. Випуск 2 (1). С. 15–26. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.1.15-26>
4. Лялюк О. Ю., Кириченко А. І., Романова А. Є. Завершення реформи децентралізації влади в Україні: порівняльно-правовий пошук оптимальних моделей. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія

Право. 2025. Випуск 88, частина 1. С. 158–165. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.22>

5. Шкільняк М., Мельник А., Васіна А., Монастирський Г., Дудкіна О. Публічне управління процесами післявоєнного оновлення України. *Вісник економіки*. 2023. № 4. С. 243–251.

6. Павлова І. О. Демографічні характеристики об'єднаних територіальних громад та районів України як чинник їх інклюзивного розвитку. *Вчені записки Таврійського національного ун-ту імені І. Вернадського*. Серія Економіка і управління. 2022. Том 33 (72), № 3. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4803/72-3-1>

7. Павлова І. О. Теоретико-методологічні засади та практичні аспекти інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій України: монографія. Одеса: Астропринт, 2025. 392 с.

8. Портал «Децентралізація в Україні». URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 06.05.2026)

9. The World Bank. Worldwide Governance Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#> (дата звернення: 06.05.2026)

10. Собкевич О. В., Русан В. М., Жураковська Л. А., Олійник Д. І., Власюк О. С.; за ред. Жаліла Я. А. Київ: НІСД, 2025. 93 с. Ел. наук. видання. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.09>

11. Ukraine Recovery Conference. Міжнародна конференція з питань відновлення України. 4–5 липня 2022 – Лугано, Швейцарія. URL: <https://ua.urb-international.com/past-conferences/urb22/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення: 06.05.2026)

12. Ukraine Recovery Conference. 10–11 July 2025 – Rome, Italy URL: <https://ua.urb-international.com/urb-2025/urb2025> (дата звернення: 06.05.2026)

САМОФАТОВА В.А.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри національної і міжнародної економіки

САВІНОВА Т.А.

Здобувачка СВО «Магістр» кафедри національної і міжнародної економіки

САМОФАТОВ Г.І.

Здобувач СВО «Бакалавр» ННІ КІАРтаП ім. П.М. Платонова
Одеський національний технологічний університет

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ВИНОРОБСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Виноробство в Україні сьогодні є не лише перспективною галуззю економіки, а й важливою складовою української історії та культури. Сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування сировини та багаті історичні традиції виробництва і споживання вина, створюють сприятливі передумови для розвитку цієї галузі. Розвиток виноробства також стимулює туристичну привабливість регіонів України. Водночас, розвиток туризму підвищує попит на вино, сприяє популяризації брендів і культурного спадку. Це класичний приклад взаємозалежної галузевої синергії. Передумовами розвитку винного туризму в Україні є наступні: значна площа виноградників (нині становить біля 26 тис. га); наявність автохонних та локальних сортів винограду (Тельті Курук, Одеський Чорний та Сухолиманський білий); вітчизняні вина експортуються майже у 50 держав світу; значна частина вин провідних підприємств відзначена медалями на світових конкурсах (Шабо, Шато Чизай, Коблево і т. ін.); розвиток системи якості, заснованої на моделі захищених географічних зазначень (ЗГЗ) [1].

Однією з поширених форм винного туризму виступають відвідування виноробних підприємств з подальшою дегустацією вина. У дегустаційних залах є можливість скуштувати напої, якість і автентичність яких гарантуватиметься. Під час таких екскурсій туристи отримують багато

інформації про місцеві вина, історію розвитку виноробства, мають змогу отримати навички правильного вживання вина. Гостям пропонують ознайомитися із технологічним процесом, надають можливість відвідати винні погреби, оцінити асортимент вин і міцних напоїв виноробні [2].

Стратегічним інструментом управління галуззю є аналіз динаміки виробництва та реалізації продукції, що представлений у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Показники виробництва та реалізації продукції виноробства

Показник	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Переробка винограду, тис. тонн	124,0	75,9	69,2	54,0	50,4	32,0
Обсяги виробництва виноматеріалів, млн. тонн	38,7	22,3	21,0	18,1	15,4	9,7
Споживання вина, млн. л	140,0	105,0	112,2	109,7	96,0	94,2
Імпорт винної продукції, млн. л	55,7	64,4	76,9	44,8	61,9	68,0
Експорт винної продукції млн. л.	8,8	16,6	12,9	6,9	11,7	16,4

Джерело [3, с.92]

Дані таблиці 1 відображають скорочення переробки винограду та виробництва вин. Так, у 2024 році було перероблено 31 963 т винограду, що на 36,5 % менше, ніж у 2023 році, та на 74,2 % менше порівняно з 2019 роком; виробництво винної продукції з власного винограду у 2024 році становило 9,7 млн л, що на 37,5 % менше показника попереднього року. Споживання вина також зменшується: у 2019 році воно становило 140 млн л, у 2023 році - 96 млн л, а прогноз на 2028 рік - 88 млн л. Причинами цього є зростання цін на вина, низька купівельна спроможність, зміна споживчих пріоритетів, переміщення населення до більш безпечних регіонів, логістичні проблеми, що ускладнюють формування необхідних запасів та асортименту, а також скорочення споживання вина у готельно-ресторанних закладах. Імпорт вина з 2019 по 2021 рік поступово зростав і у 2021 році досяг рекордного рівня - 76,9 млн л. Через воєнні дії та логістичні бар'єри імпорт у 2022 році зменшився до 44,8 млн л, а

у 2024 році спостерігається його відновлення до 68,0 млн л. Експорт вина протягом усіх років значно поступається імпорту, що свідчить про труднощі українських виробників у виході на зовнішні ринки та підтримці конкурентоспроможності своєї продукції. Водночас, спостерігається тенденція поступового зростання експорту: у 2024 році він досяг 16,4 млн л, що вдвічі перевищує показник 2019 року [3, с. 93].

Одещина є найбільшим виробником винограду та вина в Україні. В Одеській області площа виноградників майже 24 тис. га, на них вирощують близько 260 тисячі тонн винограду, що складає більше 60% виноробства України. Найбільше виноградників у Болградському районі, там вирощують 78 тис. тонн винограду. У Білгород-Дністровському районі – 76 тис. тонн [4]. В Одеському районі – 27 тис. тонн. Виноградарство є однією з ключових галузей, що формують економічну стабільність Одеському регіоні. Воно забезпечує постійну зайнятість близько 7 тисяч осіб, а в період активного сезону кількість працівників зростає. Виноградарство та виноробство наповнюють бюджети громад податковими надходженнями, приносять валютну виручку від експорту й, найважливіше, створюють робочі місця для людей, які з відданістю працюють на своїй землі [4].

У травні 2024 року набув чинності оновлений Регламент ЄС щодо географічних зазначень (ГЗ) для сільськогосподарської продукції, вин і спиртних напоїв. Його ключовими завданнями є збереження автентичності та традицій виробництва, зміцнення довіри споживачів до продукції з підтвердженим походженням, а також стимулювання розвитку сільських територій шляхом підвищення доданої вартості місцевих товарів. Таким чином, Європейський Союз формує більш прозору й уніфіковану систему функціонування географічних зазначень, перетворюючи їх на ефективний інструмент просування продукції та захисту брендів [5]. Одним із ключових кроків на шляху до зміцнення позицій України як значущого учасника європейського винного ринку стало відновлення у 2022 році членства України

в Міжнародній організації виноградарства та виноробства (MOVB, International Organisation of Vine and Wine).

В умовах євроінтеграційних процесів вітчизняні виробники змушені конкурувати з європейськими компаніями, що зумовлює потребу в стратегічному розвитку українського виноградарства та виноробства на інноваційній основі. Такий підхід має сприяти наближенню галузевих показників до світових стандартів і кращих європейських практик. Цифровізація виробництва, впровадження сучасних технологій і глобальна інтеграція створюють нові можливості, але водночас формують і нові виклики. Інноваційна діяльність повинна охоплювати різні напрями: розроблення нових унікальних продуктів, удосконалення та оптимізацію виробничих процесів, а також модернізацію ринкових і організаційних механізмів. Ключовими видами інновацій у галузі виступають агробіологічні, техніко-технологічні, агрохімічні, екологічні, організаційно-економічні, управлінські, соціальні та маркетингові рішення, що в сукупності забезпечують зростання продуктивності, підвищення якості українських вин і зміцнення їхніх позицій на міжнародному ринку.

Воєнний стан створив суттєві труднощі для галузі, зокрема у сферах логістики та виробництва, однак водночас став поштовхом для розвитку крафтового виноробства. Підтримка малих і середніх виноробних підприємств може стати одним із ключових чинників економічного відновлення після завершення воєнного стану, адже виноробні регіони України мають значний потенціал перетворитися на важливі центри розвитку аграрного сектору й туризму. Сталий розвиток виноробства України в умовах євроінтеграції є складним, але перспективним процесом. Попри значні економічні виклики, галузь має реальні можливості для модернізації, зміцнення експортного потенціалу та формування конкурентоспроможних регіональних брендів. Євроінтеграційний курс виступає каталізатором структурних змін, які за умови системної державної політики та активності виробників можуть забезпечити довгострокове економічне зростання, розвиток сільських

територій і підвищення міжнародного авторитету українського вина та виноробів.

Список використаних джерел

1. Печко В. Виклики для виноградарсько-виноградного комплексу України в умовах Євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип.69. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-30>

2. На Одещині попри війну будуть розвивати еногастрономічний туризм. URL: <https://dilova.com.ua/odeschina/na-odeshhini-popri-vijnu-rozvivatimut-enogastronomichnij-turizm/> (дата звернення 18.04.26)

3. Обнявко В. О. Інституційні передумови розвитку господарюючих суб'єктів національної економіки (на прикладі виноградарсько-виноробних підприємств). *Управління бізнесом в парадигмі сталого розвитку: економіко-правовий аспект: колективна монографія*. За ред. доктор економічних наук, проф. А. В. Андрейченка, доктор економічних наук, проф. Н. В. Захарченко. Одеса. Ч. 2. 2024. С. 89–119.

4. На Одещині зосереджено понад 60% виноробства України. URL: <https://suspilne.media/odesa/548063-na-odesini-zoseredzeno-ponad-60-vinorobstva-ukraini/> (дата звернення 19.04.26)

5. В Україні почали діяти європейські правила виноградарства. URL: <https://agronews.ua/news/v-ukrayini-pochaly-diyaty-yevropejski-pravyla-vynorobstva/> (дата звернення 20.04.26)

СЕДІКОВА І. О.

доктор економічних наук, професорка,
завідувачка кафедри менеджменту і логістики
Одеський національний технологічний університет

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЕНДОГЕННОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ендогенний потенціал регіонів виступає ключовим детермінантом формування економічної могутності держави, слугуючи основою для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку як на мікро-, так і на макрорівні. Втім, збройна агресія РФ проти України, що розпочалась 24 лютого 2022 р., призвела до масштабної гуманітарної катастрофи, істотного зниження економічної активності та руйнування внутрішнього потенціалу розвитку регіонів. Збройний конфлікт супроводжується систематичними втратами інфраструктурного та виробничого капіталу територіальних громад, нищенням промислових об'єктів, інвестиційними збитками, а також значним скороченням виробництва. Лише протягом першого року повномасштабної війни (лютий 2022 – лютий 2023 рр.) загальні економічні втрати України, включаючи упущений прибуток підприємств, непрямі збитки та зменшення ВВП, були оцінені експертами на рівні 700-750 млрд дол. США [1], з них понад 5 млрд дол. становили пошкодження енергетичної інфраструктури, зокрема об'єктів сонячної, вітрової та гідроенергетики, які здебільшого розміщувалися у Херсонській та Миколаївській областях [1]. Негативний вплив війни на економічну діяльність виявляється через масштабні пошкодження виробничої та транспортної інфраструктури, руйнування логістичних ланцюгів, дефіцит робочої сили, зростання ризиків для бізнесу та загальну макроекономічну нестабільність, що посилює ймовірність подальшого зниження ВВП. За оцінками різних дослідницьких інституцій, у разі тривалих бойових дій зниження обсягів ВВП може коливатися в межах 35-45% порівняно з довоєнним періодом [2].

До основних загроз для збереження ендogenous потенціалу регіонів України нами віднесено: масове знищення виробничих потужностей, житлової та соціальної інфраструктури; деградація промислового потенціалу в ключових галузях; деструкція транспортної інфраструктури, включаючи залізничні, морські, річкові та автомобільні сполучення; суттєві втрати енергетичного сектору та зростання цін на енергоресурси; порушення продовольчої безпеки та критичний стан аграрного сектору тощо.

Особливої шкоди зазнали регіони, які традиційно формували основу промисловості – Дніпропетровська (18,7% промислового виробництва) та Запорізька області (8,4%) [2]. Станом на кінець I кварталу 2023 р. загальні втрати вітчизняної промисловості оцінюються на рівні майже 45 млрд дол. США, збитки видобувної галузі та енергетичного сектору досягли 27,2 млрд доларів [1,2]. Протягом першого року війни було зафіксовано значні пошкодження або повне знищення щонайменше сотень великих і середніх підприємств як приватної, так і державної форми власності. Повного або часткового знищення зазнали такі стратегічно важливі об'єкти, як металургійний комбінат «Азовсталь», Кременчуцький нафтопереробний завод, державне підприємство «Зоря» та інші індустриальні гіганти [3]. Додаткових екологічних та економічних втрат завдав підриг Каховської гідроелектростанції, збитки від якого, за попередніми оцінками, перевищують 1,5 млрд доларів США.

Одним із ключових векторів зміцнення сільського господарства та стимулювання ендogenous розвитку регіонів України є диверсифікація напрямів агровиробництва. Прикладом позитивної динаміки є зростання експорту насіння, зокрема гібридної кукурудзи: у першій половині 2021 р. експорт цієї продукції становив 6,3 тис. тонн на суму 13,5 млн дол. США, тоді як у відповідному періоді 2022 р. – 12,2 тис. тонн або 26,8 млн дол. США [3]. Цьому сприяли як втрата імпортерних каналів постачання насіння, так і визнання ЄС у 2020 р. української системи сертифікації насіння як такої, що відповідає стандартам ЄС. Іншим стратегічним напрямом є активізація агропереробної

галузі, яка дозволяє суттєво підвищити частку доданої вартості у виробництві. За умови переробки 50 % сільськогосподарської продукції, частка АПК у ВВП може зрости до 28 %, що забезпечить додатковий щорічний приріст на 5 % (55 млрд грн) [4]. Реалізація цього потенціалу потребує цілеспрямованих заходів державної підтримки, серед яких: пільгове кредитування, зниження податкового навантаження, обмеження відшкодування ПДВ при експорті сировинної продукції.

Важливим чинником сталого аграрного розвитку виступає підтримка органічного землеробства. Уперше ці орієнтири були зафіксовані у Національній економічній стратегії до 2030 року, яка передбачає розширення площ органічних земель до щонайменше 3 % від усіх сільськогосподарських угідь та нарощення обсягів експорту органічної продукції до 1 млрд дол. США [3,4]. В рамках Європейського зеленого курсу встановлено ціль досягти 25 % органічного виробництва в структурі агросектора ЄС до 2030 року [4]. У 2020 р. Україна посідала четверте місце серед основних постачальників органічної продукції до ЄС, а у 2022 – третє [5]. Основна маса експорту залишається сировинною – у топ-10 позицій входять переважно зернові, зернобобові та соняшникова олія. Проте, повномасштабна війна завдала серйозного удару по органічному сектору. Внаслідок окупації та активних бойових дій недоступними стали близько 30 % земель органічного землеробства (наприклад, у Херсонській області – близько 81,5 тис. га, у Запорізькій – 44,5 тис. га, у Харківській – 4 тис. га, у Чернігівській – 10 тис. га) [5, 6]. За результатами опитування громадської спілки «Органічна Україна», 30 % виробників повністю припинили діяльність, ще 15% – на межі закриття, 32 % працюють частково, а лише 7 % змогли зберегти повну операційну стабільність. Близько 15 % продукції реалізується за зниженими цінами або передається безкоштовно (для ЗСУ та населення) [6]. Попри всі виклики, поствоєнна відбудова може стати точкою відліку для модернізації економіки на основі нових глобальних трендів – екологічності, інноваційності та технологічного розвитку.

Проведений аналіз дає підстави виокремити ключові кроки для органів регіональної влади з метою мінімізації ризиків подальшої втрати ендogenous потенціалу внаслідок збройної агресії РФ та формування передумов для його відновлення й розвитку:

1. В умовах деформації класичних джерел інформації, необхідним є впровадження інтегрованої системи моніторингу як внутрішньо, так і зовнішньо переміщених осіб на основі альтернативних джерел і цифрових інструментів.

2. Важливо створити сприятливі умови для релокації підприємств у безпечні території, що забезпечить формування податкової бази, збереження робочих місць та утримання населення від зовнішньої міграції.

3. Необхідне цілеспрямоване державне сприяння у виході на нові ринки збуту, зокрема, через створення експортно-орієнтованих платформ і сприяння сертифікації продукції відповідно до міжнародних вимог.

4. Участь приватного сектору у відновленні та модернізації інфраструктури має ґрунтуватися на податкових стимулах.

5. Доцільно зберігати політику фіскального послаблення, водночас вдосконалюючи механізми його адресності. Пропонується скоротити термін подачі звітності з шести до трьох місяців після припинення воєнного стану, а також удосконалити підхід до надання податкових преференцій з урахуванням географічного розташування суб'єктів.

6. Необхідне запровадження офіційного механізму бронювання ключових працівників підприємств для збереження їх функціонування в умовах мобілізації.

7. Слід реалізувати програми для розвитку підприємницьких ініціатив серед місцевого населення й ВПО, а також ініціювати пілотний проєкт зі спеціального оподаткування для новостворених малих підприємств у Західному регіоні України.

У нинішніх надзвичайно складних умовах, попри масштабність втрат і викликів, з'являються нові можливості для активізації ендogenous розвитку

регіонів України. Вкрай важливо вже сьогодні започаткувати розробку концептуальних рішень, які ляжуть в основу майбутніх стратегічних документів державної та регіональної політики, адаптованих до умов війни та післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел

1. Україна швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Серпень 2022. С. 160. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37988/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
2. Четверте щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни» 38 с. С. 28. URL: <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/5479>
3. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. № 5 (726) с. 32
4. Мороз М., Бондаренко Є. Збитки промисловості через війну. (2022). URL: <https://voxukraine.org/zbytky-promyslovosticherez-vijnu/>
5. Геєць В.М. Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії рф. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року. Вісник Національної академії наук України. 2022. Вип. 5. С. 30-38.
6. Дослідження українського бізнесу під час військових дій. Advanter Group: сайт. 2022. URL: https://advanter.ua/?fbclid=IwAR11S9iDa_XaSvMjdNp90ENkTt17vRpt86fAJJ0pN0o-ZtsY0dGkNdUiHCk

Другий тематичний напрям – «Розвиток людського капіталу сільських територій на засадах сталості та інклюзивності»

ЗАМЛИНСЬКИЙ В.А.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри національної і міжнародної економіки
Одеський національний технологічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЗА ТРУДОВІ РЕСУРСИ

У сучасних умовах глобальних трансформацій сільські території зазнають суттєвих соціально-економічних, екологічних та демографічних змін, що формують нові виклики для їх сталого розвитку. Особливої актуальності набувають проблеми вразливості сільських громад до кліматичних та екологічних змін, екстремальних погодних явищ, воєнних конфліктів, міграційних процесів, поглиблення соціальної нерівності та структурних дисбалансів економіки. Для багатьох країн, зокрема України, сільські території залишаються основою продовольчої безпеки, ресурсного забезпечення та соціальної стабільності, оскільки саме вони концентрують значну частину природно-ресурсного потенціалу, аграрного виробництва та людського капіталу.

В умовах воєнних і поствоєнних трансформацій розвиток сільських територій України потребує переорієнтації на засади сталості та інклюзивності, що передбачає не лише економічне зростання, а й забезпечення наявності, зростання та розвитку людського потенціалу, соціальної згуртованості, рівного доступу до ресурсів, збереження екосистем і підвищення адаптивності громад до зовнішніх ризиків. У цьому контексті особливого значення набуває формування ефективних моделей місцевого розвитку, заснованих на диверсифікації економічної діяльності, підтримці

кооперації, розвитку інновацій, циркулярної економіки та посиленні інституційної спроможності територіальних громад.

Теза про те, що розвиток людського капіталу в селі має базуватися на кооперації, є надзвичайно актуальною для сучасної України, особливо в контексті повоєнного відновлення та євроінтеграції. В англійській, французькій та інших європейських мовах (наприклад, фр. *coopération*) термін закріпився в економічному та соціальному значеннях, позначаючи автономні асоціації людей, які добровільно об'єдналися для спільної діяльності. Кооперація тут виступає не просто як економічна модель, а як соціальний інститут, що створює умови для інклюзивного зростання. Сільські території часто потерпають від цифрового та економічного розриву. Кооперативні моделі дозволяють отримувати доступ до ресурсів для «малих». Дрібні фермери та домогосподарства, які самотужки не мають доступу до дорогих технологій, елеваторів чи логістики, через кооператив отримують «ефект масштабу». Це забезпечує інклюзію – залучення тих, хто зазвичай випадає з глобальних ланцюгів доданої вартості. Сільськогосподарські кооперативи часто стають майданчиками для самореалізації жінок та молоді, надаючи їм інструменти для ведення бізнесу без необхідності еміграції до міст.

Сучасна трансформація сільських територій супроводжується поступовим розмиванням соціальних, економічних і культурних відмінностей між міським та сільським простором, що ґрунтовно досліджується науковою школою Олександра Павлова [1-3]. Такі процеси зумовлюють зміну демографічної структури населення, трансформацію сільської ідентичності, модифікацію традиційних моделей зайнятості та аграрних практик. Особливої актуальності набуває проблема депопуляції сільських територій, посилення міграційного відтоку молоді та втрати людського потенціалу, який дедалі активніше інтегрується в економічні системи країн Європейського Союзу, фактично сприяючи розвитку сусідніх держав замість формування внутрішнього потенціалу економічного зростання України.

У сучасних дослідженнях [4-7] значна увага приділяється аналізу регіональних диспропорцій, просторової нерівності та позитивних агломераційних ефектів, однак недостатньо опрацьованими залишаються питання довгострокової прогностичної аналітики розвитку сільських територій, зокрема у горизонті 15–20 років. Існуючі підходи часто не враховують комплексного впливу демографічних, соціальних, безпекових та поведінкових факторів на перспективи відновлення сільських громад у воєнний та повоєнний періоди.

Існують поодинокі позитивні приклади залучення мігрантів до розвитку та відновлення сільських територій і в останні роки це стало окремим напрямом політики ЄС щодо подолання депопуляції та дефіциту робочої сили у сільській місцевості. Водночас питання заміщення корінного населення мігрантами є надзвичайно чутливим політичним і соціальним питанням у нашій країні, у той час як офіційна політика ЄС формально орієнтується на інтеграцію та підтримку економічної стійкості регіонів. Європейські дослідження та програми показують, що міграція може частково компенсувати старіння населення, дефіцит працівників і занепад сільських територій. Наприклад, проєкт MATILDE Project досліджував, як мігранти допомагають відновлювати економічну активність у сільських і гірських регіонах Європи. У ряді регіонів мігранти підтримують аграрне виробництво та локальний бізнес, компенсують дефіцит робочої сили, сприяють збереженню шкіл, сервісів і соціальної інфраструктури та таким чином уповільнюють депопуляцію сільських територій. Особливо показовими є приклади Іспанії та Італії, де окремі депресивні сільські території фактично утримали базову економічну активність саме завдяки інтеграції мігрантів у сільське господарство, переробку, локальні сервіси та малий бізнес. У програмі Nuevos Senderos в Іспанії реалізовувалися механізми соціально-економічної інтеграції мігрантів у сільські громади з одночасною підтримкою місцевого розвитку. Водночас ЄС не розглядає міграцію як повноцінне вирішення демографічної кризи сільських територій. У європейських аналітичних документах дедалі частіше

наголошується, що мігранти переважно концентруються у великих містах або економічно сильних регіонах, а сільська місцевість часто не має достатньої інфраструктури для довгострокової інтеграції, отже, виникають ризики соціальної сегрегації та конфліктів ідентичності, у зв'язку з чим заміщення населення без інтеграції може створювати політичну напругу. Саме тому у політиці ЄС дедалі більше уваги приділяється не лише імміграції, а стимулюванню народжуваності, підтримці молодих сімей, розвитку цифрової інфраструктури, поверненню молоді у периферійні території, створенню «розумних сіл» (Smart Villages), дистанційній зайнятості та локальному підприємництву.

Розвиток окремих країн ЄС сьогодні значною мірою підтримується українським людським потенціалом, це має під собою політичне і економічне підґрунтя. Українські мігранти фактично компенсують дефіцит праці в аграрному секторі, будівництві, доглядовій економіці та сфері послуг у країнах ЄС. Це частково знижує демографічний і соціальний тиск на європейські економіки, але одночасно послаблює потенціал відновлення України. Нам для виживання у скрутному становищі пропонується формування нової міграційної моделі, де ми є країною-реципієнтом трудових мігрантів з Індії, Бангладеш, Пакистану, Непалу та інших країн з надлишком працездатного населення та нижчим рівнем доходів.

Для України стратегічним завданням має стати формування довгострокової демографічної та просторової політики, орієнтованої на створення економічних стимулів для проживання у сільській місцевості та формування сучасної інклюзивної моделі розвитку громад. Саме поєднання політики людського розвитку, економічної інклюзивності та просторової стійкості може стати основою повоєнного відновлення сільських територій України. Особливої уваги потребує формування механізмів закріплення молоді на сільських територіях через створення умов для економічної самореалізації, розвитку сімейного підприємництва, доступу до житла, освіти, цифрової інфраструктури та сучасних сервісів. Водночас важливими стають

інструменти стимулювання народжуваності, підтримки молодих сімей, розвитку сімейних фермерських господарств і кооперативних моделей господарювання. За умов масштабних демографічних втрат та трудової міграції саме молоде населення стає стратегічним ресурсом повоєнного відновлення України. У цьому контексті розвиток сільських територій на засадах сталості та інклюзивності має розглядатися не лише як інструмент підтримки аграрного виробництва, а як комплексна державна політика відтворення людського потенціалу, соціальної згуртованості та економічної стійкості громад. Ключовими пріоритетами повинні стати забезпечення рівного доступу до ресурсів, підтримка молодіжної зайнятості, розвиток локальної економіки, посилення участі населення у громадському житті та створення мотиваційних механізмів для повернення й закріплення молоді в Україні, насамперед у сільській місцевості. Людський капітал – це не лише робоча сила, а сукупність знань, здоров'я та соціальних зв'язків, які у мігрантів кардинально інші.

На засадах сталості кооперативи стають ідеальними суб'єктами для впровадження «зелених» технологій. Як приклад - енергетичні кооперативи, де спільне використання біогазових установок або сонячних панелей дозволяє громадам бути енергонезалежними. Кооператив може централізовано збирати та переробляти відходи агровиробництва, перетворюючи їх на органічні добрива або паливо, що відповідає Цілям сталого розвитку (ЦСР 12). В умовах повоєнного відновлення кооперативні моделі стають адаптивним механізмом реінтеграції ветеранів, адже створення ветеранських кооперативів у сільській місцевості є шляхом до соціальної адаптації та зайнятості. Спільне використання «цифрових двійників» полів чи кооперативних платформ у системі ДАР (Державний аграрний реєстр) для прозорого розподілу дотацій. Кооперація перетворює сільського жителя з пасивного об'єкта соціальної допомоги на активного суб'єкта економічного розвитку. Це зміщує парадигму від «виживання» до «сталого процвітання» через колективну ефективність. З урахуванням цього кооперативна модель в агропродовольчій сфері повинна

розглядатися не лише як форма організації виробництва і збуту, а як інтегрована платформа управління стійкістю, що поєднує інституційні механізми колективної дії з цифровими технологіями прогнозування та управління ризиками. Такий підхід дозволяє збалансувати ефективність і надійність, забезпечуючи адаптивність агропродовольчих систем до зовнішніх шоків і водночас підтримуючи їхню економічну результативність. Україна стикається не лише з демографічним спадом, а й із масштабною втратою людського потенціалу через воєнну міграцію, трудову еміграцію, втрату молодого населення, падіння народжуваності та високу регіональну нерівність. У цьому контексті безумовне заміщення дефіциту робочої сили зовнішніми мігрантами не може бути стратегічною моделлю розвитку України. Для держави критично важливим є саме повернення власного людського капіталу, розуміння неспівставності інтелектуальної якості та національної ідентичності наших мігрантів з тими, яких ми запрошуємо в Україну. Сталий та інклюзивний розвиток сільських територій виступає стратегічною передумовою зміцнення економічної стійкості України, підвищення якості життя сільського населення та забезпечення довгострокової конкурентоспроможності національної економіки на засадах підтримки молодих сімей, стимулювання народжуваності, та розвитку сільської економіки та житлової інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Павлов, О. І., Павлова, І. О., Павлов, О.І.-молодший (2022). Інклюзивність об'єднаних територіальних громад та районів України. Економіка та суспільство, 42. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1677/1613>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-82>
2. Теоретико-методологічні засади і прикладні аспекти інклюзивного розвитку та економічного зростання агропродовольчої сфери України: монографія / авт.: О.І. Павлов, Т.А. Кулаковська, В.А. Самофатова [та ін.]; за ред. О.І. Павлова. – Одеса: Астропринт, 2025. – 396 с.

3. PAVLOV, O., PAVLOVA, I., PAVLOV JUNIOR, O. (2026). Ethnocultural Factor of The Formation of Inclusion within The Spatial Boundaries of United Territorial Communities and Districts of Ukraine. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 10(1), 178–192. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19312338>
4. Замлинський В., Скрипник Н., Федака В. Розвиток людського потенціалу аграрних підприємств в умовах воєнного стану. *Modeling the development of the economic systems*. 2025. No 1. P. 183–195. <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-2540>.
5. Федака, В., Скрипник, Н., Сирота, В. (2026). Трансформація людського потенціалу України в умовах воєнних викликів. *Food Industry Economics*, 18(1), 3-14. <https://doi.org/10.15673/fie.v18i1.3443>
6. Камара, Б. М., Роль етики та ділової репутації, сформованої людським потенціалом, у досягненні конкурентоспроможності підприємства. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 2024, 334(5), 499-506. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-75>
7. Shapa N. et al. Exploring Employee Perceptions of Organizational Changes and Approaches to Measuring Motivation Levels // *Big Data in Finance: Transforming the Financial Landscape: Volume 1*. – Cham: Springer Nature Switzerland, 2025. – С. 397-411.

КОПИТКО В. І.

доктор економічних наук, професор
Львівський інститут менеджменту

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА СТІЙКИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Розвиток сільських територій, рівень і якість життя сільських жителів визначили орієнтири на сталий розвиток сільських територій, що відображено в програмних документах, у тому числі в Стратегії розвитку сільського

господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року[1]. Стійкий розвиток сільських територій дозволяє забезпечити динамічну рівновагу в умовах як економічних, інфраструктурних, агроекологічних, інституційних та соціальних дій, спрямованих на перехід сільських територій на новий рівень розвитку із врахуванням екзогенних та ендегенних впливів.

У вищезгаданій стратегії на основі політики децентралізації планується розробити програми розвитку сільських територій для боротьби з депопуляцією та занепадом сільських територій в Україні. Це буде вирішено за допомогою рамкової політики на основі програм сільського розвитку ЄС, що допоможе краще виявити та мобілізувати додаткові ресурси. Основна увага буде зосереджена на “місцях”, а не на секторах, і на інвестиціях замість субсидій.

Покращення умов життя сільського населення та диверсифікація економічної діяльності необхідні для сприяння гармонізованому екологічному, соціальному та економічному розвитку. Доступ до сучасних засобів комунікацій та створення робочих місць сприятимуть утриманню людей у селі. Пріоритет має надаватися створенню робочих місць, особливо для жінок і молоді, а також трудомістким ініціативам (органічне виробництво, вирощування та переробка фруктів, тваринництво, біогаз, циркулярна біоекономіка, агротуризм). Розвиток місцевих сільських територіальних громад може відігравати важливу роль в економічному розвитку та якості життя в сільській місцевості.

Розвиток аграрного сектору та місцевих громад залишається одним із ключових пріоритетів. Запровадження ефективних управлінських підходів допоможе громадам не лише залучати інвестиції, але й створювати сприятливі умови для розвитку сільського підприємництва та підвищення якості життя населення. Представлені методи стануть важливим інструментом для керівників громад, аграрних експертів, підприємців та всіх, хто працює над розбудовою сільських територій України[2]. Також послуги з розвитку сільського бізнесу матимуть позитивний вплив не тільки на аграрну

економіку, а і на інші сфери діяльності в сільській місцевості, що полегшить доступ до фінансування та започаткування нових бізнесів, зокрема для фермерів-початківців та ветеранів війни.

Розвиток місцевих сільських територіальних громад може відігравати важливу роль в економічному розвитку та якості життя в сільській місцевості. Розуміння потреб місцевих громад і надання гнучких механізмів підтримки, що активізують і зміцнюють місцеві ініціативи та можливості самодопомоги, буде покладено в основу майбутніх заходів підтримки програми обміну та партнерства сільських громадських організацій, органів місцевого самоврядування та асоціацій фермерів в Україні з державами - членами ЄС, які можуть допомогти підготувати конкретні плани підтримки.

Необхідним компонентом сталого розвитку сільських територій поряд з ефективним функціонуванням аграрного сектору економіки є вдосконалення соціальної сфери. Функціонування об'єктів соціальної інфраструктури забезпечує, з одного боку, створення нових робочих місць, підвищення рівня життя сільського населення, зниження рівня міграції населення міста і збереження сільської ідентичності, з другого - формування якісного людського капіталу, здатного ефективно вирішувати соціально-економічні проблеми сільських територій. Поступальний розвиток АПК, у тому числі сільського господарства, та соціальної сфери дозволяє покращити умови життя сільського населення та підвищити конкурентоспроможність місцевої економіки, тим самим сприяючи сталому розвитку територій. У зв'язку з цим незважаючи на динамічний розвиток технологій в аграрному секторі, ця сфера економіки потребує використання кваліфікованої робочої сили, що визначається використанням традиційних факторів виробництва у сільському господарстві, але пріоритетним фактором залишається праця.

Формування людського капіталу аграрного сектора здійснюється в умовах війни призводить до великих ризиків і втрат людського капіталу країни, які можуть стати суттєвою перешкодою на шляху відновлення й модернізації національної економіки. Втрати існуючого і потенційного ЛК

України внаслідок цієї війни в найближчий час можуть перевершити 10% від наявної робочої сили і обсягів підготовки фахівців у всій системі професійної освіти. Війна ще не закінчилась, але в Україні виходячи з сучасної ситуації немає іншої альтернативи, як воювати до переможного кінця задля збереження своєї держави, нації та унеможливлення подібної агресії у майбутньому. Тому для активізації економіки в умовах війни та її повоєнного відродження пріоритетним завданням соціально-економічної політики має бути збереження і нагромадження людського капіталу України[3,с.30]. Станом на 2025–2026 роки розвиток людського капіталу на сільських територіях України є стратегічно важливою складовою, яка вимагає консолідованих дій держави, бізнесу та громадянського суспільства.

Людський капітал аграрного сектора у форматі його впливу на розвиток сільських територій потребує системного підходу, що визначається його елементами, які нерозривно взаємопов'язані між собою та продукують емерджентний ефект, що формується як результат взаємодії внутрішніх елементів системи під впливом сукупності впливів факторів зовнішнього середовища. Незважаючи на різноманіття існуючих теоретичних конструкцій людського капіталу, можна виділити те, що вони засновані на ролі людського капіталу в системі виробничих відносин, особливості цих відносин безпосередньо пов'язані з розвитком продуктивних сил на цих територіях, а також відіграють провідну роль в економічній системі як ресурс, фактор та результат її розвитку. Вплив людського капіталу на сталий розвиток сільських територій слід розглядати з точки зору формування його елементів з урахуванням особливостей розвитку аграрного сектору АПК, специфіки економічної ситуації, його прояву у певних сферах використання. трудової мобільності, суттєвої залежності від можливості працевлаштування, рівня заробітної плати, соціальної інфраструктури на сільських територіях, що потребує державної підтримки на різних етапах його зростання.

Серед основних тенденцій та аспектів людського капіталу на сільських територіях на сьогоднішній день стратегічне значення має відтворення

людського капіталу на селі розглядається як ключовий фактор відновлення економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Відтворення людського капіталу сільських територій є базовою та системоутворюючою передумовою забезпечення стійкого функціонування національної продовольчої системи[4,с.26]. Саме якісні параметри людського потенціалу – рівень освіти, професійні й управлінські компетенції, стан здоров'я, інноваційна активність і мотивація до праці – визначають спроможність аграрного сектору адаптуватися до зовнішніх загроз, своєчасно реагувати на кліматичні, економічні та безпекові виклики, а також підтримувати безперервність виробництва продовольства. Ігнорування або недостатня увага до процесів відтворення людського капіталу зумовлює вразливість економічної системи, обмежує її здатність до відновлення в кризових і воєнних умовах та формує довгострокові ризики для продовольчої безпеки держави. Комплексне поєднання освітніх, соціально-економічних та інституційних заходів, спрямованих на розвиток людського потенціалу, є необхідною передумовою посилення стійкості продовольчої системи та забезпечення сталого розвитку сільських територій у довгостроковій перспективі.

В умовах війни та повоєнного відновлення важливу роль відіграватимуть територіальні громади. Розвиток людських ресурсів територіальної громади в умовах війни та повоєнного відновлення, автор[5] відмічає, що однією з найважливіших конкурентних переваг територіальної громади, її найголовнішим активом у місцевому розвитку є зокрема людський потенціал. Цей потенціал передбачає наявність певних професійних та особистісних якостей людей, які можуть бути задіяні у місцевому економічному розвитку (МЕР). Від людей, зокрема, від їх досвіду, знань, інтелекту, креативності, ідей, володіння інформацією, від їхнього бажання і вміння працювати і створювати блага залежить економічний і соціальний розвиток громади. Саме у громадах формується людський капітал, з'являються можливості працевлаштування економічно активного населення, створюються нові робочі місця.

Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки вимагають пошуку резервів його гармонізованого функціонування та поступального зростання проблеми формування людського капіталу у воєнний та післявоєнний періоди як ключового фактора виробництва з новими якісними властивостями та характеристиками, а також його ефективного використання, спрямованого на розкриття ендogenous потенціалу сільських територій. Державне управління забезпечення розвитку територіальних громад як за рівнем розвитку аграрного сектору, та й у забезпеченні організаційно-інфраструктурних умов сприяють розширеному відтворенню людського капіталу. Це в свою чергу детермінує рівень соціально-економічного благополуччя населення, формуючи базис розвитку людського капіталу та нарощування виробничого потенціалу аграрного сектору АПК.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

2. Сталий розвиток сільських територій: методичні рекомендації для громад та аграріїв. URL: <https://www.facebook.com/DAPRLODA/posts>

3. Антонюк, В.П. (2022). Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*, 65(8 (729)), С. 20–33. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020>

4. Свиноус І.В., Присяжнюк Н.М., Федорук Ю.В., Павліченко А.А. Відтворення людського капіталу сільських територій як передумова стійкості продовольчої систем». *Інноваційна економіка*, Вип. 4, 2025, С. 23-29. URL: <https://doi.org/10.37332/>.

5. Федюк В. Розвиток людських ресурсів територіальної громади в умовах війни та повоєнного відновлення. URL: https://www.csi.org.ua/books/rozvytok_lyudskyh-resursiv-terytorialnoyi-gromady-v-umovah-vijny-ta-povoyennogo-vidnovlennya/

КОПИТКО О. В.

кандидат економічних наук. доцент

Львівський національний університет ветеринарної медицини та

біотехнологій імені Степана Ґжицького

м. Львів

НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ ДЛЯ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ АПК

Сучасні тенденції розвитку аграрного сектору АПК в Україні відображають динамічні зміни змісту та форм технологічного розвитку агропромислового комплексу, що обумовлює функціональні та структурні зміни у всій системі державної підтримки аграрних товаровиробників. У зв'язку з цим у практиці державного регулювання аграрної сфери економіки все більшого поширення набувають дорадчі служби. Технології та інструменти їх діяльності по-різному проявляються та сприймаються суб'єктами агропромислового комплексу на загальнодержавному, регіональному рівнях та на рівні територіальних громад.

Сільськогосподарське дорадництво є одним із інструментів державної аграрної політики і покликане сприяти розвитку ринкової економіки в сільській місцевості, підвищенню рівня доходів та покращенню добробуту сільського населення специфічними засобами: шляхом підвищення рівня знань сільських товаровиробників і сільського населення та сприяння у прийнятті ними обґрунтованих економічних рішень [1]. В даний час виникає необхідність в посиленні ролі дорадчих служб, які у воєнний та післявоєнний періоди в Україні будуть надавати інформаційно-консультаційну підтримку в аграрному секторі АПК.

На сьогоднішній день надання дорадчими служби інформаційно-консультаційної допомоги суб'єктам агропромислового комплексу, на мікрорівні (аграрні та переробні організації, фермерські та особисті підсобні господарства) не в повній мірі задовольняють їх потреби. Враховуючи сучасні

виклики аграрному сектору України, подолання яких підвищує потребу адресної підтримки суб'єктів АПК. Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України [2] представляє 22 регіональні у областях України, які різняться критеріями: за видами фінансового забезпечення; щодо суб'єктів підтримки; за видами підтримки.

Слід відзначити, що є поява нових тенденцій консультативного супроводу аграрного бізнесу, особливо в умовах невизначеності, спричиненої війною. У зв'язку з цим виникає потреба у розробці методів дослідження окремих питань надання дорадчими службами інформаційно-консультативної підтримки аграрних товаровиробників у цих умовах, розробці нових інструментів консультування, вирішенні завдання організації системного інформування. Проаналізована ще у довоєнний період клієнтська база дорадництва [3, с.57], яка складається з домогосподарств, що самостійно обробляють власні ділянки, малих і середніх фермерських господарств та аграрних підприємств із розміром землекористування, що не перевищує 1 тис. га. Усі ці форми господарювання на сьогодні отримують інформацію на вторинному інформаційному ринку, у тому числі й від представників великого аграрного бізнесу. Інформаційне поле усіх інститутів влади України спрямоване, насамперед, на здійснення інформаційного забезпечення користувачів щодо правового поля діяльності, участі в цьому державних органів. Проте останні кроки держави підтримують їхнє сервіс-орієнтоване спрямування у частині адміністративних та інформаційних послуг у реалізації концепції «держава у смартфоні»

Виклики сучасної ситуації, які спричинені війною, обумовлюють очевидну необхідність надання безоплатної допомоги аграрним товаровиробникам, у тому числі у формі регулярної інформаційно-консультативної підтримки як інформаційного ресурсу з боку галузевих освітніх та наукових установ аграрного профілю, оскільки, держава стимулюватиме процес створення та розвитку фермерських господарств та сільськогосподарських споживчих кооперативів за допомогою безоплатної

консалтингової підтримки агробізнесу, збільшуючи можливість отримання державного фінансування завдяки досягненню якісно іншого рівня інформованості.

Для отримання аграрними товаровиробниками інформації необхідні дані, надати які можуть дорадчі служби, які отримують її на інформаційному ринку забезпечуючи консультування та супроводження трансферу інновацій. Як повідомлялося, Україна недоотримала 3,7 млрд євро пільгового фінансування від ЄС за програмою «Ukraine Facility» у 2025 році, а за підсумками першого кварталу 2026 року ризикує втратити ще 1,4 млрд євро[4]. Причиною можливого недоотримання коштів у поточному кварталі є низка законопроектів, які "застрягли" в парламенті на різних стадіях розгляду без чітких перспектив ухвалення. Європейський Союз оголосив про виділення 12 млн євро на розвиток українського сільського господарства, сільських територій та реформування системи безпеки харчових продуктів. Новий етап ініціативи передбачає підтримку малих фермерських господарств та допомогу Україні в адаптації законодавства до стандартів ЄС. Це стосується аграрного сектору, безпеки продуктів, фітосанітарії, а також здоров'я та благополуччя тварин. Ця допомога є частиною масштабного партнерства, що сприяє підготовці України до вступу в ЄС та інтеграції у європейський внутрішній ринок. Обидва проекти фінансуються в межах інструменту Ukraine Facility.

Тут необхідно розуміти безоплатну допомогу, що надається структурами підтримки підприємництва за рахунок бюджетних та позабюджетних джерел фінансування консультаційного супроводу суб'єктів АПК з технологічних, фінансових, правових та інших питань, в тому числі на основі інноваційних досягнень. Вона спрямована на забезпечення стабільної підтримки рівня національної безпеки в галузі продовольчої незалежності за рахунок адаптації інструментів консультаційної підтримки: мета, функції, принципи, методи та напрями ІКП, а також результати інноваційного розвитку АПК. Тут доцільно враховувати компенсацію витрат на консалтингові

послуги, облік галузевих та регіональних особливостей, ефективність для цілей соціально-економічного розвитку сільських територій.

Тому на сьогоднішній день автор [5. с.76] розглядає теоретичне обґрунтування сутності сучасного сільськогосподарського дорадництва як соціально-економічного інституту, зокрема, іституціональна сутність національної системи сільськогосподарського дорадництва довела, що система:

1) має всі ознаки соціально-економічного інституту, зокрема формальні (нормативно-регуляторні акти, певні соціальні функції тощо) і неформальні (психотип сільського населення, фермерства, дорадників, аграрних підприємців, нематеріальні засоби дорадчої діяльності тощо) форми вияву інституціональних аспектів;

2) має окрему місію та незамінність в реалізації політики продовольчого та сталого розвитку сільських територій в країні;

3) є окремим видом трансакційних витрат. Таке нове теоретичне уявлення про соціально-економічну сутність сільськогосподарського дорадництва дозволяє комплексно і системно розробляти і впроваджувати концепції, стратегії та державні й районні програми дорадчого забезпечення сталого розвитку України та її сільських територій.

Тому доцільно удосконалювати діяльність дорадчих служб спрямованих на підвищення ефективності супроводу сільськогосподарських товаровиробників та переробних підприємств. При наданні та отриманні інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктами агропромислового комплексу на регіональному рівні доцільно виявити проблеми організаційного та економічного характеру, що є причиною зниження ефективності отриманого консалтингового супроводу. На рівні територіальних громад необхідно передбачити відшкодування витрат за консультаційні послуги за умови досягнення економічної ефективності аграрного бізнесу як результату отриманих послуг агроконсалтингу. Основними етапами вдосконалення підтримки є визначення з боку органів державної влади для кожного

одержувача послуг суми, яку можна використати на самостійний вибір отримувачем підтримки суб'єкта аграрного консалтингу у т.ч. на основі якісного Інтернету. Індивідуальні консультації для фермерів[6] можуть доповнюватися цифровими послугами, що пропонують онлайн-навчання та консультації щодо фермерських практик, доступу до фінансування та ринкових тенденцій. Наприклад, вже створено електронну платформу для аграріїв, яка пропонує цифрові консультації щодо практик сільського господарства та доступу до фінансування.

Це дозволить встановити зворотний зв'язок між державою та товаровиробником, залучити приватні інвестиції, реалізувати механізм державно-приватного партнерства, авансувати інвестиційні витрати, підвищити якість життя сільського населення. Комплексна оцінка ефективності функціонування системи інформаційно-консультаційної підтримки здійснюється на основі системи критеріїв та показників, що характеризують результативність її діяльності, мотивацію товаровиробників на збільшення обсягу виходу продукції та підвищення ефективності аграрного виробництва за принципом «аграрний товаровиробник/переробне підприємство – підтримка – підвищення ефективності аграрного бізнесу». Відшкодування витрат на консалтингові послуги із місцевих бюджетів є джерелом фінансування дорадчих служб, технологій та інновацій, доступ до яких забезпечують учасники взаємодії структур інформаційно-консультаційної підтримки АПК: цифрове, технологічне, кадрове та інституційне, в рамках яких визначають ключові ефекти від реалізації.

Список використаних джерел

1. Концепція становлення і розвитку мережі сільськогосподарських дорадчих служб в Україні : затвердж. спільним наказом Мінагрополітики України, УААН та НАУ від 25.04.2001 р. № 114/36/165.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114555-018>

2. Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України: дорадчі служби. URL: <https://dorada.org.ua/dorada/services/section>

3. Скрипник А.В., Саяпін С.П. . Інформаційне забезпечення в дорадництві з використанням сучасних інноваційних Інтернет-технологій. Економіка АПК. 2019. № 12.С.46-60.

4. Євросоюз виділив 12 млн євро на підтримку реформ у сільському господарстві України. URL: <https://finclub.net/news/evrosoiuz-vydilyv-12-mln-ievro-na-pidtrymku-reform-u-silskomu-hospodarstvi.html>

5. Євчу С.А. Інституціональна сутність системи сільськогосподарського дорадництва в Україні.2024. Інноваційна економіка №1(97) Науково-виробничий журнал. С.76-83. DOI: 10.37332/2309-1533.2024.1.

6. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

МАЙДАНІК І. П.

к.соц.н., с.н.с., провідний науковий співробітник Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи
НАН України

ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Сучасна демографічна ситуація в Україні характеризується значними викликами та негативними тенденціями. Значні демографічні проблеми існували ще до початку повномасштабного вторгнення. Масштабні військові дії на території України лише загострили проблеми, пов'язані з усіма демографічними процесами – народжуваністю, смертністю та міграцією. У сільській місцевості демографічні проблеми відчуються особливо гостро. Перед повномасштабним вторгненням в Україні чисельність наявного населення, за даними Державної служби статистики України, становила понад

41 млн осіб. Третину з них (30,3%, або 12,5 млн осіб) складали мешканці сільських населених пунктів. Впродовж останніх років перед повномасштабним вторгненням чисельність населення стабільно зменшувалася. Це стосувалося як сільського, так і міського населення. Проте темпи скорочення населення у населених пунктах різних типів були неоднаковими. Лише впродовж 2015–2022 рр. міське населення України скоротилося на 979,4 тис. осіб, а сільське – на 782,6 тис. осіб. Водночас у відносних показниках скорочення сільського населення у зазначений період було більш помітним – 5,9% проти 3,3% серед міського населення.

Скорочення чисельності населення у сільській місцевості відбувається за різними сценаріями під впливом як демографічних, так і адміністративних факторів. До демографічних факторів належать міграційний відтік населення із сіл, високий рівень смертності та низька народжуваність. До адміністративних факторів належить включення сільських поселень до складу міст або їх об'єднання з іншими населеними пунктами. Існує також протилежний процес, коли міські поселення в результаті зменшення чисельності населення, втрачають статус міста і отримують статус сільського поселення. Мережа населених пунктів України – це динамічне утворення: порядок зміни типу населеного пункту, а також його створення або ліквідації регулюється Законом України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» [1]. Для соціально-економічного розвитку України важливо, щоб чисельність сільських мешканців збільшувалася або, принаймні, підтримувалася не за рахунок деградації міст, а за рахунок зростання народжуваності і тривалості життя на селі, міграції з перенаселених міст та з-за кордону.

У сільській місцевості України перед початком повномасштабного вторгнення в середньому на 100 жінок припадало 90 чоловіків. Загальне демографічне навантаження на осіб працездатного віку було досить сильним і складалося на 42% з дітей і 58% - пенсіонерів [2]. Селяни були в середньому дещо молодшими за мешканців міст, але такий стан речей, переважно,

пов'язаний з меншою тривалістю життя на селі, гіршим доступом до медичних послуг. Середній вік сільського населення на 1 січня 2022 р. становив 44,1 рік для жінок і 38,7 років для чоловіків. Для мешканців міст відповідний показник становив 45,0 і 39,7 років відповідно. Середня очікувана тривалість життя при народженні у 2021 р становила 69,9 років для міського населення і 69,4 роки – для сільського населення.

Серед усіх демографічних процесів повномасштабна війна найбільше вплинула на міграції населення, активізувавши зовнішні міграції, внутрішнє переміщення і обов'язкову евакуацію із зон підвищеного ризику. Щодо зовнішньої міграції УВКБ ООН говорить про близько 5,8 млн українських втікачів від війни загалом, з яких 5,2 млн перебувають в країнах Європи [3]. (Українські експерти оцінюють цю чисельність на 1,5-2 млн менше.) На жаль, дані УВКБ ООН не надають розподіл за типами населеного пункту з якого виїхали українські вимушені мігранти.

Щодо внутрішнього переміщення – за даними дослідження МОМ, станом на квітень 2025 року чисельність ВПО оцінюється в 3,8 млн. осіб [4]. Більшість ВПО (44%) проживають у великих містах, 7% у передмістях великих міст, 27% у невеликих містах або селищах міського типу, 21% - у селах. На жаль, характеризуючи патерни внутрішнього переміщення дослідження внутрішнього переміщення концентруються переважно на переміщеннях між областями, залишаючи поза увагою типи населених пунктів. Разом з тим ця інформація дуже важлива у контексті інтеграції внутрішніх переселенців у місцях вселення.

Можливості заробітку займають п'яту сходинку серед найважливіших потреб ВПО, а серед тих переселенців, які мають наміри щодо подальшого переїзду, цей пункт потреб знаходиться на другому місці [4]. Враховуючи ситуацію, що сільський ринок праці є недостатньо розвиненим в Україні і не надає багато можливостей для працевлаштування, є велика імовірність, що внутрішні переселенці, які приїхали у села, будуть шукати можливості для подальшого переїзду. Згідно з наявними статистичними даним у 2021 р. у

сільській місцевості рівень зайнятості населення віком 15–70 років становив лише 53,6%, а середня заробітна плата була нижчою у 1,5 раза ніж у місті.

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [5] посилюється необхідність модернізації державної політики розвитку сільських територій, її наближення до регіональної політики ЄС. У главі 17 Угоди йдеться про необхідність розвитку сільського господарства та сільських територій, сприяння економічному добробуту сільських громад України. Підписання Угоди про асоціацію дало поштовх до розвитку низки стратегічних політичних документів, що стосуються розвитку сільських поселень та сільського господарства.

Основним стратегічним документом у цій сфері є Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року [6]. У Стратегії визначено, що зниження рівня зайнятості населення, погіршення демографічної ситуації у сільській місцевості є одними з проблем, що обумовили необхідність її прийняття. Документ передбачає створення сприятливих умов для комплексного розвитку сільської місцевості. У центрі уваги – підвищення якості життя через розбудову інфраструктури, зокрема цифрової, що має перетворити село на комфортний простір для проживання та підприємницької діяльності. Передбачається впровадження програм, наближених до підходів ЄС, що спрямовані на подолання депопуляції та мобілізацію додаткових ресурсів через інвестиції замість традиційних субсидій. Важливими є також диверсифікація економічної діяльності та створення робочих місць, особливо для жінок і молоді, що сприятиме утриманню населення в сільській місцевості. Окремий акцент зроблено на забезпеченні гендерної рівності, зокрема через підтримку жіночого підприємництва, розширення участі жінок у процесах прийняття рішень, доступ до ресурсів і послуг, а також їхнє активніше залучення до соціально-економічного розвитку сільських територій.

Питання розвитку сільських територій, зокрема підвищення якості життя сільського населення, також є одним із ключових пріоритетів Державної

стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки [7]. Актуалізація Стратегії пов'язана з євроінтеграційними процесами України, що посилює орієнтацію політики регіонального розвитку на європейські підходи, включно з інклюзивністю, децентралізацією та орієнтацією на потреби територіальних громад, у тому числі сільських.

Серед пріоритетів регіонального розвитку до 2027 року визначено залучення громадян до прийняття рішень на всіх рівнях управління, стимулювання економічного розвитку регіонів через інвестиції в інноваційні проекти, а також відновлення й розвиток системи соціальних послуг на місцевому рівні. Це передбачає посилення участі громад у врядуванні, розширення економічних можливостей і покращення доступу до базових сервісів у сільській місцевості. У сфері освіти стратегія передбачає зміцнення матеріально-технічної бази закладів та підвищення якості освітніх послуг, включно із закладами, розташованими у сільській місцевості, що є важливим чинником утримання населення та розвитку людського потенціалу.

У Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року [8] сільське населення розглядається переважно опосередковано, у межах ширших демографічних завдань. Розвиток сільських територій не виокремлюється як самостійна стратегічна ціль, однак документ містить заходи, що опосередковано впливають на якість життя та демографічні характеристики сільського населення через вирішення загальнонаціональних проблем. Водночас у Стратегії наявні окремі прямі згадки про специфіку становища сільського населення, зокрема в контексті поширеності хронічних захворювань та ускладненого доступу до закладів охорони здоров'я, аптечної інфраструктури й установ соціального захисту, що є особливо актуальним для сільської місцевості.

Отже, демографічна ситуація в сільській місцевості України залишається складною та характеризується тривалими негативними тенденціями. Ці процеси формують системні виклики для розвитку сільських територій і потребують комплексних довгострокових рішень. Євроінтеграційний курс України став важливим стимулом для оновлення

державної політики у сфері регіонального та демографічного розвитку. Ефективність цих стратегій значною мірою залежить від реального впровадження запланованих заходів, належного фінансування та координації між рівнями управління. Без цього існує ризик, що стратегічні документи залишаться лише на рівні політичних намірів, не забезпечивши відчутних змін для сільського населення.

Список використаних джерел

1. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України : Закон України від 28.07.2023 № 3285-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text>

2. Гукалова І. В. Демографічні та соціальні чинники розвитку сільської місцевості в Україні // Український географічний журнал. 2023. № 2(122). С. 33–38. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGZ_2023_02_3_3.pdf

3. UNHCR Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation // Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

4. International Organization for Migration. Ukraine Internal Displacement Report – General Population Survey (GPS) Round 20 (April 2025) (DTM, Round 20). 2025. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_Internal%20Displacement%20Report_GPS%20R20_April%202025.pdf

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27.06.2014 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

6. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року : схвалено розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 15.11.2024 № 1163-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-na-period-i151124-1163>

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» // Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/regionalna-politika/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-2021-2027-roki-ta-plan-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi>

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р «Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>

ПАВЛОВ О. І.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри національної та міжнародної економіки
Одеського національного технологічного університету

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА РАЙОНІВ УКРАЇНИ НА ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАСАДАХ: ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИЙ КОНТЕКСТ

Об'єднані територіальні громади (ОТГ) та райони України є базовими та районними одиницями адміністративно-територіального устрою країни, тому приділення належної уваги розвитку їхнього людського капіталу має доленосне значення для інклюзивного повоєнного відновлення країни.

Як вважають експерти Світового банку, «людський капітал складається з знань, навичок та здоров'я, які люди накопичують протягом усього свого життя, що дозволяє їм реалізувати свій потенціал як продуктивних членів

суспільства. Інвестиції в людей через харчування, охорону здоров'я, якісну освіту, робочі місця та навички сприяють розвитку людського капіталу, і це є ключем до викорінення крайньої бідності та створення більш інклюзивних суспільств» [1].

Учасники парламентських слухань на тему «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки», які відбулися 10 квітня 2019 року, зазначили, що людський капітал – як потенціал індивідуумів – є найбільш важливою довгостроковою інвестицією будь-якої держави. За результатами дослідження факторів економічного зростання, проведеного Світовим банком у 192 країнах, у 64 % країн економічне зростання досягається за рахунок саме людського капіталу, у 16 % країн – за рахунок використання виробничого потенціалу, та у 20 % – за рахунок природних ресурсів. Отже, у структурі національного багатства багатьох розвинених країн домінує людський капітал, який складає від 2/3 до 3/4 від загальної величини національного багатства. Стан розвитку людського капіталу в Україні з позицій розвитку сфер освіти, науки та інновацій доцільно аналізувати у порівнянні з параметрами інших держав. Згідно з рейтингом країн відповідно до значення Індексу людського капіталу (Human Capital Index) Світового банку у 2018 році Україна посіла 50 місце серед 157 країн. Трійку лідерів рейтингу склали: Сингапур, Японія, Південна Корея [2].

Основними компонентами формування людського капіталу є демографічна, фізіологічна, освітньо-професійна, соціально-економічна та соціокультурна [3, с. 6, 7].

В Україні тривалий час гострою залишається проблема нерівномірності соціально-економічного розвитку різних типів поселень, територій, регіонів і, відповідно, умов проживання населення [4, с. 7].

Незважаючи на те, що після реформи децентралізації зросла автономія територіальних громад, спостерігаються значні диспропорції у рівні розвитку людського потенціалу між регіонами. Нерівний доступ до якісної освіти, медицини, послуг та обмежена інституційна спроможність громад знижують

ефективність політики децентралізації й уповільнюють процеси формування конкурентоспроможної регіональної економіки [5, с. 85].

Особливо важливу роль людський капітал відіграє на сільських територіях, де демографічні, соціальні та економічні фактори створюють специфічні умови для формування та розвитку цього ресурсу [6, с. 56].

Головна відмінність людського капіталу сільських територій полягає у його статичності, незмінності щодо повільного оновлення та формування структури зайнятості, обмеженні сфери професійних інтересів та галузевій орієнтації цих територій. Відносно помітна динамічність характеризується кількісними ознаками трудових ресурсів, які або переміщуються на постійне місце проживання до міського середовища, або мігрують між сільськими та міськими територіями. Трудова маятникова міграція викликана вищими можливостями працевлаштування на міських територіях, проте наявність постійного житла у межах сільських поселень забезпечує механізму міграції зворотний характер [7, с. 34].

Певні зміни у розвитку людського капіталу ОТГ та районів України обумовлені наслідками реформи децентралізації.

Людський капітал сільських та міських населених пунктів після їхнього об'єднання внаслідок реформи отримав нові просторові координати в межах сільсько-міських та місько-сільських утворень континуального типу. Тим самим було надано поштовх для розвитку ОТГ та районів на інклюзивних засадах.

Однак на заваді цьому існують певні утруднення, пов'язані з поточним станом людського капіталу в ОТГ сільського типу.

Про це, зокрема, свідчать результати онлайн-опитування Центру аналізу політики «Зміст», проведене з 12 січня по 31 березня 2026 року, яке охопило 1150 респондентів із 23 областей України та було спрямоване на вивчення умов життя, зайнятості, доступу до послуг, безпекових факторів, а також впливу війни на розвиток малих сільських громад. Обговорення результатів цього дослідження, на яке отримав запрошення й автор цих тез,

відбулося 12 травня поточного року в місті Києві у змішаному форматі (офлайн та онлайн).

За результатами опитування [8]:

– 67,6% респондентів відзначають скорочення чисельності населення у своїх населених пунктах, з них 29,0% оцінюють його як значне;

– лише 18,3% опитаних фіксують зростання населення, переважно в громадах, які прийняли внутрішньо переміщених осіб;

– 74% респондентів планують залишатися у своїй громаді протягом найближчих двох років, попри середню оцінку задоволеності життям на рівні 6,14 бала з 10;

– водночас більшість респондентів, які розглядають можливість виїзду, зазначають, що залишилися б за умови вирішення ключових соціально-економічних проблем.

У сфері зайнятості:

– 68,8% респондентів мають офіційну зайнятість, однак лише 7,7% працюють у форматі самозайнятості або підприємництва;

– 21,5% опитаних протягом останніх 12 місяців перебували без оплачуваної роботи три місяці або більше;

– основними причинами тривалого безробіття є відсутність відповідних вакансій, доглядові обов'язки та низький рівень заробітної плати.

У соціальній сфері:

– У 23% домогосподарств проживають особи, які потребують постійного догляду;

– понад 99% догляду забезпечується членами родини, переважно жінками, що свідчить про обмежений доступ до професійних соціальних послуг у сільській місцевості.

У сфері доходів та добробуту:

– 41% домогосподарств мають місячний дохід до 15 тис. грн;

– медіанний дохід, який респонденти вважають достатнім, становить близько 50 тис. грн, що у 2–2,5 раза перевищує фактичний рівень доходів;

– 63% респондентів зазначили, що змушені скорочувати витрати на продукти харчування.

Інфраструктурні умови:

– жоден із ключових показників якості життя не перевищує 3,34 бала з 5;

– найнижчі оцінки отримали можливість заробітку (2,06), безпека та укриття (2,24), стан доріг (2,18);

– 19,2% респондентів проживають у населених пунктах із обмеженим або відсутнім транспортним сполученням.

Окрему увагу у дослідженні зосереджено на демографічних та міграційних процесах. Дані свідчать, що депопуляція сільських територій зумовлена поєднанням таких факторів як воєнна безпека, економічні можливості, відток молоді та зовнішня міграція.

Слід звернути увагу на основну причину, яка послабила репрезентативність отриманих результатів. Це – вибіркковість респондентів, яка є наслідком онлайн режиму процесу опитування. Звідси такий значний відсоток (74 %) учасників опитування, що мають вищу освіту. Можна припустити, що їхня переважна більшість відноситься до офіційних осіб органів місцевого самоврядування, оскільки відсоток сільського населення з вищою освітою за даними вибірккових обстежень, проведених Державною службою статистики України останніми роками на рівні домогосподарств, не перевищує 15–18 відсотків.

Проте, незважаючи на зазначений недолік, отримані результати мають велике практичне значення для розуміння наявних проблем розвитку людського капіталу сільських адміністративно-територіальних одиниць базового рівня, з огляду на те, що серед загальної кількості функціонуючих ОТГ (1438), 626(43,5 %) є саме сільськими.

До того ж частка сільського населення ОТГ усіх типів є значно більшою. Це передусім пов'язано з тим, що за діючим законодавством з 2024 року усі

селища України віднесені до категорії сільських населених пунктів. А це означає, що населення 431 селищної ОТГ є теж сільським.

Більш того, за неопублікованими матеріалами дисертаційного дослідження О. І. Павлова-молодшого, серед населення міських ОТГ у значній кількості районів та в деяких областях України частка сільського населення є домінуючою.

В результаті здійснення реформування адміністративно-територіального устрою України відбулася певна генерація сільського розвитку, його трансформація в інклюзивний сільсько-міський розвиток (рис. 1).

Таким чином перетворення сільського розвитку в інклюзивний сільсько-міський розвиток, суттєво підвищує значення сільського розвитку як важливої компоненти спільного інклюзивного сільсько-міського розвитку.

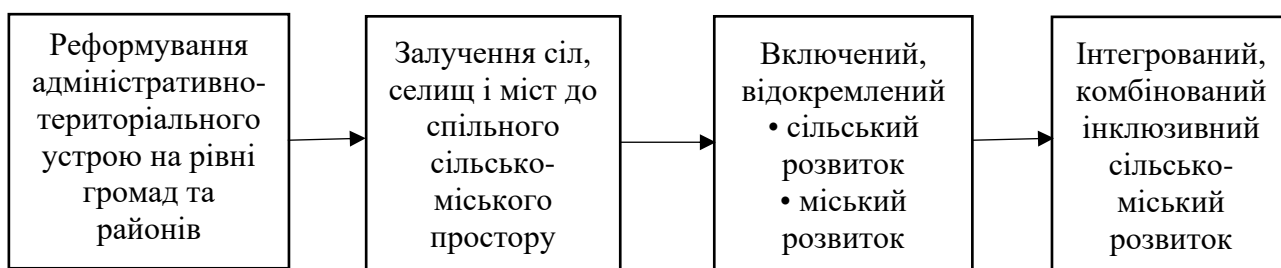

Рис.1. Генезис інклюзивного сільсько-міського розвитку

Тим самим сформувався суспільний запит на наукову розробку сільсько-міської дослідницької парадигми, в якій спільний взаємовигідний розвиток людського капіталу сіл та міст з використанням їхніх ресурсів на засадах інклюзивності посідав би провідне місце.

Для цього передусім потрібно подолати нерівномірність розподілу вигід від аграрного зростання, яка поглиблює екстрактивний розвиток не лише в сільському господарстві, але й в сільській місцевості в цілому. Через це доходи власників аграрного бізнесу зростають значно швидше, ніж доходи найманих працівників та самозайнятих у сільському господарстві [9, с. 8].

Теоретичним підґрунтям формування вітчизняної інклюзивної сільсько-міської дослідницької парадигми, в контексті якої сільськість тлумачиться як її ключова складова, є руралістика як міждисциплінарний науковий напрям,

до одних із фундаторів якої належать представники економічної наукової школи Одеського національного технологічного університету.

Теоретична та практична значущість такого наукового підходу до розвитку людського капіталу ОТГ та районів на засадах руралістики, як складової відповідного сільсько-міського розвитку, підтверджується й тенденціями сучасної зарубіжної науки.

Так європейські розробники концепції «rurbanity» основну увагу зосереджують на продуктивній в екологічному, соціальному та культурному відношенні спільній присутності міських та сільських елементів та практик – у найширшому розумінні цього терміну, включаючи матерію, відносини та ідеї, – у загальному просторі, що структурується цією самою присутністю. Тим самим автори цієї концепції підкреслюють, що коли сільські та міські елементи об'єднуються, змішуються та збираються, вони породжують характерні просторові, соціальні та екологічні явища, які мають низку подібностей, незалежно від місцевого контексту. З точки зору авторського колективу концепції, їх наукова розробка дозволяє подолати дедалі більш розмитий розрив між містом та селом у швидко урбанізованому світі [10, с.1742–1743, 1749].

Зазначимо, що попри когнітивну цінність концепції «rurbanity», яка визнає наявність сільсько-міського континууму, вона все ж таки є відлунням розуміння урбанізації як послідовної та односпрямованої трансформації ландшафтів та суспільств із сільського у міський стан.

Вивчаючи цю проблему, експерти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що об'єднує близько 40 країн з високим індексом людського розвитку, видали книгу в якій представлено відповідний інструментарій для країн, що розвиваються, на основі узагальнення досвіду розвитку сільської місцевості Азії та Африки на південь від Сахари, спираючись на шість прикладів (Корея, Таїланд, В'єтнам, Китай, Кот-д'Івуар і Танзанія). Ця книга містить десять уроків (табл. 1).

**Десять уроків дослідницької практики, які сприяють
формуванню нової парадигми сільського розвитку**

Перелік уроків	Сутність уроку
Перший	Сільські території надзвичайно відрізняються між собою, тому сільські стратегії мають бути адаптовані до специфічних умов кожної країни
Другий	Управління є ключовим фактором успіху чи невдачі розвитку сільської місцевості
Третій	Демографічна динаміка відіграє важливу роль
Четвертий	Політика, яка базується на зв'язках між селом і містом, може стимулювати розвиток
П'ятий	Розвиток сільського господарства є ключовим для покращення добробуту в багатьох країнах, що розвиваються
Шостий	Сільська місцевість представлена не тільки сільським господарством
Сьомий	Інклюзивна інфраструктура має вирішальне значення для економічного зростання сільської місцевості
Восьмий	Гендерна рівність є фундаментальною для розвитку села
Дев'ятий	Інклюзивні політичні підходи необхідні для зменшення бідності в сільській місцевості
Десятий	Розвиток сільської місцевості та екологічна стійкість йдуть рука об руку

Джерело: складено автором на основі [11, с. 15, 16].

Зазначені уроки є корисними й для України, врахування яких, в частині сільської та сільсько-міської інклюзивності, дозволить нашій країні у повоєнний період вийти на нову траєкторію розвитку.

Список використаних джерел

1. The Human Capital Project: Frequently Asked Questions. March 19, 2019. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/the-human-capital-project-frequently-asked-questions> (дата звернення: 10.05.2026)
2. Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки. URL: <https://kno.rada.gov.ua/print/75312.html> (дата звернення: 10.05.2026)
3. Антонюк В. П. Людський капітал як чинник інноваційного розвитку та об'єкт дослідження. *Управління економікою: теорія та практика. Чумаченківські читання: збірник наукових праць* / НАН України, Інститут економіки промисловості. 2021 С. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2021.3-12>
4. Людський розвиток в Україні: пріоритети розвитку сільських поселень у контексті децентралізації управління / за ред. Е. М. Лібанової; відп.

за вип. О. В. Макарова, Т. А. Заяць; Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Київ: Академперіодика, 2020. 354 с.

5. Амеліна Н., Редько Н., Жижома М. Розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання регіонів України в умовах децентралізації. *Сталий розвиток економіки*. 2025. Випуск 4 (55). С. 84–90. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-55-12>

6. Лупенко Ю.О., Єгоров Б. В., Немченко В.В., Лагодієнко Н.В. Теоретичні засади розвитку людського капіталу сільських територій. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 6. С. 55–60. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-6-11>

7. Пронько, Л. Економічна сутність і зміст категорії «людський капітал». *Економічний аналіз*. 2022. Том 32 № 4. С. 31–38. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.04.031>

8. У Києві представляють результати дослідження сільського розвитку в Україні: анонс форуму. URL: <https://recovery.win/news/u-kyuevi-predstavlyat-rezultaty-doslidzhennya-silskogo-rozvytku-v-ukrayini-anons-forumu> (дата звернення: 14.05.2026).

9. Геєць В., Бородіна О., Прокопа І. Інклюзивність як напрям і візія сільського розвитку в Україні: концептуальні засади. *Економіка України*. 2020. № 11 (708). С. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.003>

10. Hofmann E. M., Schareika N., Dittrich C., Schlecht E., Sauer D. & Buerkert A. *Rurbanity: A concept for the interdisciplinary study of rural-urban transformation*. *Sustainability Science*. 2023. Volume 18. P. 1739–1753. <https://doi.org/10.1007/s11625-023-01331-2>

11. OECD. *A New Rural Development Paradigm for the 21st Century: A Toolkit for Developing Countries*, Development Centre Studies. OECD Publishing, Paris. 2016. 278 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264252271-en>

ПАВЛОВА І. О.,

д.е.н., доцент кафедри менеджменту і логістики
Одеського національного технологічного університету

ПЕТРУК В. О.,

студентка СВО бакалавр кафедри менеджменту і логістики
Одеського національного технологічного університету

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКО-МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

Децентралізація публічної влади та управління в Україні створила передумови для розвитку сільсько-міських агломерацій як соціально-просторових утворень на засадах інклюзивності. Успішність розгортання інклюзивності в зазначених просторових межах потребує перетворення залученості соціуму локалізованих спільнот базового та районного рівнів адміністративно-територіального устрою України через їх включеність у суспільне життя та згуртованість навколо спільних гуманних цілей, в єдиний простір, в якому пануватимуть духовність, добробут та справедливість.

Водночас важливим чинником забезпечення соціальної згуртованості виступає людський капітал, який охоплює рівень освіти, професійні компетентності, соціальні навички, здатність до взаємодії та громадянської активності населення. Саме розвиток людського капіталу створює основу для формування довіри між членами громади, підвищення їх соціальної відповідальності та готовності до спільного вирішення локальних проблем.

У контексті сільсько-міських агломерацій людський капітал набуває особливого значення як ресурс інноваційного розвитку, підвищення конкурентоспроможності територій та зміцнення соціальної інтеграції між міськими й сільськими спільнотами. Розв'язання такої складної та надважливої практичної проблеми потребує долучення до неї представників різних наукових дисциплін.

Соціальна згуртованість як ідеал та мета суспільного розвитку поки що не втілена в реальну практику життєдіяльності навіть у високорозвинутих країнах. В умовах сучасних викликів саме людський капітал стає визначальним чинником стійкості суспільства, оскільки здатність населення до самоорганізації, взаємодопомоги, адаптації та підтримки демократичних цінностей формує підґрунтя для зміцнення соціальної згуртованості та післявоєнного відновлення територій.

Зарубіжні економічна, соціологічна та географічна наукові дисципліни мають понад 30-річний досвід дослідження проблематики соціальної згуртованості, чому значною мірою сприяла її постійна присутність в документах Європейської комісії та в програмі ESPON, що фінансується ЄС в рамках мети «Європейське територіальне співробітництво». Значна увага у цих дослідженнях приділяється взаємозв'язку між соціальною згуртованістю та розвитком людського капіталу, оскільки саме інвестиції в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку та соціальну мобільність населення розглядаються як ключові передумови інклюзивного територіального розвитку.

Вагому роль у визначенні сутності соціальної згуртованості, як суспільного феномену, відіграє його контекстуалізація як способу співставлення досліджуваного явища з обраним для аналізу суспільним процесом, який має спільні з ним ознаки. В даному випадку об'єктом контекстуалізації є інклюзивність сільсько-міських агломерацій. У цьому контексті людський капітал слід розглядати не лише як економічний ресурс, а і як соціокультурну основу формування згуртованих громад, здатних до ефективної взаємодії, партнерства та спільного стратегічного розвитку.

Наразі доцільно приділити уваги понятійному конструкту «соціальна згуртованість». Його друга й сутнісна частина – «згуртованість» асоціюється з уявленням щодо цільової установки, ідеї, цінності, людини, як їх продуцента і виразника, які важко уявити поза межами суспільства. Тому словосполучення «соціальна згуртованість» слід розуміти у широкому значенні, а саме як

суспільну згуртованість. На підтвердження цього наведемо визначення соціальної згуртованості М. МакКрекеном як «характеристики суспільства, що визначає зв'язки та відносини між соціальними суб'єктами, такими як індивіди, групи, асоціації, територіальні одиниці» [1, с. 3].

Економічна забарвленість категорії «згуртованість» притаманна і ОЕСР, яка наголошує на тому, що суспільство має сприяти добробуту всіх своїх членів, протидіяти відчуженню (виключенню) та маргіналізації, формувати відчуття приналежності, довіри [2, с. 51]. В цьому визначені, на наш погляд, присутні характеристики згуртованості, які більшою мірою властиві феномену соціально-просторової інклюзивності.

З огляду на різноманітність проявів соціальної згуртованості та визначені її місце та роль в системі інклюзивного розвитку сільсько-міських агломерацій, наразі прослідкуємо зв'язок соціальної згуртованості з процесом розгортання інклюзії у зазначеному просторі (рис. 1).

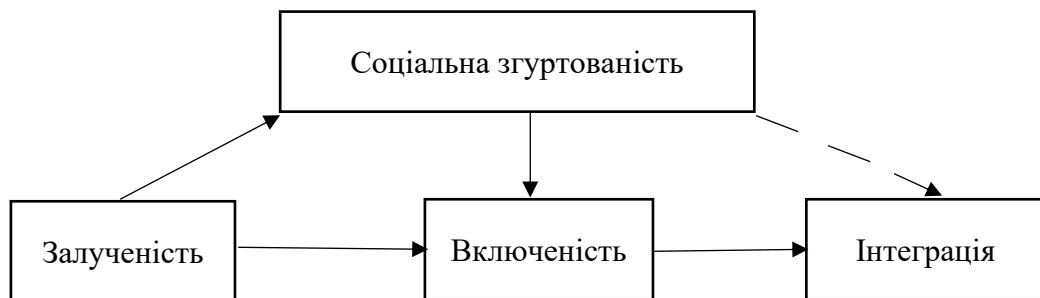

Рис. 1. Зв'язок між соціальною згуртованістю та етапами інклюзивності

Джерело: побудовано авторами

На підставі рисунку можна зробити висновок щодо похідності феномену згуртованості від залученості, яка є результатом подолання відчуженості внаслідок прояву синергетичного ефекту децентралізації публічної влади та управління. Тобто згідно з Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад стали не тільки суміжні територіальні громади сіл та селищ, але й міст [3], що сприяло формуванню відповідно селищних та міських ОТГ, які є «змішаними» за складом населення та неоднорідними за функціями і способом життя.

Порівнюючи сучасні українські реалії з умовами та якістю життя сільського населення розвинених країн, варто зазначити, що, на відміну від європейського селянства, більшість мешканців українських сіл не відчують повного задоволення від свого просторового середовища. Водночас слід враховувати, що сільські території України суттєво різняться за рівнем розвитку, інфраструктурним забезпеченням і можливостями для самореалізації населення. Попри це, важливим чинником привабливості сільського простору залишається доступ до природних ресурсів і комфортного довкілля.

У цьому контексті особливого значення набуває людський капітал як ключовий ресурс розвитку сільських територій. Саме рівень освіти, професійних компетентностей, соціальної активності та здатності населення до інновацій визначає перспективи формування якісного сільського середовища. Звідси випливає, що Україна має всі передумови для становлення країни, однак для цього необхідні не лише економічне зростання та модернізація інфраструктури, а й розвиток людського та соціального капіталу.

Список використаних джерел

1. MacCracken M. Social cohesion and macroeconomic performance. Paper presented at the Conference «The State of Living Standards and the Quality of Life», Centre for the Study of Living Standards (CSLS), October 30–31, 1998, Ottawa, Ontario/Canada. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.9884&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 05.05.2026).

2. Perspectives on Global Development 2012. OECD Publishing, 2011. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/persp_glob_dev-2012-summary.pdf?expires=1603089712&id=id&accname=guest&checksum=D60DADA42DCC1C60387D4B0EB28663D5 (дата звернення: 09.05.2026).

3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02. 2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 06. 05. 2026).

САВЕНКО І. І.

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту та логістики
Одеський національний технологічний університет

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Цифровізація виступає визначальним чинником трансформації системи управління персоналом у постіндустріальному суспільстві. Використання цифрових технологій змінює традиційні підходи до добору, мотивації, оцінювання та розвитку кадрів, створюючи умови для більш гнучкого та персоналізованого управління трудовими ресурсами. Інтеграція інструментів штучного інтелекту (ШІ), аналітики великих даних, хмарних платформ та автоматизованих HR-систем дозволяє підприємствам підвищувати ефективність кадрових процесів, мінімізувати витрати часу на рутинні операції та формувати обґрунтовані управлінські рішення. У постіндустріальному суспільстві посилюється значення розвитку нових компетентностей працівників, формування корпоративної культури відкритості до інновацій, гнучкості та здатності до постійного навчання. Управління персоналом поступово переходить від адміністративних функцій до стратегічного партнерства, де ключову роль відіграють цифрові інструменти прогнозування та моделювання розвитку трудового потенціалу. Разом з тим, широке впровадження цифрових технологій створює низку викликів: необхідність переосмислення підходів до захисту персональних даних, загроза витіснення певних професій автоматизованими системами, посилення конкуренції на ринку праці та ризик зростання соціальної нерівності.

Світова економіка сучасності знаходиться на перехідному етапі від індустріального до постіндустріального періоду свого розвитку. Д. Белл соціолог в роботі «Прихід постіндустріального суспільства» визначає

постіндустріальне суспільство як «суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому впровадження нововведень все більшою мірою залежить від досягнення теоретичних знань. Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти або технократи» [1].

На підтвердження сутності ключових аспектів постіндустріального суспільства, т. я. провідна роль інформації, знань, науки та освіти у сучасний лексикон увійшли терміни «цифровізація» та «штучний інтелект». Вони відображають нові форми організації соціально-економічних процесів, де головним ресурсом стають знання та інформаційні потоки. Цифровізація підкреслює трансформацію традиційних процесів у цифровий формат, акцентує на впровадженні технологічних рішень для управління інформацією, а штучний інтелект відкриває можливості автоматизованого аналізу даних, прогнозування та підтримки прийняття рішень. Д. Террар зазначає що цифрова трансформація це «процес переходу до сучасних методів роботи, передбачаючи інтеграцію цифрових, соціальних, мобільних та інноваційних технологій у всі аспекти діяльності організації, охоплюючи трансформацію мислення керівництва, стимулюючи інноваційну культури та розвиток нових бізнес-моделей» [2].

Перед військовим вторгненням росії в Україні функціонувало близько 18 тис середніх компаній і понад 355,7 тис малих, в структурі яких мікробізнес складає 86,6%. Як видно із табл. 1 загальна чисельність зайнятих осіб складає біля 9 млн осіб , із яких працювало на великих підприємствах – 17,6 %; на середніх – 35,0 %; на малих – 12,7 на мікропідприємствах 34, 7% [3].

Розглянуті основні аспекти цифровізації дозволяють глибше усвідомити масштаби трансформаційних процесів, що відбуваються у постіндустріальному суспільстві. Одним із ключових напрямів цих змін є

застосування технологій штучного інтелекту, яке безпосередньо впливає на структуру та динаміку ринку праці. Ринок ШІ стрімко розвивається і вже сьогодні є одним з найбільш динамічних у світі. З 2020 по 2030 роки очікується значне зростання обсягу ринку ШІ, що обумовлено впровадженням цієї технології в різні сектори, включаючи охорону здоров'я, фінанси, виробництво, транспорт, освіту та інші. Згідно з даними Statista [4], у 2020 році глобальний ринок ШІ оцінювався в 93,27 млрд дол.

У глобальному вимірі вплив ШІ простежується у переформатуванні структури ринку праці, зумовленому як процесами цифровізації, так і глобалізацією. Міжнародні корпорації переміщують виробничі та сервісні функції у країни з високим рівнем технологічного розвитку, що призводить до перерозподілу робочих місць між регіонами. Окрім цього, формується нова система зайнятості, у якій зростає частка дистанційної праці, фрілансу та гнучких форматів співпраці, що загострює конкуренцію на глобальному ринку праці й висуває вимогу до працівників щодо постійного вдосконалення професійних навичок і здатності до адаптації у мінливих умовах цифрової економіки. Впровадження ШІ у робочі процеси відкриває нові можливості, проте водночас породжує низку суттєвих викликів. Однією з ключових проблем є трансформація ринку праці. Професії, що характеризуються виконанням повторюваних та рутинних завдань, таких як обробка даних або робота на виробничій лінії, піддаються автоматизації, що може спричинити соціально-економічні наслідки, включно з підвищенням безробіття та зростанням нерівності доходів [5].

З огляду на широкий спектр можливостей, які надає застосування штучного інтелекту на ринку праці, виникає нагальна потреба у формуванні нових професійних компетентностей та навичок. Інтеграція ШІ змінює характер трудової діяльності, автоматизуючи рутинні операції та створюючи попит на спеціалістів, здатних працювати з цифровими технологіями, аналізувати великі обсяги даних, управляти інтелектуальними системами та адаптуватися до швидких змін у бізнес-процесах. Це, своєю чергою, визначає

нові вимоги до освіти, навчальних програм та систем підготовки кадрів у постіндустріальному суспільстві. Враховуючи зміни на ринку праці під впливом цифровізації та штучного інтелекту, доцільно систематизувати нові професійні компетентності та відповідні їм сучасні професії. Наступна таблиця демонструє, які ключові навички стають визначальними у постіндустріальному суспільстві та які ролі на ринку праці вони формують.

Список використаних джерел

1. Деніел Белл, Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. К.: Либідь, 1996. С. 194 – 250. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Bell_Daniel/Prykhid_postindustrialnoho_suspilstva_fr.pdf

2. Terrar, D. (2015). What is digital transformation?. Agile Elephant making sense of digital transformation. URL: <https://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation/>

3. Ходжаєв А. Р. Структурна характеристика розвитку економіки України. *Економічний вісник*. 2018, № 4. С. 45-54.

4. Опендатабот: за три роки в Україні відкрилося майже 764 тисяч ФОПів, а закрилися – понад 684 тисячі. URL: <https://suspilne.media/950157-opendatabot-a-tri-roki-v-ukraini-vidkriлося-majze-764-tisac-fopiv-zakrilisa-majze-685-tisac/>

5. Statista. Artificial intelligence (AI) market size worldwide from 2020 to 2030. 2024. URL: <https://www.statista.com/forecasts/1474143/global-ai-market-size>

САХАЦЬКИЙ М. П.

Доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і маркетингу, Одеська державна академія будівництва та архітектури; професор кафедри менеджменту Одеський державний аграрний університет

ЗАПША Г. М.

Доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри менеджменту, Одеський державний аграрний університет

**ІНТЕГРАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ І МЕХАНІЗМІВ
РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО
ВІДНОВЛЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ТА СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ**

Трансформаційні процеси економіки України актуалізують науково-прикладне дослідження проблеми забезпечення сталого відновлення стратегічно важливих секторів національного господарства, зокрема будівельної та сільської економіки. Воєнні дії спричинили суттєві руйнування виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури, загострили проблеми кадрового забезпечення, посилили диспропорції регіонального розвитку та зумовили необхідність формування нових механізмів економічної адаптації. За таких умов вагомим значенням набуває інтеграція маркетингових стратегій із механізмами розвитку людського капіталу як основи підвищення конкурентоспроможності підприємств, забезпечення їх адаптивності до кризових викликів та формування передумов сталого розвитку.

Будівельна галузь відіграє ключову роль у процесах післявоєнної відбудови держави, бо забезпечує відновлення житлового фонду, виробничих об'єктів, інженерної та соціальної інфраструктури. Водночас сільська економіка формує основу продовольчої безпеки держави, підтримує розвиток сільських територій та забезпечує збереження трудового потенціалу регіонів. Ефективне функціонування зазначених секторів потребує використання сучасних маркетингових інструментів, орієнтованих на виявлення потреб

ринку, формування стійких конкурентних переваг, розвиток партнерських відносин та підвищення соціальної відповідальності бізнесу. Поряд із цим важливою передумовою сталого економічного відновлення виступає розвиток людського капіталу, що передбачає інвестування в професійні компетентності, підвищення рівня зайнятості, розвиток інклюзивного середовища та забезпечення соціальної згуртованості.

Проблематика інтеграції маркетингових стратегій і механізмів розвитку людського капіталу знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, однак в умовах воєнних та повоєнних трансформацій потребує подальшого наукового осмислення. Недостатньо дослідженими залишаються питання формування комплексного підходу до поєднання маркетингових інструментів із соціально орієнтованими механізмами розвитку трудового потенціалу в контексті забезпечення сталості економічного відновлення. Це зумовлює необхідність обґрунтування теоретико-прикладних засад інтеграції маркетингових стратегій і механізмів розвитку людського капіталу у забезпеченні сталого відновлення будівельної та сільської економіки України в умовах воєнних викликів та повоєнної трансформації економічної системи.

Інтеграція маркетингових стратегій і механізмів розвитку людського капіталу у забезпеченні сталого відновлення будівельної та сільської економіки відбувається в розрізі складової реалізації Національної економічної стратегії на період до 2030 року [1]. При цьому, товарна маркетингова політика змінюється в силу стрімкої трансформації поточної структури попиту на будівельну продукцію. Бо у довоєнний період домінували комерційні та житлові девелоперські проекти, тепер, в умовах війни і в період майбутньої відбудови пріоритет зміщується до об'єктів критичної інфраструктури, соціального житла, оборонних споруд та швидкокомтованих конструкцій. Це зумовлює необхідність перегляду товарної політики будівельних підприємств, їх орієнтації на інноваційні, енергоефективні та модульні рішення. Такий підхід передбачає адаптацію ринкових суб'єктів як до викликів безпеки, так і до ресурсної обмеженості.

Цінові механізми на ринку будівельних товарів та послуг істотно трансформуються. Висока волатильність вартості будівельних матеріалів, енергоресурсів і транспортних послуг, інфляційні процеси та валютні коливання формують нестабільне середовище ціноутворення. У таких умовах підприємства будівельної галузі змушені застосовувати гнучкі цінові стратегії, що поєднують економічну доцільність із платоспроможністю споживачів та вимогами державних і донорських програм фінансування відбудови.

Значний вплив на переосмислення збутової політики будівельних підприємств має державна регуляторна політика в цій сфері та впровадження в практику господарювання новітніх інформаційно-технологічних систем. Так, традиційні канали реалізації будівельної продукції та послуг доповнюються цифровими платформами, системами електронних закупівель, зокрема через ProZorro, а також міжнародними тендерними механізмами.

Вагомим суттєвим змін зазнає комунікаційна політика. В умовах високої конкуренції за ресурси та проекти відбудови підприємства будівельної галузі змушені формувати довіру до бренду, підвищувати прозорість діяльності та активно використовувати інструменти цифрового маркетингу, публічних комунікацій і репутаційного менеджменту. Особливого значення набуває взаємодія з органами державного управління та територіальними громадами.

У повоєнний період очікується масштабна реконструкція економіки України, що супроводжуватиметься зростанням попиту на будівельні роботи, посиленням конкуренції, впровадженням європейських стандартів якості та сталого розвитку. У цьому контексті розвиток комплексу маркетингу стає ключовим чинником забезпечення адаптивності підприємств, їх інноваційності та інтеграції у європейський економічний простір.

Інтеграція маркетингових стратегій і механізмів розвитку людського капіталу в сучасних умовах трансформації національної економіки набуває особливого значення та розглядається як багаторівневий процес координації економічних, соціальних, управлінських та інституційних інструментів, спрямованих на забезпечення довгострокової стійкості та ефективності

функціонування галузей будівництва й аграрного виробництва. Сутність такої інтеграції полягає у взаємоузгодженому поєднанні стратегічного маркетингового управління із процесами формування, використання, накопичення та відтворення людського капіталу. Маркетингові стратегії у даному випадку виконують не лише функцію просування продукції чи послуг, а й виступають інструментом формування цінності трудових ресурсів, розвитку професійних компетентностей, стимулювання інноваційної активності персоналу та забезпечення соціальної орієнтації економічного розвитку. У свою чергу, людський капітал виступає основою формування адаптивності підприємств до ринкових змін, технологічної модернізації виробництва та впровадження сучасних моделей сталого господарювання.

У будівельному секторі інтеграція маркетингових стратегій і механізмів розвитку людського капіталу передбачає орієнтацію на інноваційні підходи до управління трудовими ресурсами, розвиток цифрових компетентностей працівників, удосконалення систем професійної підготовки та перепідготовки кадрів, а також формування соціально відповідального бренду підприємств. В умовах масштабної потреби у відбудові інфраструктури України будівельна галузь потребує як інвестиційного забезпечення, так і ефективного кадрового потенціалу, здатного реалізовувати сучасні технології енергоефективного та екологічно орієнтованого будівництва. За таких умов маркетингові стратегії спрямовуються на підвищення привабливості галузі для трудових ресурсів, розвиток внутрішньої корпоративної культури, формування позитивного іміджу роботодавця та забезпечення конкурентних переваг на ринку праці.

Для сільської економіки інтеграція маркетингових механізмів із розвитком людського капіталу має стратегічне значення у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави, розвитку сільських територій та підтримки соціальної стабільності аграрного сектору. У цьому аспекті маркетингові стратегії спрямовуються на формування ефективних каналів комунікації між виробниками, споживачами та інституційними суб'єктами ринку, стимулювання розвитку фермерства, кооперації та інноваційного

підприємництва. Одночасно розвиток людського капіталу забезпечує підвищення рівня професійної кваліфікації сільського населення, поширення сучасних знань і технологій, формування підприємницьких компетентностей та активізацію соціально-економічної мобільності сільського населення.

Зміст інтеграції маркетингових стратегій і механізмів розвитку людського капіталу також охоплює інституційний, організаційний, соціальний та інноваційний компоненти. Інституційний компонент передбачає формування нормативно-правового середовища, сприятливого для розвитку партнерства між державою, бізнесом, освітніми установами та громадськими інституціями. Організаційний компонент полягає у впровадженні сучасних моделей управління персоналом, маркетингового планування та стратегічного менеджменту. Соціальний компонент спрямований на підвищення якості життя населення, забезпечення соціальної інклюзивності та створення умов для професійної самореалізації працівників. Інноваційний компонент інтеграції визначає необхідність впровадження цифрових технологій, інтелектуалізації виробничих процесів та розвитку економіки знань.

Відтак, інтеграція маркетингових стратегій і механізмів розвитку людського капіталу є комплексною основою забезпечення сталого відновлення будівельної та сільської економіки України. Її реалізація сприяє підвищенню конкурентоспроможності галузей, зміцненню економічної стійкості підприємств, розвитку інноваційного потенціалу та забезпеченню соціально орієнтованого економічного зростання. Водночас така інтеграція формує передумови для переходу до моделі сталого розвитку, в межах якої людський капітал виступає стратегічним ресурсом модернізації національної економіки та забезпечення довгострокового відновлення України.

Список використаних джерел

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. Дата оновлення: 04.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

**ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ
ЗНИЖЕННЯ ПЛИННОСТІ КАДРІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В
УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ**

Аграрний сектор України є одним із ключових елементів забезпечення економічної стабільності держави, формування експортного потенціалу та гарантування продовольчої безпеки. Навіть в умовах повномасштабної війни агропромисловий комплекс продовжує залишатися стратегічно важливою галуззю національної економіки, забезпечуючи валютні надходження, функціонування внутрішнього продовольчого ринку та підтримку зайнятості сільського населення [3].

Водночас повномасштабне вторгнення суттєво трансформувало ринок праці України та загострило проблеми кадрового забезпечення аграрних підприємств. Значний вплив на кадровий потенціал підприємств мають мобілізація, трудова міграція, релокація населення, демографічні втрати та структурні дисбаланси ринку праці. За оцінками Національного банку України, чисельність робочої сили у віці 15–70 років скоротилася більш ніж на чверть порівняно з довоєнним періодом [2].

Суттєвою проблемою для аграрного сектору залишається трудова міграція молоді та кваліфікованих працівників. За даними Центру економічної стратегії, Україна входить до числа найбільших країн-донорів трудових мігрантів, а кількість громадян, які перебувають за кордоном, обчислюється мільйонами осіб [5]. В умовах війни ці процеси лише посилюються, що призвело до поглиблення дефіциту робочої сили, особливо у виробничих та робітничих професіях.

Сучасний ринок праці характеризується формуванням структурного дисбалансу між потребами роботодавців і наявною робочою силою. Попри

скорочення рівня безробіття, підприємства дедалі частіше стикаються з дефіцитом кваліфікованих працівників. Особливо це стосується механізаторів, операторів техніки, водіїв, логістичного персоналу та інших робітничих спеціальностей [4].

За таких умов проблема плинності кадрів в аграрному секторі набуває не лише економічного, а й стратегічного значення. Це зумовлює необхідність формування сучасних інституційних та організаційно-економічних механізмів кадрової стабільності, орієнтованих на розвиток людського капіталу, адаптацію персоналу до нових умов праці та підвищення кадрової стійкості аграрних підприємств.

Фактори кадрової нестабільності в аграрному секторі

В умовах війни кадрова нестабільність в аграрному секторі формується під впливом комплексу економічних, демографічних, соціальних та воєнних факторів. Найбільш вагомими серед них є мобілізація, трудова міграція, релокація населення, структурне безробіття та сезонність аграрного виробництва.

Таблиця 1

Ключові фактори плинності кадрів в аграрному секторі України в умовах війни

Фактор	Прояв у аграрному секторі	Наслідки для підприємств
Мобілізація	Скорочення кількості механізаторів, водіїв, операторів техніки	Дефіцит кваліфікованих кадрів
Трудова міграція	Виїзд молоді та сезонних працівників за кордон	Зростання навантаження на персонал
Релокація населення	Переміщення працівників у безпечні регіони	Регіональні кадрові дисбаланси
Демографічні втрати	Скорочення працездатного населення	Поглиблення кадрового дефіциту
Структурне безробіття	Невідповідність навичок працівників потребам агробізнесу	Ускладнення підбору персоналу
Психологічне виснаження	Професійне вигорання та стрес	Підвищення ризику звільнень
Сезонність виробництва	Тимчасова зайнятість	Нестабільність кадрового складу

Джерело: складено автором на основі [1;2;4].

Найбільший вплив на аграрні підприємства сьогодні має дефіцит працівників робітничих професій. За даними сучасних досліджень ринку праці, найбільш затребуваними залишаються механізатори, оператори техніки, водії, логістичний персонал та працівники виробничих спеціальностей [3].

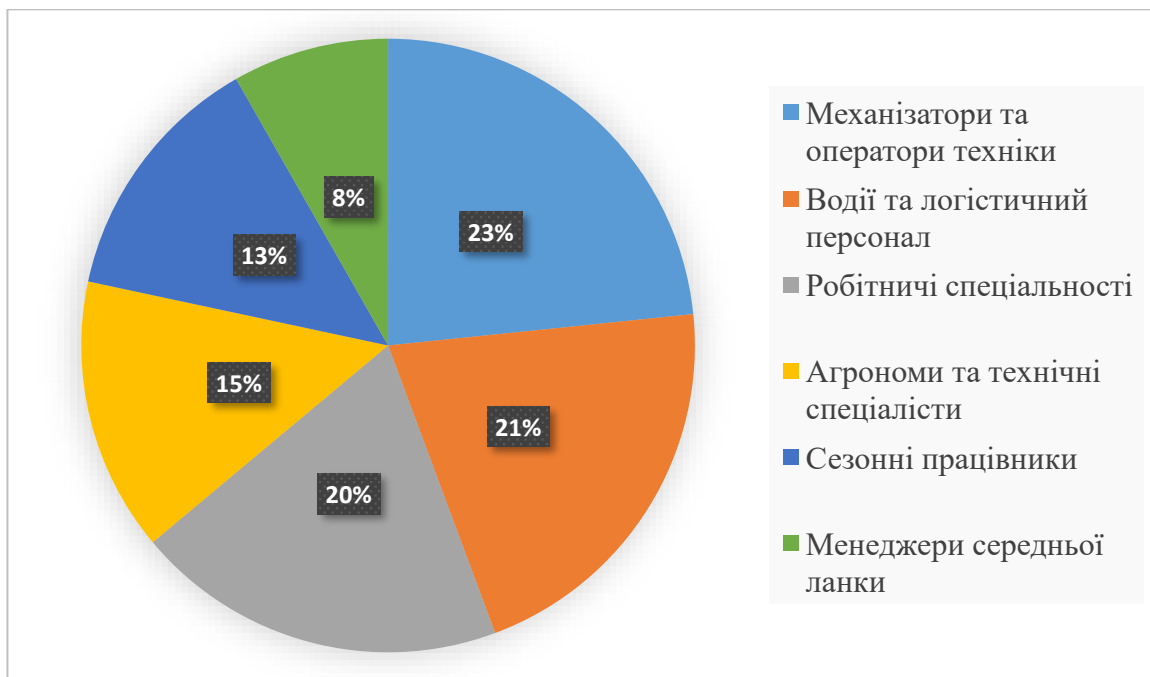

Рис. 1. Найбільш дефіцитні категорії працівників в аграрному секторі України у 2025–2026 рр.

Джерело: складено автором на основі [1;2;4].

Суттєвий вплив на кадрову ситуацію має і трансформація структури зайнятості. В умовах дефіциту чоловічої робочої сили підприємства дедалі активніше залучають жінок до технічних та виробничих професій, впроваджують гнучкі форми зайнятості та автоматизують частину виробничих процесів [2].

Сучасні умови функціонування аграрного сектору потребують переходу від традиційної кадрової політики до формування комплексних механізмів кадрової стабільності. Важливого значення набуває розвиток людського капіталу як стратегічного ресурсу підприємства.

Одним із ключових напрямів кадрової стабілізації є розвиток систем корпоративного навчання та перекваліфікації працівників. В умовах дефіциту

робітничих кадрів підприємства змушені інвестувати у внутрішню підготовку персоналу, адаптацію нових працівників та розвиток цифрових компетенцій [1].

Важливим механізмом зниження плинності кадрів є впровадження гнучких форм зайнятості, соціальної підтримки та програм психологічної адаптації персоналу. В умовах підвищеного психологічного навантаження підприємства дедалі частіше використовують інструменти мотивації, бонусні програми, забезпечення житлом та підтримку працівників у кризових ситуаціях. Особливого значення набуває партнерство між бізнесом, закладами освіти та територіальними громадами. Формування локальних кадрових хабів, розвиток дуальної освіти, стажувань та практичної підготовки фахівців дозволяє частково компенсувати дефіцит робочої сили та сприяє закріпленню молоді у сільських територіях. Додатковим напрямом кадрової стабілізації є цифровізація HR-процесів та автоматизація виробництва. Використання сучасної агротехніки, цифрових платформ управління персоналом та автоматизованих систем дозволяє зменшити залежність підприємств від дефіциту ручної праці та підвищити ефективність використання людського капіталу.

Висновки. Плинність кадрів в аграрному секторі України в умовах війни має переважно структурний та екзогенний характер і формується під впливом мобілізації, трудової міграції, демографічних втрат, релокації населення та дисбалансів ринку праці. Найбільший дефіцит кадрів спостерігається серед механізаторів, операторів техніки, водіїв та працівників робітничих професій, що створює додаткові ризики для стабільності аграрного виробництва.

Ефективне зниження плинності кадрів потребує комплексного поєднання економічних, організаційних та інституційних механізмів. Особливого значення набувають розвиток людського капіталу, цифровізація HR-процесів, перекваліфікація персоналу, партнерство бізнесу та освіти, а також формування адаптивної кадрової політики аграрних підприємств.

Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню кадрової стійкості аграрного сектору та зміцненню економічної безпеки України в умовах воєнних викликів.

Список використаних джерел

1. BIG.U. Кадровий ринок 2026: як український бізнес долає дефіцит фахівців після релокацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://big-u.org/kadrovuj-rynok-2026-yak-ukrayinskyj-biznes-dolaye-deficzyt-fahivcziv-pislya-relokaczij/> – Назва з екрана. – Дата звернення: 10.05.2026.
2. Happy Monday. Вплив мобілізації на ринок праці в Україні: виклики, адаптація та прогнози на 2025 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://happy monday.ua/vplyv-mobilizatsiyi-prognozy-na-2025> – Назва з екрана. – Дата звернення: 10.05.2026.
3. Національний інститут стратегічних досліджень. Тренди на ринку праці України в умовах війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trendy-na-rynku-pratsi-ukrayiny-v-umovakh-viynu> – Назва з екрана. – Дата звернення: 09.05.2026.
4. Ринок праці воєнного часу: там, де є робота, бракує тих, хто вміє її робити [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2025. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/economics/other/rinok-praci-ukrajini-yak-viyna-vplinula-na-bezrobittya-13017369.html> – Назва з екрана. – Дата звернення: 09.05.2026.
5. Центр економічної стратегії. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ces.org.ua/migration/> – Назва з екрана. – Дата звернення: 09.05.2026.

ФЕДАКА В.В.

аспірант

СЛЕНОК К. А.

здобувач бакалаврського рівня освіти

Одеський національний технологічний університет

ПРОГНОЗНІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Питання міграції в сучасних умовах відновлення економіки України не має однозначної оцінки. З однієї сторони, у матеріалах Світового банку та Організації економічного співробітництва та розвитку міграція розглядається як потенційний ресурс для компенсації дефіциту робочої сили та підтримки економічного зростання. З іншої сторони, в українських реаліях вона нерідко набуває протилежного ефекту, оскільки пов'язана з відтоком працездатного населення, занепадом нації, скороченням податкової бази та посиленням демографічних дисбалансів. Тому постає логічне питання: чи є міграція для України фактором розвитку, чи, навпаки, чинником довгострокового економічного послаблення. Саме ця суперечність зумовлює необхідність розгляду різних сценаріїв формування людського потенціалу та оцінки їх впливу на макроекономічні показники відновлення держави.

У сучасних умовах відновлення економіки України питання людського потенціалу перестає бути допоміжним і фактично визначає межі економічного зростання. Станом на 2026 рік кількість фізичних осіб, які реально формують податкову базу, оцінюється приблизно у 9,1-9,4 млн осіб. Одночасно близько 3 млн працездатного населення перебувають за межами країни. У поєднанні з від'ємним природним приростом це створює довгостроковий дефіцит робочої сили, який не може бути компенсований за рахунок внутрішніх ресурсів. У цьому контексті доцільно розглядати не один прогноз, а декілька сценаріїв розвитку людського потенціалу, кожен з яких по-різному впливає на

макроекономічні показники. Такий підхід дозволяє оцінити не лише кількісні зміни, а й якісні трансформації економіки.

Перший сценарій можна визначити як пасивний. Він передбачає збереження нинішніх тенденцій: часткове повернення мігрантів, повільне відновлення зайнятості та відсутність системної політики залучення робочої сили. У такому випадку через 20 років кількість економічно активного населення може скоротитися до рівня близько 7-8 млн осіб. Для макроекономіки це означає обмежений потенціал зростання ВВП, оскільки навіть за підвищення продуктивності праці дефіцит трудових ресурсів стримуватиме розширення виробництва. Крім того, зросте навантаження на бюджет через старіння населення, що ускладнить фінансування соціальних видатків. У міжнародній практиці такий сценарій розвитку людського потенціалу має достатньо аналогів і більшість із них демонструють обмежені результати економічного зростання. Наприклад, у Японії протягом останніх десятиліть спостерігається стійке старіння населення та скорочення робочої сили. Попри високий рівень технологічного розвитку, обмежена міграційна політика і низька народжуваність призвели до ситуації, коли потенційне зростання економіки залишається стриманим. Подібні процеси частково характерні і для Італії, де демографічний спад поєднується з низькою динамікою продуктивності. Ці приклади показують, що навіть розвинені економіки не можуть компенсувати дефіцит людського потенціалу лише за рахунок внутрішніх ресурсів.

Другий сценарій є більш оптимістичним і базується на активізації політики повернення трудових мігрантів та підвищенні продуктивності праці через цифровізацію. У цьому випадку чисельність платників податків може стабілізуватися на рівні 8-9 млн осіб. Вплив на макроекономічні показники буде більш сприятливим: зростання ВВП стане більш стійким, збільшаться податкові надходження, а структура економіки поступово зміщуватиметься у бік більш технологічних секторів. Важливу роль у цьому процесі відіграватиме політика Національного банку України та бюджетна

координація з боку Міністерства фінансів України. Цей сценарій передбачає активізацію внутрішніх резервів і часткове повернення мігрантів. Наприклад Польща змогла забезпечити стабільне економічне зростання завдяки поєднанню повернення власних трудових мігрантів, залучення робочої сили з сусідніх держав та поступового підвищення продуктивності праці. Важливим фактором стала інтеграція ринку праці з економічною політикою, що дозволило уникнути різкого дефіциту кадрів. Частково подібну модель реалізовували і країни Балтії, де після значного відтоку населення вдалося стабілізувати ситуацію через економічне зростання та повернення частини громадян.

Третій сценарій - стратегічний. Він передбачає перехід до моделі інтенсивного формування людського потенціалу, яка поєднує розвиток освіти, цифрову трансформацію економіки та керовану трудову міграцію. У цьому випадку навіть за умов демографічного скорочення можливо не лише стабілізувати, а й частково розширити ефективну зайнятість до рівня 9-10 млн осіб за рахунок залучення іноземної робочої сили та підвищення участі населення в економіці. Саме в цьому сценарії найбільш відчутним стає вплив на макроекономічні показники. По-перше, зростає потенційний ВВП завдяки розширенню фактору праці. По-друге, підвищується продуктивність, оскільки акцент зміщується з кількості робочої сили на її якість. По-третє, формується більш збалансована бюджетна система, де збільшення кількості платників податків поєднується зі зниженням демографічного навантаження. Цей сценарій має найбільш показові приклади серед країн, які свідомо будували політику формування людського капіталу як основу економічної стратегії. Канада реалізує модель селективної міграції, орієнтованої на залучення кваліфікованих працівників відповідно до потреб економіки. Це дозволяє не лише компенсувати демографічні втрати, а й підвищувати загальний рівень продуктивності. Схожий підхід застосовує Австралія, де міграційна політика поєднується з інвестиціями в освіту та інтеграційні програми. У Європі прикладом є Німеччина, яка після 2010-х років почала більш активно залучати

іноземну робочу силу, поєднуючи це з розвитком професійної освіти та індустріальної політики.

Водночас у контексті формування прогнозних сценаріїв розвитку людського потенціалу доцільно критично оцінювати роль міграції. Попри те, що в економічній теорії вона часто розглядається як інструмент компенсації дефіциту робочої сили, для України масова трудова міграція в її сучасному вигляді має переважно негативні наслідки. Насамперед це пов'язано з втратою найбільш економічно активної частини населення, що безпосередньо зменшує податкову базу та обмежує потенціал внутрішнього економічного зростання. Як показує досвід країн Центрально-Східної Європи, наприклад Румунія та Болгарія, тривалий відтік трудових ресурсів призводить не лише до демографічного скорочення, а й до структурних дисбалансів на ринку праці. Відбувається дефіцит кваліфікованих кадрів у ключових галузях, що гальмує інвестиційну активність і знижує конкурентоспроможність економіки. Подібні процеси частково спостерігалися і в Польщі на ранніх етапах інтеграції до європейського ринку праці.

З макроекономічної точки зору ключовим є те, що людський потенціал впливає не лише на обсяг виробництва, а й на його структуру. В умовах цифровізації значення мають не стільки чисельність зайнятих, скільки їхні компетенції та здатність адаптуватися до технологічних змін. У цьому аспекті важливими стають інвестиції в освіту, інновації та інституційну якість, що підтверджується дослідженнями Світового банку та Організації економічного співробітництва та розвитку. Таким чином, сценарії розвитку людського потенціалу безпосередньо визначають траєкторію економічного відновлення України. Перший сценарій фактично консервує обмеження зростання, другий дозволяє їх частково подолати, тоді як третій створює передумови для структурної модернізації економіки. Вибір між цими сценаріями залежить не стільки від демографічних факторів, скільки від якості державної політики та здатності перейти від реагування на виклики до їх стратегічного випередження. Але навіть у більш оптимістичному сценарії міграційна

політика повинна розглядатися вкрай обережно. Досвід Європейської Спільноти демонструє, що неконтрольоване залучення робочої сили без належної інтеграції може створювати додаткові соціально-економічні ризики, включаючи сегментацію ринку праці та зростання соціальної напруженості. Тому для України принципово важливо уникнути помилок у юридичному та соціально-поведінковому супроводі, адже побудова стратегії інтеграції іноземців поки на стадії планування, зокрема механізм вивчення державної мови, нерозуміння місцевих морально-етичних норм комунікації, соціальне забезпечення. Отже, важливо не допустити перетворення міграції на домінуючий механізм розвитку, підміняючи ним внутрішню економічну політику.

Список використаних джерел

1. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2026-2028 роки. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=04033e6d-ae91-47c0-b5c2-438c23bb7220&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2026-2028-Roki>
2. Замлинський В., Скрипник Н., Федака В. Розвиток людського потенціалу аграрних підприємств в умовах воєнного стану. Modeling the development of the economic systems. 2025. Volume 1. P. 183–195. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-25>.
3. Камара, Б. М., & Замлинський, В. (2024). Роль етики та ділової репутації, сформованої людським потенціалом, у досягненні конкурентоспроможності підприємства. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 334(5), 499–506. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-75>
4. Юрчишин В. Сценарій-прогноз розвитку економіки України: обмежений песимізм. Електронний ресурс. Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_mid_Forecast.pdf

Третій тематичний напрям – «Екологічні виклики та ресурсощадні практики в агробізнесі»

БЕНДАСЮК О. О.

доктор економічних наук, доцент
заступник директора, Інститут ветеринарної медицини (м. Київ)

**ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА ТА БІОЛОГІЗАЦІЯ
АГРОВИРОБНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
АГРОБІЗНЕСУ**

Агропромисловий комплекс – один з ключових галузей національної економіки, що забезпечує, не лише продовольчу, а й екологічну безпеку. Сучасне ведення сільськогосподарської діяльності відбувається в умовах підвищення екологічних викликів (високий рівень інтенсифікації, надмірне використання мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин). Що супроводжується: зростанням дефіциту ресурсів; веденням інтенсивного землеробства, що призводить до деградації ґрунтів, їх забруднення токсичними відходами; викидами парникових газів (CH₄, N₂O), які посилюють глобальне потепління; зниженням та втратою біорізноманіття (витіснення природних екосистеми та зменшення кількості запилювачів і корисної фауни). Це, в свою чергу, передбачає для аграрних виробників необхідність дотримання балансу між продуктивністю та збереженням природних ресурсів та перехід до ресурсощадних технологій.

На наше переконання, одним із ключових напрямків забезпечення сталого розвитку аграрного сектору є прискорена інтеграція циркулярних моделей (замкнуті цикли ресурсів, мінімізація відходів) та біологізації аграрного виробництва (відмова від синтетичних ресурсів на користь використання природних процесів) і формування нової біо-циркулярної моделі аграрної економіки. Адже, поєднання інноваційних біотехнологій і циркулярних підходів забезпечить раціональне використання природних

ресурсів, дозволить мінімізувати відходи і знизити антропогенного навантаження на агроєкосистеми.

Дана модель спрямована на вирішення наступних задач: зменшення хімічного навантаження на довкілля; створення замкнутих систем «рослиництво-тваринництво-енергетика»; мінімізацію відходів, впровадження мікро-біо-технологічних технологій у їх переробку в органічні добрива та біопрепарати; широке використання природних біологічних агентів для підвищення продуктивності та екологічної безпеки; скорочення викидів CO₂, CH₄, N₂O - зменшення використання синтетичних добрив, утилізацію метану через біогазові установки; ведення органічного землеробства; відновлення біорізноманіття; підвищення якості продукції аграрної продукції.

Оскільки, основні елементи системи біологізації аграрного виробництва – використання органічних добрив і біопрепаратів, застосування корисних мікроорганізмів; залучення природних ентомофагів; оптимізація агроєкосистем на основі природних механізмів регуляції спрямовані, в першу чергу, на зниження використання хімдобрив і пестицидів; відновлення родючості ґрунтів; зменшення викидів парникових газів.

Поряд з цим, ми можемо констатувати, що існує низка перешкод у їх практичному застосуванні, що викликані недостатнім рівнем обізнаності сільгоспвиробників, доступністю до якісних біопрепаратів та досить тривалим ефектом від їх застосування порівняно з хімічними засобами тощо.

На відміну від підходу, що стосується сутності біологізації аграрного виробництва, в основі циркулярного підходу лежить принцип оптимізації споживання водних ресурсів, хімічних добрив, енергії та конверсія органічних решток у нові продукти, де відходи господарської діяльності розглядаються як цінний ресурс для наступного виробничого циклу.

Впровадження господарюючими суб'єктами циркулярних практик дозволить: знизити собівартість продукції за рахунок власної енергії та добрив; створити нові джерела доходу від реалізації вторсировини; покращити

інвестиційну привабливість і конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції.

Слід відмітити, що перехід вітчизняного аграрного сектору у замкнуту систему, згідно концепції "Нуль відходів" [1] базуватиметься на наступних векторах: 1) переробка побічних продуктів галузі тваринництва і рослинництва у біогаз та тепло (Біоенергетична конверсія); 2) заходи, що спрямовані на відновлення родючості ґрунтів (Регенеративне землеробство); 3) впровадження системи точного дозування ресурсів (Технологічне ресурсозбереження).

Наступним кроком є перехід до вуглецевої нейтральності (Carbon Neutrality). Вітчизняний аграрний сектор має все необхідне для декарбонізації (зменшення викидів парникових газів), а саме: перетворення ріллі на «вуглецеве депо» за допомогою технологій No-Till (Секвестрацію вуглецю); використання біометану для агротехніки та логістики, на основі заміщення викопного палива; локальна переробка вторинної сировини і скорочення ланцюгів постачання.

І нарешті, чи не найголовне, впровадження екологічно безпечних та ресурсоощадних практик у сільськогосподарську діяльність, таких як: система точного землеробства, що дозволить значно оптимізувати внесення добрив і засобів захисту рослин; підвищити врожайність і зменшити витрати на ресурси (використання GPS, дронів, датчиків); перехід на ведення органічного землеробства з відмовою від застосування пестицидів і синтетичних добрив, що сприятиме виробництву екологічно чистої продукції, зменшенню хімічного навантаження на довкілля; система мінімального та нульового обробітку ґрунту – зменшення ерозійних процесів та підвищення вмісту органічних речовин у ґрунті; запровадження сивозмін; біологізація агровиробництва; ресурсозбереження, енергоефективність та перехід до відновлюваних джерел енергії (біогазові установки, сонячні панелі, оптимізація енергоспоживання техніки); цифровізація агровиробництва, «розумні ферми».

Не дивлячись на значний потенціал переходу до біо-циркулярної моделі аграрної економіки існують і певні бар'єри, які пов'язані з низьким рівнем технологічної інфраструктури, недостатнім рівнем державної підтримки фінансування впровадження інноваційних рішень; низькою поінформованістю аграрних виробників та ін. Тут доречним було б гармонізувати і адаптувати національне законодавство із вимогами Green Deal та стандартами країн ЄС, щоб забезпечити безперешкодний експорт сільськогосподарської продукції в умовах впровадження вуглецевого податку, створення регіональних центрів трансферу технологій для навчання підприємців методам біо-циркулярного господарювання, перегляду стратегії державної підтримки галузі, наукового супроводу, інвестиційної політики, розвитку аграрної освіти, системи підготовки і перепідготовки кадрів.

Біо-циркулярна модель аграрної економіки - стратегічно важливий напрямок розвитку сучасного АПК, яка потребує, державної підтримки та інтеграції у практику сільськогосподарського виробництва. Дана модель забезпечить ефективне ресурсозбереження, перетворить аграрне підприємництво зі «споживача ресурсів» на «виробника», підвищить продуктивність, запустить процеси відновлення природних ресурсів, зменшення екологічного навантаження та створення умов для переходу до вуглецево-нейтральної економіки.

Список використаних джерел

1. Zero Waste Ukraine. Pro zero waste. URL: <https://zerowaste.org.ua/pro-zero-waste/> (дата звернення: 05.05.2026).

ЗАМЛИНСЬКА О.В.

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства

Одеський державний аграрний університет

ДЕМІРЧЕВ Д.В.

здобувач бакалаврського рівня освіти

Одеський національний технологічний університет

РЕСУРСООЩАДНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Агропромисловий комплекс України перебуває у фазі глибокої структурної трансформації, спричиненої поєднанням воєнних, кліматичних, економічних та інституційних ризиків. У цих умовах зростає важливість формування сучасних систем сільськогосподарського інтелекту, однак їх практична ефективність залишається обмеженою. Такі методи, як точне землеробство, регенеративне землеробство, інтеграція відновлюваних джерел енергії та моделі циркулярної економіки значно скорочують споживання ресурсів, підвищують продуктивність та сприяють соціально-економічній рівності. До перешкод належать фінансові обмеження, прогалини в політиці та обмежений доступ до технологій.

Водночас спостерігається суттєвий розрив між глобальними науковими напрацюваннями у сфері цифрового та сталого землеробства [1-3] та практичним досвідом українських агровиробників. Наявні знання часто не враховують локальні агроекологічні умови, ризики воєнного часу, логістичні обмеження та специфіку інституційного середовища. Це ускладнює формування масштабованих, економічно доцільних і водночас локально релевантних рішень для прийняття управлінських та виробничих рішень у сільському господарстві, що знаходяться у полі зору українських вчених [4-7]. Подолання цього розриву потребує інтеграції міждисциплінарних підходів, розвитку систем підтримки прийняття рішень із високим рівнем

пояснюваності, залучення фермерських знань до цифрових платформ та формування інноваційної екосистеми агробізнесу, орієнтованої на принципи сталого розвитку, ресурсоефективності та економічної безпеки.

Попри стратегічну роль агробізнесу в забезпеченні продовольчої та економічної безпеки України, впровадження принципів сталого розвитку відбувається в умовах значних обмежень. Серед ключових викликів – воєнні ризики та руйнування інфраструктури, обмежений доступ до інвестицій і кредитування, висока вартість сучасних ресурсоефективних технологій, нестабільність регуляторної та інституційної підтримки, а також інерційність частини агровиробників щодо переходу від традиційних до екологічно орієнтованих моделей господарювання.

Таблиця 1

Основні екологічні виклики агробізнесу України

Екологічний виклик	Як проявляється в агробізнесі	Наслідки для підприємства	Можливості реагування	Ризики
Деградація ґрунтів	Виснаження землі, втрата родючості, ерозія, погіршення структури ґрунту	Зниження врожайності, потреба у більших витратах на добрива і відновлення	Можна перейти до ощадного обробітку ґрунту, сівозміни, органічних добрив	Якщо проблему ігнорувати, земля поступово втрачає продуктивність
Мінування та воєнне забруднення земель	Поля можуть бути небезпечними через міни, уламки, боєприпаси, вирви від обстрілів	Частина земель тимчасово не використовується, зростають витрати на розмінування	Розмінування і картографування земель відкривають шлях до відновлення виробництва	Ризик для життя працівників, втрата посівних площ, довгий строк відновлення
Забруднення водних ресурсів	Потрапляння хімікатів, пального, відходів або наслідків бойових дій у воду	Погіршення якості води для зрошення, тваринництва та переробки	Можна впроваджувати очищення, повторне використання води, контроль якості	Забруднена вода знижує якість продукції і створює ризики для здоров'я
Надмірне використання добрив та пестицидів	Добрива і хімікати використовуються без точного контролю	Зростають витрати, забруднюються ґрунти й вода	Точне землеробство дозволяє вносити речовини тільки там, де потрібно	Надлишок хімії шкодить ґрунтам, екосистемам і репутації походження готової продукції

Екологічний виклик	Як проявляється в агробізнесі	Наслідки для підприємства	Можливості реагування	Ризики
Кліматичні зміни	Посухи, нестабільні опади, зміна температур, нові шкідники	Врожай стає менш прогнозованим, зростає потреба у зрошенні та захисті рослин	Адаптація культур, крапельне зрошення, стійкі сорти можуть зменшити ризики	Без адаптації підприємство втрачає стабільність виробництва
Енергетичні проблеми	Перебої з електроенергією, висока вартість пального, залежність від енергоресурсів	Зростає собівартість продукції, можуть зупинятися процеси зберігання і переробки	Енергоефективні та альтернативна енергетика знижують залежність	Висока вартість впровадження нових рішень
Відходи агропромисловості	Рештки рослин, гній, пакування, відходи переробки не завжди використовуються ефективно	Забруднення територій, втрата потенційної сировини	Відходи можна перетворювати на добрива, біогаз або вторинну сировину	Без управління відходи створюють екологічні й санітарні проблеми
Руйнування інфраструктури	Пошкоджені елеватори, склади, дороги, системи зрошення, енергетика	Продукцію складніше зберігати, переробляти й експортувати	Відновлення можна робити вже за більш сучасними стандартами	Високі витрати, втрата продукції, залежність від логістики

Джерело: побудовано авторами

Сучасні екологічні виклики для українського агробізнесу - це питання не лише про природу, а й про щоденні витрати, врожай, безпеку людей, експорт і, зрештою, про майбутнє самої галузі. Найгострішими залишаються проблеми війни, мінування, деградації ґрунтів, забруднення води, зміни клімату та високих витрат. Ось чому настав час переходити до моделі “розумного використання” усіх ресурсів - ґрунту, води, добрив, енергії і навіть відходів. Це не лише знижує шкідливий вплив, а й реально підсилює економічну стійкість кожного господарства.

Ресурсоощадні практики в агробізнесі спрямовані на раціональне використання води, енергії, добрив, техніки та інших виробничих ресурсів із одночасним підвищенням ефективності господарювання. Використання точного землеробства, крапельного зрошення, мінімальної обробки ґрунту, енергоефективного обладнання та повторного використання ресурсів дозволяє знизити витрати, зменшити

екологічне навантаження і підвищити стійкість агровиробництва. Водночас впровадження таких практик потребує інвестицій, сучасних технологій, належного технічного забезпечення та підготовки персоналу. Ресурсоощадні практики - це не лише турбота про довкілля, а й інструмент стабільності самого агробізнесу, та зменшення втрат продукції, завдяки чому підприємство отримує додаткову можливість працювати впевненіше навіть у кризових умовах. Війна, кліматичні зміни та висока вартість ресурсів роблять стару модель роботи занадто ризикованою. Тому ресурсоощадність стає реальним інструментом екологічної та економічної безпеки сучасного агропідприємства.

Потрібно вже зараз працювати над відновленням: обстежувати землі, проводити розмінування, поновлювати інфраструктуру, контролювати якість ґрунтів і води, страхувати ризики, створювати резервні маршрути і поступово впроваджувати більш стійкі підходи до виробництва. Це важко, але тільки так агросектор зможе відродитися і повернутись до стабільної роботи. Сучасні рішення часто характеризуються недостатнім рівнем контекстуальної адаптивності, низькою пояснюваністю алгоритмів та слабкою інтеграцією з реальними виробничими процесами, що особливо відчутно для малих і середніх фермерських господарств із обмеженим доступом до фінансових ресурсів, даних та технологічної інфраструктури. Держава створює правила і програми підтримки, громади допомагають вирішувати місцеві питання, бізнес впроваджує ресурсоощадні практики, міжнародні партнери надають фінансування й досвід, а наука та освіта забезпечують кадри й інновації. Лише така взаємодія дозволяє поєднати екологічну безпеку, економічну стійкість і розвиток українського АПК в умовах війни та євроінтеграції.

Список використаних джерел

1. Doda H., Sharma A. and Thakur N. (2025) A systematic review on sustainable practices transforming global agribusiness. *Front. Sustain. Food*

Syst. 9:1566708. doi: 10.3389/fsufs.2025.1566708

2. Wezel, A., Marchetti, A., Nichenametla, C.K. et al. Multiple agroecological practices use and climate change mitigation. A review. *Agron. Sustain. Dev.* 45, 58 (2025). <https://doi.org/10.1007/s13593-025-01048-9>

3. Dindar, E. TSRS-Aligned Sustainability Reporting in Turkey's Agri-Food Sector: A Qualitative Content Analysis Based on GRI 13 and the SDGs. *Sustainability* 2026, 18, 1085. <https://doi.org/10.3390/su18021085>

4. Гаврильченко, О., & Білоусенко, А. (2025). Трансформація бізнес-процесів агропромислового комплексу: виклики та інструменти підвищення ефективності під час війни. *Економіка та суспільство*, (82). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-62>

5. Замлинський В. А. Циркулярна економіка та продовольча безпека в контексті формування стійкої харчової екосистеми підприємств АПК. *Економіка харчової промисловості*. 2025. Том. 17. Вип. 1. С. 41-47. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v17i1.3102>

6. Князева О. та ін. Формування механізму цифровізації та екосистемного моделювання підприємств АПК в умовах циркулярної економіки майбутнього. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2025. Т. 344. №. 4. С. 607–616.

7. Zamlynskyi V. et al. Перспективи переходу до циркулярної економіки в Україні в рамках євроінтеграційних процесів. *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering*. 2024. Т. 3. №. 107. С. 40–49

КРЮКОВА І.О.

доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу
геоінформаційних систем, менеджменту та економічних досліджень
Інституту кліматично орієнтованого сільського господарства НААН

СТЕПАНОВА М.М.,

кандидат економічних наук, завідувач відділом геоінформаційних систем,
менеджменту та економічних досліджень
Інституту кліматично орієнтованого сільського господарства НААН

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЗЕЛЕНОГО ПЕРЕХОДУ У АГРОБІЗНЕСІ

Аграрний сектор має стратегічне значення для економіки України та може стати підґрунтям для її післявоєнного відновлення на принципово нових якісних засадах. Посилення міжнародних кліматичних зобов'язань, імплементація положень Європейського зеленого курсу, декарбонізація економіки та поширення ESG-підходів у агроменеджменті формують принципово нові умови функціонування агробізнесу, у межах яких екологічні, технологічні, фінансові та регуляторні ризики стають визначальними факторами конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Екологічні трансформації у сфері сільськогосподарського виробництва супроводжуються суттєвими ризиками, що виникають під час впровадження ресурсоефективних та низьковуглецевих агротехнологій, імплементації циркулярних бізнес-моделей, інтеграції екологічних стандартів у систему корпоративного управління. У поєднанні з кліматичними ризиками агробізнесу, виклики сталого розвитку та екологічних змін підвищують вимоги до внутрішньокорпоративних систем ризик-менеджменту, головна функція якого проявляється у їх мінімізації (нівелювання) та перетворенні на стратегічні переваги агроформувань.

Управління ризиками зеленого переходу здійснює прямий вплив на результативність аграрного бізнесу, одночасно розширюючи масштаби виробництва та знижуючи ступень його вразливості до волатильності

факторів зовнішнього середовища. Разом з тим, екологічні трансформації потребують додаткових потоків фінансових ресурсів, покращення доступу до ринків фінансів, інновацій і капіталу та передбачають зміну короткострокових рокових фінансових пріоритетів бізнесу на довгострокове соціально відповідальне господарювання [1].

Досягнення цілей Європейського зеленого курсу викликало необхідність зміни традиційних методів управління ризиками у сільському господарстві країн ЄС. У межах САП провідне місце серед них відводиться субсидованому страхуванню, спільним фондовим механізмам фінансування, ощадним рахункам. Починаючи з 2027 року у якості антикризових заходів спільно політикою країн ЄС передбачається створення рівних можливостей фінансування кризових виплат фермерам, що пов'язані з проявом наслідків кліматичних змін та ризиками зеленого переходу [2].

Управління ризиками зеленого переходу є винятково складним завданням, виконання якого потребує консолідації зусиль на всіх рівнях господарського управління. Виключна роль у мінімізації ризиків відводиться корпоративному ризик-менеджменту. Серед основних стратегій, що рекомендують науковці для агропідприємств, найчастіше згадуються: диверсифікація, страхування, контрактне землеробство, інтеграція ланцюгів вартості у замкненні (циркулярні) системи, зміцнення фінансового стану агроформувань [3; 9, с. 152]. Все більш вагомого значення набуває інформаційно-аналітична архітектура корпоративного ризик-менеджменту на основі цифровізації та створення risk-метрик для прийняття управлінських рішень. Цифрова та екологічна трансформація аграрного сектору економіки України з метою забезпечення його стійкості, інвестиційної привабливості та безпеки в умовах глобальних викликів, що досліджується у працях вчених-економістів [4-8] покращує якість управління ризиками сучасного агробізнесу.

Імплементация сучасних методів ризик-менеджменту в систему управління агропідприємствами України за умов зеленого переходу потребує формування комплексного інституційного, фінансово-економічного,

технологічного та корпоративного підґрунтя, здатного забезпечити системну трансформацію агробізнесу відповідно до нової парадигми сталого розвитку.

Рис. 1. Методи управління ризиками зеленого переходу у агробізнесі

Успішність реалізації зазначених методів безпосередньо залежить від рівня внутрішньої корпоративної трансформації агропідприємств та ступеня інтеграції ризик-менеджменту у систему стратегічного управління агробізнесом. Це передбачає імплементацію ESG-принципів у корпоративне управління, розвиток систем екологічного та кліматичного комплаєнсу, впровадження нефінансової звітності, екологічного аудиту та інтегрованих систем моніторингу ризиків, а також формування корпоративної культури адаптивного та антикризового управління. Результат імплементації методів ризик-менеджменту в агробізнесі визначатиметься рівнем синергії між зовнішнім інституційно-економічним середовищем та внутрішньою

корпоративною готовністю агроструктур до зелених трансформацій. Очікуваним ефектом такої синергії є розвиток стійкого, конкурентоспроможного та адаптивного вітчизняного агробізнесу шляхом мінімізації екологічних, кліматичних, економічних і регуляторних ризиків, формування довгострокових стратегічних конкурентних переваг, інтеграції у європейський агропродовольчий простір, зміцнення продовольчої безпеки держави та забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Xiaohuan Wang, Yifei Ma, Hua Li, Caixia Xue. How Does Risk Management Improve Farmers' Green Production Level? Organic Fertilizer as an Example. *Frontiers in Environmental Science*. 2022. Vol. 10. URL: <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.946855>

2. Solutions for Better Agri-Risk Management. WBG. 2025. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099032326044016306/pdf/P510294-1b00a8b1-c76f-419d-953a-46bd5805c044.pdf>

3. Doggalli G. Risk Management Strategies for Agricultural Enterprises. *Emerging Trends in Agricultural Economics Agribusiness: An Edited Anthology*. 2024. Vol.3. P. 413-427.

4. Zamlynskyi V., Livinskyi A. Zamlynska O., Minakova S. Conceptual Principles of Reengineering of Agricultural Resources: Open Problems, Challenges and Future Trends. In *The Digital Agricultural Revolution: Innovations and Challenges in Agriculture through Technology, Disruptions*; Wiley: Hoboken, NJ, USA, 2022; pp. 269–287 <https://doi.org/10.1002/9781119823469.ch11>

5. Макеєв О. О., Руденко С. В., Замлинська О. В., Крисоватий Р. Р. Концептуальні засади проєктного підходу до впровадження інновацій на аграрних підприємствах. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2021. Том 6. № 3. С. 317-329. http://ujae.org.ua/wpcontent/uploads/2022/07/ujae_2021_r03.pdf#page=317

6. Замлинський В. А., Герецький Р. В., Фірса Д. Р., Степаненко С. В. Посилення економічної безпеки через концепцію zero waste у сталому бізнесі. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 4. С. 139 – 149

7. Kryukova I., Zamlynskyi V., Pavlova H., Volchanska L., Nahorniak H. Corporate Architecture of Sustainable Development Reporting as a Tool Market Capitalization of Agrarian Business of Ukrainian Companies. Review of Economics and Finance. 2023. Vol. 21. № 1. P. 393-404. URL: <https://refpress.org/ref-vol21-a40/>.

8. Zamlynskyi V., Kryukova I., Chukurna O., Diachenko O. Digital Transformation as a Tool for Implementation of the “Green Deal” Concept in the National Economy of Ukraine. Green Sustainability: Towards Innovative Digital Transformation. Lecture Notes in Networks and Systems. 2023. Vol. 753.

9. Томілін О., Краснікова О., Гечбаія Б., Зоря С., Дроботя Я., Синиця Ю. Управління ризиками в аграрному секторі: фінансовий аспект. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2023. Vol. 4 (51). С. 147-162

МОЛДАВАН Л. В.

доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України
головний науковий співробітник
відділу форм та методів господарювання
в агропродовольчому комплексі,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗМІН ТЕХНОЛОГІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Нині людство планети живе в умовах посилення загроз для цивілізованого розвитку через постійне зростання інтенсивності використання природно-ресурсного потенціалу агросфери, в результаті якого виснажується продуктивність сільськогосподарських земель, забруднюються шкідливими речовинами водні ресурси, скорочується біорізноманіття, руйнуються місцеві агроландшафти і аграрні комплекси. У доповіді ООН "Стан ґрунтових ресурсів світу" (2015 р.) відмічається, що планетарна деградація сільськогосподарських угідь охопила 33% земель, тоді як до початку 2000-х років цей показник становив 20% [1].

Стан ґрунтів постійно погіршується в результаті їх ерозії, зниження вмісту поживних речовин, втрати органічного вуглецю, підтоплення, засолення, закислення, хімічного забруднення тощо. Від ерозії щорічно втрачається від 25 до 40 млрд верхнього шару ґрунту, на відновлення якого потрібні сотні років. У результаті світове співтовариство не добирає до 25% врожаю.

Такі ж процеси відбуваються і в Україні. У Цілях сталого розвитку країни до 2030р. відмічається, що наразі земельні угіддя потерпають від високого рівня ерозії і забруднення. Понад 57% території визначено еродованими. Водна та вітрова ерозія спричинює до 15 т/га середньорічних втрат ґрунтів. На 43% загальної площі сільськогосподарських угідь

спостерігаються втрати гумусу та поживних речовин. Значні території забруднені промисловими відходами, а також пестицидами і нітратами внаслідок хімізації сільськогосподарського виробництва. Ерозія та забруднення посилюються воєнними діями.

Руйнування природного потенціалу аграрного сектору відбувається в умовах зміни клімату. За даними Укргідрометцентру, у поточному столітті середньорічна температура зросла на 1,5°C і тенденція продовжується. У Степовій зоні зменшилась середньорічна кількість опадів, збільшилися посушливі періоди. Кліматичні умови змістилися з півдня на північ більш як на 200 км [2].

Зазначені процеси, які стають загрозливими для продовольчого забезпечення нинішнього і майбутнього поколінь населення, зумовлюють необхідність розроблення та впровадження нових систем сільськогосподарської діяльності, адаптованих до нових викликів, пов'язаних зі зміною клімату та спрямованих на збереження продуктивності і раціональне використання природного потенціалу аграрного сектору.

Характерними ознаками ґрунтозахисного екологічного сільського господарства виступають оптимізація вкладень антропогенної енергії, ґрунтоощадливі протиерозійні технології обробітку ґрунту, диверсифікація біологічних видів і генетичних ресурсів в агроєкосистемах, екологоорієнтоване співвідношення орних земель, пасовищ і лісовкритих угідь, поєднання із землеробством тваринництва та аквакультури.

Комплексними системами екологізації сільського господарства визнані органічне землеробство та репродуктивне сільське господарство.

Міжнародна Федерація з розвитку органічного землеробства (IFOAM) визначає органічне сільське господарство як виробничу систему, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей [3]. Його ідея – повна відмова від застосування мінеральних добрив, отрутохімікатів, антибіотиків і, що його відрізняє від інших систем, від генетично-модифікованих організмів. Заходи, які забезпечують органічне виробництво, включають: впровадження

грунтозахисних технологій основного обробітку ґрунту; застосування замість мінеральних добрив матеріалів рослинного і мікробіологічного походження; впровадження різноротаційних сівозмін; застосування для боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур препаратів, виготовлених на основі рослин і тварин, а також термічних і фізичних методів; оптимізацію водоохоронної лісистості; формування єдиної системи полезахисних лісосмуг як способу поліпшення продуктивних властивостей сільськогосподарських угідь.

Цілями сталого розвитку України та урядовими стратегіями на період до 2030 року передбачено розширення "органічних" площ до 3 млн га, тобто до 3% (наразі вони становлять 1%). Країни ЄС планують до 2030 р перейти на обробіток органічними методами на 25% сільськогосподарських земель. У Європейському зеленому курсі зафіксовано: органічне сільське господарство, що базується на агроекології, забезпечує здорове харчування, захист агроєкосистем від деградації і створює робочих місць з розрахунку на 1 га на 10-20% більше порівняно з індустріально-хімічними системами.

Наразі у світовій практиці набирає розвитку регенеративне (відновлювальне) сільське господарство [4]. У спеціальному звіті "Зміна клімату та земля" Міжнародної групи експертів зі зміни клімату регенеративне сільське господарство визначається як практика сталого управління земельними ресурсами, зосереджена на екологічних функціях, які «можуть бути ефективними у створенні стійкості агроєкосистем» [5].

Концепція регенеративного сільського господарства сформувалася на трьох основних принципах: 1) підтримка постійного ґрунтового покриву рослинами або залишками попередніх культур, що захищає поверхню ґрунту і зберігає вологу (сідерати та мульчування зменшують витрати на мінеральні добрива на 25%) [6]; 2) впровадження диверсифікації сільськогосподарських культур, що забезпечує родючість ґрунту та покращує біорізноманіття (включення у різноротаційні сівозміни гумусоутворюючих бобових культур і багаторічних трав забезпечує підтримку балансу гумусу в ґрунті, поліпшує

еколого-меліоративний та фітосанітарний стан ґрунтового покриву, що знижує енерговитрати на 10-15% та збільшує врожайність на 0,3-0,5 т/га [7]); 3) зменшення або припинення оранки, яка виступає ґрунторуйнівним чинником, підвищує втрати ґрунтової вологи та вивільнення вуглецю (перехід на ґрунтозахисні технології, до яких відносяться поверхневий обробіток (Mini-till), нульовий обробіток (No-till), смуговий обробіток (Strip-till), вертикальний обробіток (Verti-till) й інші, забезпечують загальну економію на обслуговуванні, ремонті і паливі від 10 до 27 дол США/га та скорочують викиди парникових газів від 0,2 до 0,7 т CO₂/га. [8]).

Регенеративне сільське господарство збільшує біорізноманітність, збагачує ґрунти, покращує водорозділи та екосистемні послуги, потребує менших витрат на одержання необхідного урожаю, підвищує стійкість сільського господарства до змін клімату.

На відміну від зарубіжної дослідницької практики, в Україні дослідження питання регенеративного сільського господарства знаходиться на початковому етапі і обмежується десятком наукових статей, які базуються, в основному, на іноземних джерелах. До причин, які стримують поширення регенеративного сільського господарства, науковці і практики відносять: недостатність технічних знань і навичок, необхідність зміни мислення аграріїв і суб'єктів-учасників агропродовольчого ланцюжка створення доданої вартості, недосконалість прав власності на землю та орендних відносин, відсутність стимулюючої державної аграрної та фінансової політики.

Перехід до агроекологічних ресурсощадливих технологій – справа складна і довгострокова. Вона потребує консолідації значних зусиль науковців, законодавчих і виконавчих органів та безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції, однак без здійснення цієї роботи можуть виникнути загрози для продовольчої безпеки та продовольчої незалежності України.

Список використаних джерел

1. FAO and ITPS. 2015. Status of the World's Soil Resources (SWSR) – Main Report. Food and Agriculture Organization of the United Nations and Intergovernmental Technical Panel on Soils, Rome, Italy. URL: <https://www.fao.org/3/a-i5199e.pdf>
2. Чурилова К. (2019). Через глобальне потепління агрокліматичні зони України посунули на 200 км. ZAXID.NET. 5 березня 2019. [Електронний ресурс] URL: https://zaxid.net/через_globalne_poteplinnya_agroklimatichni_zoni_ukrayini_posunulis_na_200_km_n1476891 (дата звернення 09.05.2024)
3. Definition of Organic Agriculture. IFOAM - Organics International, 2024. URL: <https://www.ifoam.bio/why-organic/organic-landmarks/definition-organic>
4. Rodale R. (1983). Breaking New Ground: The Search for a Sustainable Agriculture. Agricultural and Food Sciences, Environmental Science Futurist, v17 n1 Feb 1983. p.15-20.
5. Project Drawdown. Regenerative Annual Cropping. URL: https://drawdown.org/sites/default/files/solution_references/Drawdown2020_RegenerativeAnnualCropping_References.pdf (дата звернення: 23.07.2023).
6. European Environment Agency (EEA). Soil Monitoring in Europe – Indicators and thresholds for soil health assessments. EEA Report 08/2022. 2023. URL: <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/soil-monitoring-in-europe> (дата звернення: 17.09.2025)
7. Перспективи розвитку аграрного сектора України в умовах кліматичних змін: аналіт. доп. / [В. М. Русан, Л. А. Жураковська, Я. А. Жалілта ін.]; за наук. ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2024. – 47 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.09>
8. Сільське господарство: сталі практики для продовольчої безпеки і досягнення кліматичних цілей: Секторальне дослідження потенціалу скорочення викидів парникових газів і збільшення поглинання вуглецю. / ГО «ДІКСІ ГРУП» (Офіс зеленого переходу), 2025р., - с.182. URL: <https://gto.dixigroup.org/assets/images/files/gto-agriculture-sectoral-study-2025.pdf>

MOSTOVOI V.

PhD student in Specialty

C1 «Economics and International Economic Relations

(with specializations)»

Odesa National University of Technology

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BARRIERS TO THE
IMPLEMENTATION OF ENERGY EFFICIENCY PROJECTS IN THE
MULTI-APARTMENT RESIDENTIAL SECTOR**

The identification of existing energy efficiency barriers serves as a starting point for transforming the current state of implementation of energy efficiency projects in multi-apartment buildings and for developing a fundamentally new organizational and economic mechanism for implementing such projects in the residential sector of Ukraine.

During the period from January 2025 to January 2026, in-depth interviews were conducted with heads of homeowners' associations (HOAs) and housing cooperatives in the Odesa region. The sample of HOA and housing cooperative chairpersons was formed as follows:

Group 1 – chairpersons of HOAs/housing cooperatives that implemented energy efficiency measures during the analyzed period. Information on such associations was obtained from the website of the State Institution “Energy Efficiency Fund,” the website of the Odesa City Council, and the Association “Odesa Housing Union.”

Group 2 – chairpersons of HOAs/housing cooperatives that did not implement such measures during the analyzed period. Information on these associations was obtained by excluding from the total list of HOAs/housing cooperatives in Odesa those that had implemented energy efficiency measures [5, 6].

During the interviews, barriers and factors influencing the implementation of energy efficiency projects were clarified. In cases where HOAs/housing cooperatives had not implemented such projects, respondents were asked to provide

their personal opinion on the barriers that directly influenced the suspension or non-initiation of implementation. Where no actions had been undertaken, the factors affecting such decisions or situations were also examined.

Within the framework of this study, a barrier is defined as an obstacle and/or impediment that prevents HOAs/housing cooperatives from initiating the implementation of an energy efficiency project, successfully carrying it out, or that leads to a deterioration of the actual project outcomes.

Both economic and organizational barriers were examined. The results of the survey and processing of responses from HOA chairpersons regarding barriers to project implementation in terms of organizational and economic factors are presented in Table 1.

A key barrier is the need to obtain consensus (or a qualified majority of votes) at general meetings of HOAs/housing cooperatives. The lack of consolidation, low levels of trust within associations, and insufficient leadership competencies among chairpersons lead to delays or complete cessation of energy efficiency projects. This primarily occurs at the initial stages, particularly during decision-making regarding the launch of projects.

Table 1

Organizational and Economic Barriers to the Implementation of Energy Efficiency Projects in the Multi-Apartment Residential Sector (Case of Odesa Region)

Category	Barriers
Organizational barriers	The need to achieve consensus (or a qualified majority of votes) at general meetings of HOAs/housing cooperatives
	Difficulties faced by contractors in working with subcontractors
	Designers, consultants, and subcontractors lack long-term interest in the building
	Lack of project integration and communication among involved stakeholders
	Contractors' limited interest in the long-term success of projects
	Low level of trust within HOAs/housing cooperatives and insufficient leadership competencies among chairpersons
	Application procedures for grant programs (e.g., the «Enerhodim» program of the Energy Efficiency Fund) require extensive documentation (energy audits, design documentation, technical supervision, etc.)

Category	Barriers
	Administrative complexity and multiple approval iterations act as a deterrent for non-professional managers; moreover, the parallel existence of inconsistent municipal and state programs often confuses beneficiaries
	The near absence of a professional energy management institution
	The need to perform technical functions without adequate engineering knowledge, leading to errors in selecting contractors and technological solutions
Economic barriers	High initial investment costs
	Long payback period
	High interest rates on commercial loans
	Limited access to long-term financing
	Strong dependence on the availability, funding, and terms of grant programs
	Energy efficiency is perceived as less valuable than upfront investment costs
	Availability of consumer subsidies
	Lack of initial capital

Administrative complexity and a large number of approval iterations represent a deterrent, particularly for non-professional managers (primarily HOA chairpersons). Furthermore, the coexistence of inconsistent municipal and state programs often disorients these decision-makers.

An interesting finding of the survey is that none of the HOAs used a detailed cost-benefit analysis as the key argument for implementing energy efficiency projects. The results indicate that although co-owners consider the economic feasibility of individual measures within projects, greater importance is placed on other parameters, such as the initial investment amount, loan conditions, and the resolution of specific building-related issues (e.g., heating system deficiencies or envelope problems).

Further research is expected to examine the experience of other regions of Ukraine.

References

1. Law of Ukraine «On Cooperation». № 1087-IV, as amended on April 15, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>

2. Law of Ukraine «On Homeowners' Associations». № 2866-III, as amended on April 15, 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>
3. Analysis of barriers to the implementation of energy efficiency projects in Ukraine in the context of the military crisis and the initial stage of recovery. *Energy: Economics, Technology, Ecology*. № 3. 2025. Pp. 101–109. URL: <https://energy.kpi.ua/article/view/339794/327913>
4. Oboronov T.Yu., Shovkalyuk M.M., Tkach M.O. Review of support programs for comprehensive energy efficiency projects in residential buildings and analysis of their implementation results. № 1. 2025. Pp. 32–42. URL: <https://energy.kpi.ua/article/view/324195/314508>
5. Official website of the Energy Efficiency Fund. URL: <https://eefund.org.ua/>
6. Official website of the Odesa City Council. URL: <https://omr.gov.ua/ua/citizens/osbb/perelik-osbb/>

**Четвертий тематичний напрям – «Цифрова трансформація та інновації
в агропродовольчому секторі»**

АГЕСВА І. М.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і логістики,

ДЬЯЧЕНКО Ю. В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і логістики,

КОРЕНМАН Є. М.

ст. викл. кафедри менеджменту і логістики

Одеський національний технологічний університет

**АНАЛІТИЧНА ПЛАТФОРМА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

В умовах глобалізації, технологічних змін і зростання конкуренції ефективно стратегічне управління є ключовим чинником забезпечення сталого розвитку підприємств. В Україні механізми стратегічного управління часто застосовуються неповно, без урахування галузевих особливостей і впливу зовнішнього середовища. Недостатній рівень стратегічного аналізу призводить до зниження адаптивності підприємств і втрати конкурентних переваг. Актуальним є формування дієвого механізму стратегічного управління, що поєднує аналітичні, інноваційні та екологічні інструменти, інтегруючи принципи сталого розвитку як основу довгострокової ефективності й конкурентоспроможності підприємств.

Механізм стратегічного управління підприємством виступає інтегрованою, багатокомпонентною системою, спрямованою на забезпечення стабільного функціонування та розвитку організації в умовах мінливого ринкового середовища. Його структура охоплює сукупність ключових елементів, серед яких доцільно виокремити об'єкти й суб'єкти управління, внутрішні та зовнішні фактори впливу, стратегічні цілі, функціональні складові, управлінські процеси, а також методичний і інструментальний

апарат. Кожен із цих елементів виконує системоутворюючу роль у процесах формування, реалізації й контролю стратегічних рішень, спрямованих на досягнення довгострокових конкурентних переваг підприємства. Ефективний механізм стратегічного управління виступає центральною ланкою системи реалізації стратегії підприємства, адже саме через нього відбувається трансформація стратегічних намірів у конкретні дії, що спрямовані на досягнення довгострокових цілей та підвищення адаптивності організації до динамічних змін зовнішнього середовища.

Найважливішим етапом формування механізму стратегічного управління підприємством є проведення стратегічного аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, оскільки саме на його основі відбувається обґрунтування стратегічних цілей, вибір напрямів розвитку та визначення управлінських пріоритетів [1].

Стратегічний аналіз являє собою системний процес дослідження факторів внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства з метою виявлення його стратегічних можливостей, загроз, сильних і слабких сторін, а також тенденцій розвитку галузі та ринку. У межах цього процесу застосовуються різноманітні методи, зокрема PEST-аналіз, SWOT-аналіз, модель п'яти сил Портера, аналіз зацікавлених сторін тощо [2]. Ключова роль стратегічного аналізу полягає в тому, що він створює основу для побудови ефективного механізму стратегічного управління, забезпечуючи узгодженість між стратегічними цілями підприємства, його ресурсним потенціалом і зовнішніми викликами. Підприємства, що функціонують без впровадження механізму стратегічного управління, опиняються в умовах підвищеної вразливості до зовнішніх викликів і внутрішніх дисфункцій. Відсутність чітко визначеного стратегічного бачення, довгострокових цілей і узгоджених пріоритетів призводить до фрагментарності управлінських рішень, нераціонального використання ресурсів та втрати організаційної цілісності. Без ефективного механізму стратегічного управління підприємство втрачає здатність своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища, що знижує

його адаптивність до нових ринкових умов, технологічних тенденцій і поведінки конкурентів. Відсутність стратегічної координації між підрозділами, слабка інтеграція управлінських процесів і низький рівень інноваційної активності призводять до зниження продуктивності та втрати конкурентних переваг. Крім того, нестача системного підходу до стратегічного планування спричиняє розбалансованість внутрішньої діяльності, що може проявлятися у зменшенні якості продукції чи послуг, втраті частки ринку та загрозі фінансової стабільності.

Практичний досвід впровадження механізмів стратегічного управління у виноробній галузі демонструє, що поєднання принципів сталого розвитку, інновацій та гнучкого стратегічного планування забезпечує підприємствам конкурентоспроможність і стабільне зростання. Французька компанія M. Charoutier успішно впроваджує біодинамічні методи у виноградарстві, поєднуючи екологічність із сучасним маркетингом; італійські компанії Petrolo та Barone Pizzini орієнтуються на органічне виробництво, інноваційні підходи й розвиток винного туризму як елементу брендингу; південно-африканська Boschendal Wines інтегрує традиційні техніки з цифровими інструментами, bigdata та екологічно безпечними практиками. Важливою складовою стратегічного управління є здатність підприємства адаптуватися та впроваджувати інновації, що дозволяє ефективно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. До факторів безпосереднього впливу належать споживачі, конкуренти, постачальники та контактні аудиторії, тоді як глобальні чинники охоплюють політичні, економічні, соціальні, технологічні та екологічні аспекти.

Галузь виноробства є вагомим стратегічним сегментом національної харчової промисловості, що забезпечує не лише формування внутрішнього ринку якісної продукції, а й зміцнення позицій України у зовнішньоекономічному просторі. Сектор відзначається високим рівнем конкуренції та концентрує діяльність низки провідних підприємств, серед яких ключові позиції посідають ТОВ «ПТК ШАБО», ТОВ «Одесавинпром»

(торгова марка «Французький бульвар») та АТ «KOBLEVO». Сукупна діяльність цих компаній визначає структуру ринку, його конкурентні параметри та тенденції стратегічного розвитку [3].

У контексті сучасних тенденцій розвитку харчової промисловості важливого значення набуває концепція сталого розвитку, яка передбачає гармонійне поєднання економічної ефективності, соціальної відповідальності та екологічної збалансованості. Для виноробної галузі це означає не лише підвищення конкурентоспроможності підприємств, а й збереження природного потенціалу виноградників, оптимізацію використання ресурсів і впровадження екологічно чистих технологій. Компанії, такі як «ШАБО», «KOBLEVO» та «Одесавинпром» дедалі активніше інтегрують принципи сталого розвитку у свої стратегії – від впровадження енергоефективного обладнання до сертифікації виробництва за міжнародними стандартами. Галузь демонструє зростаючу інтеграцію економічних, соціальних і природоохоронних аспектів управління, адаптуючи міжнародні практики до національних умов. Зокрема, ТОВ «ТД КОЛОНІСТ» розвиває органічне виноградарство, енергоефективні технології та винний туризм, що сприяє виходу на європейські ринки. АТ «KOBLEVO» впроваджує регенеративне землеробство, сонячну енергетику та освітні ініціативи для місцевих громад, поєднуючи екологічну й соціальну складові стратегії. ТОВ «ШАТО ЧИЗАЙ» орієнтується на виробництво органічних вин і збереження традицій виноробства через розвиток культурно-освітніх проєктів, а ТОВ «ПТК ШАБО» активно застосовує системи водозбереження, екологічні технології та розвиває винний культурний центр як складову соціально-відповідального менеджменту. Отже, сталий розвиток стає інтегрованим елементом стратегічного управління у вітчизняному виноробстві, сприяючи його довгостроковій екологічній та економічній стійкості.

Список використаних джерел

1. Кравченко В. М., Шукатко А. О. Сутність та механізми стратегічного управління. Міжнародний науковий журнал «Економічна кібернетика». 2021. № 3. С. 45-48.
2. Безрукова Н., Свічкарь В., Гладун Н. Особливості розвитку виноробної галузі: світові тенденції та вітчизняні реалії. Науковий журнал. Економічні горизонти. 2023., вип. 23 Т. 1. С. 15-25.
3. Виноробство в Україні: сучасний стан і перспективи. AgroPolit.com. 2021. URL: <https://agropolit.com/blog/475-vinorobstvo-v-ukrayini-suchasniy-stan-i-perspektivi>

ГОРОДНІЧЕНКО С.А.

аспірант

Одеський національний технологічний університет

ЦИФРОВІ ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ АГРАРНОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Сучасний розвиток агропродовольчого комплексу України відбувається в умовах поєднання макроекономічної нестабільності, енергетичних викликів та глибоких інституційних трансформацій, що посилюється впливом воєнних дій і структурних змін глобальних ринків. Аграрний сектор традиційно виступає одним із ключових драйверів економічного розвитку країни, забезпечуючи продовольчу безпеку, експортний потенціал та зайнятість у сільських територіях. Водночас зростаюча залежність агровиробництва від енергетичних ресурсів формує новий вимір економічної вразливості, який потребує системного переосмислення підходів до забезпечення стійкості господарських систем.

Енергетичний фактор набуває визначального значення для функціонування аграрного виробництва, оскільки практично всі етапи

агропродовольчого ланцюга: від вирощування сільськогосподарської продукції до її зберігання, транспортування та переробки прямо залежать від доступності та вартості енергоресурсів. Порушення енергетичної інфраструктури та перебої в енергопостачанні призводять до зростання витрат виробництва, зниження ефективності та втрати конкурентних позицій на міжнародних ринках. У таких умовах формування балансу між аграрною та енергетичною безпекою стає не лише економічним, а й стратегічним завданням державної політики.

Теоретичне осмислення цієї проблематики ґрунтується на поєднанні підходів сталого розвитку, інституціональної економіки та цифрової трансформації. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що саме цифрові інструменти та інституційні механізми управління даними стають основою підвищення ефективності економічних систем [1], а також сприяють формуванню нових моделей економічної взаємодії у цифровій економіці [2]. У цьому контексті цифровізація аграрного сектору та енергетичних систем виступає ключовим фактором синхронізації їхнього розвитку, що підтверджується міжнародними дослідженнями розвитку цифрових аграрних екосистем [3].

Баланс аграрної та енергетичної безпеки можна розглядати як комплексну систему взаємодії ресурсних, технологічних та інституційних компонентів, що забезпечують безперервність виробництва та стійкість економічних процесів. Одним із базових напрямів досягнення такого балансу є впровадження децентралізованих моделей енергозабезпечення, які передбачають використання відновлюваних джерел енергії безпосередньо в аграрному виробництві. Наявність значного біоресурсного потенціалу, включаючи органічні відходи, побічну продукцію та біомасу, створює передумови для розвитку біоенергетики як складової аграрної економіки [4].

Використання біогазових установок, сонячних та вітрових електростанцій у сільському господарстві дозволяє не лише зменшити залежність від централізованого енергопостачання, а й сформувати нові

джерела доходів для аграрних підприємств [5]. Разом із тим, впровадження таких технологій потребує значних інвестиційних ресурсів та відповідного інституційного середовища, яке стимулює інноваційну активність і забезпечує доступ до фінансування.

Важливу роль у цьому процесі відіграють цифрові платформи та системи управління даними, які дозволяють інтегрувати аграрні та енергетичні процеси в єдину інформаційну екосистему. Цифрові двійники слугують інноваційним інструментом для забезпечення сталого розвитку агропромислових підприємств шляхом оптимізації ресурсів та екологічної ефективності виробництва [6]. Використання технологій моніторингу, аналітики та автоматизації сприяє оптимізації використання ресурсів, зниженню витрат та підвищенню продуктивності. Крім того, цифрові рішення забезпечують можливість прогнозування ризиків і адаптації до змін зовнішнього середовища, що особливо важливо в умовах високої невизначеності.

Окремої уваги заслуговує концепція циркулярної біоекономіки, яка передбачає замкнені цикли використання ресурсів та мінімізацію відходів. У межах цього підходу аграрне виробництво розглядається не лише як джерело продовольства, а й як елемент енергетичної системи, здатний генерувати додану вартість через переробку біоресурсів. Такий підхід відповідає сучасним європейським тенденціям розвитку економіки та сприяє досягненню цілей сталого розвитку.

Разом з тим, реалізація зазначених підходів стикається з низкою системних обмежень. Серед них можна виділити недостатній рівень розвитку інституційного середовища, обмежений доступ до інвестиційних ресурсів, фрагментацію державної політики у сфері енергетики та аграрного сектору, а також низький рівень цифрової зрілості окремих суб'єктів господарювання. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, який передбачає узгодження економічних, технологічних та регуляторних інструментів.

У цьому контексті важливим є формування цифрових інституційних механізмів, які забезпечують координацію дій між різними учасниками економічної системи. Такі механізми включають створення єдиних інформаційних платформ, розвиток систем електронного обліку та контролю, впровадження інструментів аналітики великих даних та використання технологій розподіленого реєстру. Застосування цих інструментів дозволяє підвищити прозорість економічних процесів, зменшити трансакційні витрати та покращити якість управлінських рішень.

В умовах євроінтеграції України особливого значення набуває адаптація національної економіки до стандартів Європейського Союзу, які передбачають високий рівень екологічності, енергоефективності та цифровізації. Це відкриває нові можливості для розвитку аграрного сектору, але водночас висуває додаткові вимоги до його функціонування. Відповідно, формування ефективної моделі взаємодії між аграрною та енергетичною системами повинно враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори розвитку.

Таким чином, забезпечення балансу аграрної та енергетичної безпеки України є складним багатовимірним завданням, що потребує інтеграції технологічних інновацій, інституційних реформ та цифрових рішень. Впровадження відновлюваних джерел енергії, розвиток циркулярної біоекономіки та формування цифрових платформ управління створюють основу для підвищення стійкості агропродовольчого комплексу. У довгостроковій перспективі це сприятиме не лише зміцненню економічної безпеки, а й формуванню нової моделі розвитку, орієнтованої на ефективність, екологічність та інноваційність.

Список використаних джерел

1. Nakonechna O., Gorodnichenko S. Distributed ledger technologies for control and accounting-analytical support in the digital economy. *Ukrainian Journal*

of Applied Economics and Technology. 2025. 10(4):215–221.
<https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-4-42>

2. Zamlynskyi, V., & Gorodnichenko, S. (2025). Digital transformation of energy allocation: From data transparency to socio-economic justice. *Innovation and Sustainability*, 5(4), 97-107. <https://doi.org/10.31649/vis/4.2025.97>

3. Singh K., Kolar P. Digital Agricultural Ecosystem: Revolutionary Advancements in Agriculture. 2024. <https://doi.org/10.1002/9781394242962>

4. Гончарук І. В., Панцирева Г. В., Вовк В. Ю. Оцінка біоенергетичного потенціалу АПК для забезпечення енергетичної незалежності галузі. *Проблеми економіки*. 2023. №3. С. 71–80. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-3-71-80>

5. Фурман, І., & Ксенчин, Д. (2024). Розвиток біоенергетики в контексті забезпечення енергетичної безпеки України. *Економіка та суспільство* (61). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-41>

6. Шевченко В., Замлинська О. Цифрові двійники як інноваційний інструмент сталого розвитку агропромислових підприємств. Актуальні питання економічних наук. 2025. No 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1681017510>.

КАСЯН С. Я.

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу,
НТУ «Дніпровська політехніка»

ШАПОВАЛ Д. Є.

здобувач PhD кафедри маркетингу,
НТУ «Дніпровська політехніка»

УПРАВЛІННЯ, МОДЕЛЮВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Експортноорієтована політика багатьох вітчизняних аграрних підприємств вимагає посиленої уваги до екологічних аспектів, інклюзивності,

руралістики, моделювання бізнес-процесів, оскільки протягом останніх років спостерігається сировинний характер її з урахуванням наявних геополітичних викликів. Господарювання в агропродуктовій галузі, діяльність якої є предметом цього комплексного викладу, а процес управління, моделювання бізнес-процесами, маркетингом підприємств якої є об'єкт дослідження, характеризується екологонебезпечністю. Тому все ж потрібно формувати певні науково-практичні рекомендації, нароби з управління в цій галузі, застосування засад сталого агровиробництва, європейської політики Green Deal, «зелених фінансів», особливо при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності у площині ЄС [1]. Зараз слушним є дослідження інклюзивного та сталого розвитку агропродовольчого комплексу України.

Дослідження нагальної проблематики формування екологічних пріоритетів управління, моделювання бізнес-процесами, інноваційним маркетингом слугує вирішенню важливих наукових та практичних завдань:

- нормалізації й ринкової адаптації комплексу маркетингу,
- поліпшенню ресурсозбереження, логістики бізнес-процесів,
- досягненню високого рівня ефективності господарювання,
- підвищенню конкурентноздатності економічних агентів.

Зазначимо, що тематичний напрямок управління, моделювання бізнес-процесів в умовах сталого розвитку інтенсивно досліджується: відбуваються теоретичні огляди та формуються бізнес-моделі та архітектури менеджменту.

Як показує аналіз ситуації, що склалася в Україні, геополітичних викликів, управління маркетингом, моделювання бізнес-процесів в аграрній галузі характеризується фінансово-економічною кризою більшості підприємств. Тому сприяє вирішенню такої економічної кризи впровадження новітніх науково-методичних підходів до моделювання бізнес-процесів з урахуванням засад сталого розвитку [1; 4].

Сьогодні у моделюванні бізнес-процесів, цифровому маркетингу вельми важливою є організація ефективного медіасупровіду інноваційних проєктів у площині генерування та поширення потоків бренд-контенту. Фахівці

підтримують застосування краудфандингових платформ, моделювання інноваційних бізнес-процесів в аграрній сфері.

Доречним є застосування омніканального маркетингу для формування конфігурації комунікаційних каналів у проєкції моделювання бізнес-процесів. Н. Є. Бойцун, Н. В. Стукало комплексно аналізують венчурне фінансування, у площині координування потоків венчурного капіталу. Вони доречно зазначають про необхідність фінансового підходу до інтенсифікації впровадження у перспективі створення більшої наукової новизни [3, с. 99].

Розширення інноваційних проєктів опосередковано з нарощуванням вартості перспективних фінансових потоків. Науковці доречно зазначають про перенаправлення потоків венчурного капіталу на сучасний ринок акцій. На цьому ринку відбувається фінансова взаємодія інвестиційних фондів [3, с. 99].

Міжнародна бізнес-взаємодія в аграрному секторі має відбуватися на засадах моделювання бізнес-підходів та бізнес-процесів, з урахуванням характеру та чинників міжнародної конкуренції. М. Портер (M. Porter) вдало виокремлює механізм і характер такого конкурентного змагання, наголошуючи на мінімізації витрат, удосконаленні маркетингової товарної політики, визначенні конкурентної картини взаємодії економічних агентів [2].

Запровадження принципів і методичних підходів омніканального маркетингу підсвічує більш комплексне управління, моделювання бізнес-процесів, що збільшує потоки маркетингових цінностей та вартість бренду аграрних підприємств [1; 4].

Проаналізуємо управління, моделювання бізнес-процесів агрокорпорації Степова, коли відбувається узгодження господарської аналітики у проєкції селекції і первинного насінництва: продукування кукурудзи, сортів пшениці, ярового ячменю, впровадження моделювання сталого агровиробництва. Компанія добре вкратила у свою постачальну, розподільчу логістику переміщення насіння організації бізнес-процесів на засадах самовивозу зі складу. Поставки зорганізовано до Казахстану, у межах України. Аналітичне

забезпечення моделювання бізнес-процесів передбачає обчислення показників асортименту насіння кукурудзи з урахуванням якісних і стандартних складових. Це дозволяє формувати невибагливість до умов обробки, постійність якості, мінімізацію хвороб [5].

Вдале управління бізнес-процесами, їх моделювання забезпечує офіційне представництво з продажу насіння ТОВ «ТБ «СТЕПОВА». Добрий комунікаційний ефект мало те, що фахівці агрокорпорації «Степова» взяли участь у листопаді 2019 р. у галузевій аграрній конференції AgroDay 2019 [5]. Означений івент організований завдяки фахівцям Центру інформаційної підтримки бізнесу, м. Дніпро, створеного при Дніпропетровській торгово-промисловій палаті. Вдалою партнерською взаємодією є інформаційне забезпечення від Центру інформаційної підтримки бізнесу, м. Кропивницький, що існує завдяки Кіровоградській торгово-промисловій палаті.

Отже, моделювання бізнес-процесів, урахування функцій і засад управління такими бізнес-процесами дозволяє поліпшити економічну ефективність управління агропродовольчими підприємствами.

Список використаних джерел

1. Kasian Serhii, Sapiński Aleksander, Petukhov Vladyslav. International marketing pricing, communications, company logistics within the framework of sustainable development. Ukraine, Visnyk of the Lviv University. Series Economics. 2022. Issue 63. P. 133–143. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/issue/view/539>, <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/view/11905>. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.63.0.6311>
2. Porter M. The competitive Advantage of Nations / M. Porter. – New York : Free Press, 1990.
3. Бойцун Н. Є. Міжнародні фінанси / Н. Є. Бойцун, Н. В. Стукало ; навч. посіб. Д. : АРТ-ПРЕС, 2004. 328 с.

4. Касян С. Я., Ткаченко М. Є., Сапінські Александр. Міжнародне маркетингове стратегічне планування, ціноутворення, комунікації у ході інтеграції освіти, науки і бізнесу. Інтеграція освіти, науки і бізнесу : монографія. Том 11 / за ред. А. В. Череп. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 77-83. Монографію сформовано у межах програми Еразмус+, напрям Жана Моне, 620720-EPP-1-2020-1- UA-EPPJMO-MODULE «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні», Запорізький національний університет.

5. Конференція AgroDay 2019. – Електронний ресурс. – Режим доступу, 08.05.2026: <https://stepova.ua/news/AgroDay-2019>

КОВАЛЕНКО О. В.

доктор економічних наук, с.н.с., завідувачка відділу економічних досліджень

Інститут продовольчих ресурсів

Національної академії аграрних наук України

КОВАЛЕНКО Д. О.

здобувач вищої освіти

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЗАЙНЯТІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Нині світова практика активно впроваджує штучний інтелект (ШІ), прагнучи до автоматизованої співпраці з людиною через мережі, корпоративні системи, платформи, бізнес-застосунки. Основні тренди ШІ, які, на думку фахівців, нині визначають напрями розвитку бізнесу, полягають в наступному: 1) інструменти ШІ самостійно виконують частину аналітичної роботи: заповнюють форми; створюють документи; аналізують інформацію; підсумовують проаналізоване. Продуктивність аналітичної роботи при цьому

підвищується на 20–30% [1]; 2) ШІ здатен працювати не лише з текстом, а й з аудіо матеріалами, зображеннями, відео, табличними форматами, вставляти дані у необхідні документи; 3) ШІ приймає участь у створенні застосунків, допомагає будувати їх архітектуру, підбирати шаблони, перевіряти коректність процесів; 4) моделі ШІ можуть працювати разом, поетапно виконуючи складні види робіт тощо.

Незважаючи на розширення можливостей штучного інтелекту як драйверу цифрової трансформації, в Україні поки що незначна кількість підприємств застосовує такі технології. Результати обстеження, проведеного Державною службою статистики України в окремих галузях економіки, показали, що частка підприємств, які використовували технології проведення аналізу писемної мови, впродовж 2022–2025 років становила 3%. Технології, що забезпечують фізичний рух машин за допомогою автономних рішень, заснованих на спостереженні за оточенням, у 2025 році застосовували лише 0,5% підприємств. Технологіями, які автоматизують різні робочі процеси або допомагають у прийнятті рішень користувалися 1,7% підприємств (2025 р.), що менше на 0,4 в.п. проти 2022 і 2024 років. Машинне навчання для аналізу даних використовували 0,8% підприємств у 2025 р., 1,2% – у 2024 р., 1,3% – у 2022 році. Частка підприємств, які впродовж 2025, 2024 і 2022 років застосовували технології ідентифікації об'єктів чи осіб на основі зображень або відео становила 1,4%, 1,3% і 1,2% відповідно. Технологіями генерації писемної або усної мови користувалися у вищезгадані роки 1,2%, 0,8% і 0,5% підприємств, а технологіями перетворення усної мови у машиночитаний формат – 1,7%, 1,4% і 1,0% підприємств відповідно (рис. 1).

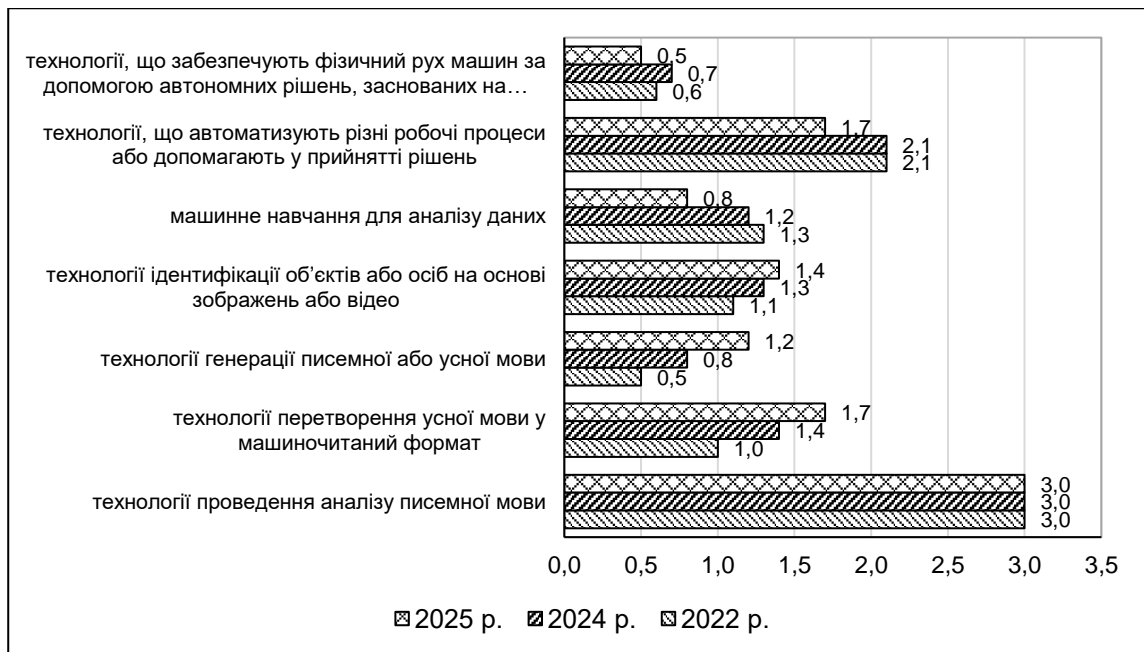

Рис. 1. Частка кількості підприємств (код за КВЕД: С+D+E+F+G+H+I+J+L+M+N+95.1), що використовують технології ШІ, у загальній кількості підприємств, за видами технологій штучного інтелекту, %

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистика України. URL: <https://stat.gov.ua/>

Результати обстеження свідчать, що технології ШІ значною мірою застосовуються в інформаційно-аналітичній роботі підприємств багатьох галузей економіки. Частка таких підприємств у загальній їх кількості в 2025 році становив 4,6%, що на 0,8 в.п. менше, ніж у 2022 році. Однак їх кількість в розрізі окремих галузей впродовж 2022–2025 рр. змінювалася по-різному.

Підприємства застосовують технології ШІ з різноманітними цілями: в управлінні бізнесом, персоналом та виробничими процесами; у маркетингу та збуті продукції; в діловому адмініструванні; в дослідженнях, розробках та інноваційній діяльності; в бухгалтерському обліку та управлінні фінансами тощо. Однак у 2024 році, у порівнянні з 2022, після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, цілі використання підприємствами ШІ дещо змінилися. Зменшилася кількість підприємств, які використовували ШІ у виробництві (з 2,1% у 2022 р. до 1,7% у 2024 р.), в логістиці (з 1,2% до 1,1%), діловому адмініструванні (з 2,1% до 2,0%). Проте збільшилась кількість підприємств, які застосовували ШІ у маркетингу та збуті продукції (на 0,1 в.п.), для безпеки ІКТ (на 0,1 в.п.).

Дослідження компанії PwC свідчать, що Україна посідає друге місце у Східній Європі за кількістю підприємств, які працюють у сфері ІІІ. За 2015–2025 роки кількість фахівців із ІІІ в Україні зростає вп'ятеро [2]. У галузях, де активно використовують ІІІ, дохід на працівника зростає втричі швидше. Вимоги до навичок у професіях, пов'язаних з ІІІ, змінюються на 66% скоріше. Навички у сфері ІІІ 2025 р. забезпечували надбавку до оплати праці в розмірі 56%, що на 25% більше, ніж роком раніше. За даними Міністерства цифрової трансформації України обсяг ринку ІІІ 2025 року сягнув 419,4 млн дол. США. Прогнозується, що при збереженні темпів зростання на рівні 26,3%, до 2031 року ринок ІІІ перевищить 1,5 млрд дол. США.

Існують побоювання деяких європейських експертів, що ІІІ може спричинити різке скорочення кількості робочих місць (особливо в автоматизованих професіях). Однак в економічно розвинених країнах їх кількість поступово зростає в усіх галузях промисловості [3].

В Україні, за даними Держстату, чисельність працюючих у 2022–2024 роках, у складних умовах розвитку економіки, зростала лише на великих підприємствах, які застосовували ІІІ, де їх кількість збільшилась більше, ніж наполовину. Водночас загальна кількість зайнятих за цей період підвищилась лише на 0,2 в.п. (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість зайнятих працівників на підприємствах України за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі у 2022 і 2024 роках, осіб

Розмір підприємства за кількістю працівників	Коди за КВЕД-2010	Кількість зайнятих працівників, осіб		Зміна 2024 р. до 2022 р., %
		2022 р.	2024 р.	
Малі (кількість працівників від 10 до 49 осіб)	C+D+ E+F+ G+H+ I+J+ L+M+ N+95.1	87248	74050	84,9
Середні (кількість працівників від 50 до 249 осіб)		117050	99543	85,0
Великі (кількість працівників 250 осіб і більше)		61996	93220	150,4
Усього		266294	266814	100,2

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистика України. URL: <https://stat.gov.ua>

Чисельність зайнятих працівників на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів впродовж 2020–2024 рр. зменшилася на 18,6%, проте обсяг виробленої ними продукції підвищився на 48,4%, а обсяг продукції, виробленої в розрахунку на одного працівника зріс на 82,2% (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяг виробленої продукції та кількість зайнятих працівників на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Приріст/спад, 2024 р. до 2020 р., % (+;-)
Обсяг виробленої продукції, тис. грн	714841694	784137602,8	708271982,4	882146029,4	1060603515	+48,4
Кількість зайнятих працівників, осіб	325598	319877	276237	267058	265167	-18,6
Обсяг виробленої продукції на одного працівника, тис. грн	2195,47	2451,37	2564,00	3303,20	3999,76	+82,2

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистика України. URL: <https://stat.gov.ua>

За даними Держстату України, частка кількості підприємств, які використовували ШІ у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів за період з 2022 р. до 2025 р., зросла з 4,5 до 5,0%. Водночас не можна однозначно стверджувати, що на зменшення кількості працівників у дослідженому періоді безпосередньо вплинуло застосування штучного інтелекту, оскільки на стан економіки впливали й інші фактори, найголовніший з них – повномасштабне вторгнення рф. Водночас технології штучного інтелекту здатні в майбутньому перетворити промисловість, у тому числі й харчову, у високотехнологічну, безпечну, стійку та персоналізовану екосистему.

Список використаних джерел

1. Андрусенко Д. (2026). Що змінюється в роботі з технологіями. Scriptum. URL: <https://scriptum.ua/trendy-shtuchnogo-intelektu-u-2026-roczni->

shho-zminyuyetsya-v-roboti-z-tehnologiyamy/?gad_source=1&gad_campaignid=22925700907&gbraid=0AAAAAqOZAY6XYdOUIHdlMEMTrdGZbSCK5&gclid=CjwKCAjwnN3OBhA8EiwAfpTYenF7bKPCwUWthpcqGnk-USrignyVKrQHxpOq7xRcU3TsWwamyvfrBYBoCQAUQAvD_BwE (дата звернення 05.05.2026).

2. Погляд на використання штучного інтелекту без страху: Глобальний барометр зайнятості у сфері III. 2025. PwC Україна. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2025/vykorystannya-shtuchnoho-intelektu-vplyv-na-rynok-pratsi.html> (дата звернення 05.05.2026).

3. The Fearless Future: 2025 Global AI Jobs Barometer. AI makes people more valuable. PwC. 2025. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/artificial-intelligence/job-barometer/2025/report.pdf> (дата звернення 05.05.2026).

РЕЙФМАН Р. В.

магістрант спеціальності «Економіка»

Одеський національний технологічний університет, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ІТ-ІНСТРУМЕНТИ, АВТОМАТИЗАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТА РЕГУЛЯТОРНІ БАР'ЄРИ

Агропродовольчий сектор України змінюється швидше, ніж встигає оновлюватися більшість аналітичних підходів до нього. Автоматизація, цифрові платформи та програмні рішення поступово охоплюють всі ланки виробничого ланцюга: від вирощування сировини до переробки та збуту. Питання вже не в тому, чи відбудуться ці зміни, а в тому, хто і як на них відреагує.

Мета цих тез полягає в тому, щоб оцінити роль ІТ у трансформації агропродовольчого комплексу та розібратися, які регуляторні фактори визначають, наскільки швидко автоматизація витісняє зайнятість у галузі.

ІТ-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ДРАЙВЕР ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРОСЕКТОРУ

Масштаби технологічних інвестицій вражають. Глобальні витрати на ІТ досягли 5,26 трлн дол. США у 2024 році та прогноуються на рівні 6,15 трлн дол. у 2026 році [1]. Вкладення у генеративний штучний інтелект за один рік зросли від 4 до 25,2 млрд дол. [2]. Частина цих коштів іде в агросектор: точне землеробство, автоматизована логістика, сенсорний контроль якості продукції перестають бути рідкістю навіть для середніх підприємств.

Показовий приклад тут: виноградарство та виноробство. Ще кілька років тому цифрові рішення в цій галузі сприймалися як екзотика, сьогодні ж контроль мікроклімату виноградника, моніторинг зрілості ягід за спектральними даними та автоматизація процесів бродіння стають конкурентною необхідністю. Схожа картина в рослинництві, молочній галузі, переробці зернових.

Для України тут є додатковий вимір. ІТ-сектор дає 4,9% ВВП і фактично будує цифрову інфраструктуру для всієї економіки [6]. Показово, що частка продуктивних компаній серед роботодавців зросла з 36% у 2021 до 55% у 2023 році [3], тобто ринок зрілішає і дедалі більше орієнтується на галузеві рішення, зокрема для агросектору.

Водночас аналітики Світового банку фіксують, що попри наявні приклади успішної цифрової адаптації в українському агросекторі, загальний прогрес залишається повільним [8]. Це означає, що технологічний потенціал є, але системних інструментів для оцінки його наслідків для зайнятості бракує. Саме цю прогалину покликаний заповнити індекс RAVI.

РЕГУЛЯТОРНІ БАР'ЄРИ АВТОМАТИЗАЦІЇ: ІНДЕКС RAVI ДЛЯ АГРОСЕКТОРУ

Стандартні моделі оцінки ризику автоматизації зазвичай спираються на технологічні критерії: наскільки рутинна робота, чи можна її формалізувати. Але є ще один вимір, який часто ігнорується: що дозволяє закон. Саме для його вимірювання було розроблено Індекс регуляторного бар'єру автоматизації

(RABI) [9]. Він будується на трьох складових: жорсткість ліцензування (LS), правова ексклюзивність (LE) та частота оновлення регуляторної бази (RUF, береться в інверсному значенні). Формула: $RABI = (LS + LE + RUF) / 3$.

Таблиця 1

Ключові напрями цифрової трансформації агропродовольчого комплексу

Напря́м	Технологія	Вплив на зайнятість
Точне землеробство та виноградарство	Дрони, сенсорні мережі, аналітичні платформи	Скорочення ручної праці на 20–40%
Переробка продукції	Роботизовані лінії, системи комп'ютерного зору	Заміна операторів пакування та сортування
Логістика та дистрибуція	Автоматизовані склади, інтелектуальна маршрутизація	Трансформація функцій водіїв і складників
Управління та прогнозування	Платформи ERP/DSS, штучний інтелект	Зміна функцій агрономів і менеджерів

Джерело: складено автором на основі [2, 5, 7, 9].

Якщо подивитися на конкретні цифри для агросектору, картина неоднорідна. Ветеринари та фітосанітарні інспектори мають доволі високий захист через жорсткі ліцензійні вимоги. А от оператори техніки, сортувальники і частина агрономічних функцій фактично відкриті для заміщення вже зараз.

Таблиця 2

Значення RABI для професій агропродовольчого комплексу

Професія	LS	LE	RUF	RABI	Ризик витіснення
Ветеринар	0,85	0,80	0,55	0,73	Низький
Харчовий технолог	0,55	0,45	0,45	0,48	Середній
Агроном	0,45	0,30	0,40	0,38	Середній
Технолог виноробства	0,50	0,40	0,35	0,42	Середній
Оператор с/г техніки	0,15	0,10	0,20	0,15	Високий
Сортувальник продукції	0,05	0,05	0,10	0,07	Дуже високий

Примітка: LS (жорсткість ліцензування), LE (права ексклюзивності), RUF (частота оновлення регулювання, інверсна). Оцінки індикативні.

Якщо підприємство розуміє, які саме функції в його структурі мають низький RABІ, воно може завчасно планувати перерозподіл кадрів або інвестувати в перепідготовку конкретних груп працівників. Для освітніх закладів, що готують фахівців для агросектору, індекс може слугувати орієнтиром при перегляді навчальних програм: спеціальності з низьким RABІ потребують більшого акценту на цифрових компетенціях і суміжних навичках, які важче автоматизувати.

Висновки. Цифровізація агросектору прискорюється, і зупинити цей процес навряд чи вдасться. Розрахунки за індексом RABІ підтверджують те, що інтуїтивно відчувають і самі працівники галузі: більшість масових спеціальностей мають слабкий регуляторний захист від автоматизації. Особливо це відчутно у виноградарстві та виноробстві, де технологічне заміщення частини операцій уже є економічно обгрунтованим кроком для підприємств.

Проблема не в самих технологіях. Проблема в тому, що регуляторна база і система підготовки кадрів поки що не встигають за темпом змін. Без цілеспрямованої політики щодо перепідготовки та зайнятості на сільських територіях соціальні наслідки можуть виявитися значно серйознішими, ніж очікується.

Список використаних джерел

1. Gartner Forecasts Worldwide IT Spending to Grow 10.8% in 2026. URL: <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2026-02-03-gartner-forecasts-worldwide-it-spending-to-grow-10-point-8-percent-in-2026-totaling-6-point-15-trillion-dollars>.
2. Stanford HAI. Artificial Intelligence Index Report 2024. URL: <https://hai.stanford.edu/ai-index/2024-ai-index-report/economy>.
3. Djinni. Ukrainian IT Labour Market Annual Report 2023. URL: <https://djinni.co/research>.
4. OECD Digital Economy Outlook 2024. URL: <https://doi.org/10.1787/a1689dc5-en>.

5. OECD Employment Outlook 2023: Artificial Intelligence and the Labour Market. URL: <https://doi.org/10.1787/08785bba-en>.
6. National Bank of Ukraine. External Sector Statistics. URL: <https://bank.gov.ua/en/statistic/sector-external>.
7. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/>.
8. World Bank. Priorities for Agricultural Support in Ukraine. Washington, DC: World Bank, 2024. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062524074615884/pdf/P1801981319afe091b8b71b33b7a901d4e.pdf>.
9. Reifman R. Forecasting the IT industry market: from financial indicators to cross-industry impact. Економіка. Фінанси. Право. 2026. № 5. С. 131–134. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2026.5.15e>.

ЧУМАКОВА Г. В.

к. н. держ. упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Одеський національний технологічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ БАР'ЄРИ ТА ДЕСТРУКТИВНІ ЧИННИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ РЕСУРСНИХ ДИСБАЛАНСІВ ТА ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Попри високий потенціал технологічної трансформації, процес інтеграції цифрових рішень в агробізнес супроводжується критичними ризиками, що суттєво нівелюють очікуваний ROI (коефіцієнт повернення інвестицій), який у середньому для проєктів точного землеробства в ЄС оцінюється на рівні 8–15% річних, тоді як у країнах із трансформаційною економікою, зокрема в Україні, цей показник часто не перевищує 5–7% через структурні дисбаланси.

Основними бар'єрами виступають кадровий антропологічний дефіцит, вразливість систем до якості вхідної інформації, обмеженість фінансових

ресурсів, а також екзогенні шоки, пов'язані з військовою агресією РФ (руйнування виробничих потужностей та інфраструктури; демографічні, логістичні, енергетичні та фінансові шоки; екологічні катастрофи тощо).

Європейський досвід демонструє системні зусилля, спрямовані на просування цифрових технологій через ініціативи Європейської Комісії [1], зокрема проєкт ATLAS [2], що фокусується на створенні відкритої мережі взаємодії для розбудови екосистеми інновацій на основі даних. Особливої уваги заслуговує Спільний європейський простір сільськогосподарських даних (CEADS) [3], який сприяє безпечному та надійному обміну інформацією між фермерами, машинобудівними компаніями та державними органами. Впровадження цих та інших ініціатив здійснюється поетапно в межах програми «Цифрова Європа», що забезпечує регуляцію використання даних у секторі та підвищує рівень їх прозорості.

Цифровізація дозволяє фермерам оптимізувати виробничі операції та підвищити продуктивність, що сприяє зростанню прибутковості та забезпеченню сталого розвитку. Технології точного землеробства мінімізують витрати ресурсів і знижують антропогенний вплив на довкілля. Автоматизація та робототехніка суттєво зменшують фізичне й інтелектуальне навантаження на працівників, покращуючи умови праці та забезпечуючи добробут тварин завдяки системам моніторингу їхнього стану. Використання блокчейн-технологій підвищує прозорість ланцюгів створення вартості, що дозволяє споживачам приймати більш обґрунтовані рішення.

Водночас, попри значні переваги, залишаються невирішеними проблеми дефіциту цифрових навичок, наявності цифрового розриву в сільській місцевості, високої вартості впровадження технологій для малих господарств, недостатнього рівня сумісності (interoperability) між системами різних виробників.

Порівняльна характеристика сильних та слабких сторін ключових цифрових інструментів в агропродовольчому секторі

Тип цифрового інструменту	Сильні сторони	Слабкі сторони (обмеження)	Приклади платформ/рішень
Системи точного землеробства (Precision Farming)	Підвищення врожайності на 10–20%; оптимізація використання ресурсів (до -25% добрив)	Висока вартість впровадження (\$150–450/га); залежність від якості даних (ефект GIGO)	John Deere Operations Center, Trimble Agriculture
DSS (Decision Support Systems)	Автоматизація управлінських рішень; прогнозування врожайності та ризиків	Чутливість до похибок даних (10–15% → втрати врожаю до 12%); складність інтерпретації	Climate FieldView (Bayer), Soft.Farm
Геоінформаційні системи (GIS)	Просторовий аналіз ґрунтів і посівів; інтеграція історичних даних	Потреба у кваліфікованих кадрах; фрагментарність даних у країнах Східної Європи	eFarmer, ArcGIS Agriculture
ІоТ та сенсорні мережі	Безперервний моніторинг параметрів (вологість, температура); підвищення точності рішень	Необхідність регулярного калібрування (2–3 рази/сезон); технічні збої	CropX, John Deere Sensors
Супутниковий моніторинг (NDVI, Sentinel)	Масштабованість; доступ до ретроспективних даних	Обмежена точність (похибка 5–18% залежно від регіону); вплив погодних умов	NASA Harvest, Sentinel Hub

Джерело: узагальнено автором на основі [4].

У контексті наведених даних доцільно зазначити, що ефективність цифрових інструментів значною мірою залежить не лише від технологічної зрілості рішень, але й від здатності агропідприємств інтегрувати їх у виробничі процеси з урахуванням локальних обмежень.

Фундаментальним обмеженням будь-якої інтелектуальної системи в агрономії залишається принцип GIGO (Garbage In, Garbage Out). Автоматизовані системи прийняття рішень (DSS), що впроваджуються провідними компаніями (John Deere, Climate FieldView, Trimble) та українськими розробниками (Soft.Farm) [5], базуються на кореляційних моделях. Навіть незначна похибка в калібруванні сенсорів (8–12%) спричиняє

каскадне спотворення аналітики. Для мінімізації цього ефекту необхідним є впровадження багаторівневої системи верифікації даних, що включає регулярне калібрування (не рідше 2–3 разів на сезон) та інтеграцію потоків даних із супутників Sentinel, БПЛА та IoT-сенсорів. Це створює передумови для формування незалежних центрів Data Quality Management, здатних знижувати ризик помилкових управлінських рішень на 15–20%.

Другим системним обмеженням є кадровий дефіцит. Сектор потребує «цифрових агрономів», які володіють компетенціями у сфері ГІС-технологій та аналізу даних. В Україні дефіцит таких фахівців сягає 65–70%, тоді як у Данії чи Франції цей показник не перевищує 25–30%. Унаслідок цього дорогі цифрові платформи використовуються лише на 20–35% своїх функціональних можливостей, що подовжує термін окупності інвестицій до 6–8 років замість прогнозованих 3–5 років.

Крім того, вартість впровадження елементів точного землеробства (від \$150 до \$600 на гектар) створює значний фінансовий тиск на господарства, особливо за умов низької маржинальності зернових культур (10–15%) та високої вартості кредитних ресурсів (18–22% річних).

Суттєвим деструктивним фактором є вплив військової агресії РФ, наслідки якої матимуть довгостроковий характер. З початку повномасштабного вторгнення станом на 16 березня 2026 року Державною екологічною інспекцією України зафіксовано 10885 випадків шкоди довкіллю, а загальний обсяг збитків оцінено майже у 6,4 трлн грн, зокрема [6]: 1,34 трлн грн - за забруднення ґрунтів та засмічення земельних ресурсів внаслідок ракетно-бомбових уражень; 1,15 трлн грн - за забруднення атмосферного повітря продуктами горіння; 120 млрд грн - за забруднення, засмічення водних ресурсів та самовільне користування водними ресурсами; 3,8 трлн грн - збитки завдані територіям та об'єктам ПЗФ (природно-заповідного фонду).

Понад 20–25% земель України зазнали деградації через мінування та хімічне забруднення. Тимчасове виведення з обробітку 6–8 млн гектарів призвело до втрати релевантності історичних агроданих. Зниження вмісту

гумусу на 10–15% у зонах бойових дій унеможлиблює коректне застосування довоєнних прогнозних алгоритмів.

Додатково виникає ризик «vendor lock-in» – критичної залежності від конкретних постачальників ПЗ (John Deere, Trimble), де перехід на інші рішення збільшує витрати на 25–40%.

Таблиця 2

Системні обмеження цифровізації агросектору та напрями їх подолання

Група обмежень	Прояви	Кількісні оцінки	Приклади регіонів/ ситуацій	Пропозиції щодо подолання
Якість даних (GIGO)	Некоректні сенсорні дані, помилки NDVI	10–15% похибки → до 25% перевитрат ресурсів	Східна Європа (Україна, Румунія)	Data Quality Management, мультиджерельна верифікація
Кадровий дефіцит	Брак «цифрових агрономів»	65–70% дефіциту в Україні; 40–45% у ЄС	Україна, Польща	STEM-освіта, корпоративні навчальні центри
Фінансові обмеження	Висока вартість технологій, дорогі кредити	\$150–600/га; кредити 18–22%	Малі фермерські господарства	Державні субсидії, грантові програми
Воєнні фактори	Деградація земель, руйнування інфраструктури	20–25% земель пошкоджено; 6–8 млн га втрачено	Україна (зони бойових дій)	Розмінування, відновлення ґрунтів, міжнародна підтримка
Технологічна залежність	Vendor lock-in	+25–40% витрат при зміні системи	Глобально (екосистеми John Deere, AGCO)	Відкриті стандарти, інтероперабельність
Інфраструктурні ризики	Перебої енергопостачання, зв'язку	Зниження ефективності цифрових систем до 30%	Постконфліктні регіони	Децентралізовані енергосистеми, резервні канали зв'язку

У відповідь на вказані виклики рекомендується перехід до моделі Hybrid Intelligence, що передбачає синергію людського досвіду та алгоритмічної обробки. Це включає трансформацію освітніх програм із фокусом на STEM-дисципліни та розвиток корпоративних навчальних центрів, здатних готувати відповідних фахівців.

Таким чином, цифровізація агропродовольчого сектору є складним багатофакторним процесом, у межах якого технологічні інновації стикаються з економічними, кадровими та геополітичними обмеженнями. Без системного вирішення проблем якості даних, дефіциту фінансування, кадрового забезпечення та наслідків військової агресії впровадження цифрових рішень залишатиметься фрагментарним, а ризики отримання некоректних аналітичних результатів переважатимуть над потенційними перевагами автоматизації.

Список використаних джерел

1. European Commission. Digitalisation in agriculture and rural areas: a report. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digitalisation-agriculture>.
2. ATLAS project. Agricultural Interoperability and Analysis System. URL: <https://www.atlas-h2020.eu/>.
3. Common European Agricultural Data Space (CEADS). URL: <https://ceads.eu/>.
4. Report on policy environments for digitalisation in Europe. 30 September 2025. URL: https://www.horizoncodecs.eu/wp-content/uploads/2025/10/D6-2_Report-on-Policy-Environments-for-Digitalisation-in-Europe_30092024-1.pdf.
5. Soft.Farm. Crop husbandry digital solutions. URL: <https://www.soft.farm/uk/crop-husbandry>.
6. Міністерство економіки України. Шкода докільню від збройної агресії рф. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/ddc09c85-a606-447e-b944-688f5c908f54?lang=uk-UA>.

Sedikov D.

PhD (Management),

doctoral student at the Department of Management and Logistics

Odessa National University of Technology

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF BLOCKCHAIN-BASED SMART LOGISTICS CHAINS

The functioning of business and the development of most sectors of the national economy over a long historical period have been based on the principles of mutual trust between business entities. The digital transformation processes intensification, the rapid spread of information and communication technologies and the complexity of global supply chains have necessitated the search for new tools to ensure transparency, security and reliability of data exchange between market participants. In this context, blockchain technology has become particularly relevant, as it is a decentralized information storage and processing system that ensures transparency and data security through the use of cryptographic methods and distributed registries [1].

Analysis of statistical data shows that the global blockchain market volume has grown from \$3.0 billion in 2020 to \$39.7 billion in 2025 (the growth rate was 67.3%

The use of blockchain technology is particular importance in the field of supply chain management, in particular at grain market enterprises, whose activities are characterized by a complex structure of logistics operations, a significant number of counterparties and high requirements for product quality control. The use of blockchain allows for full tracking of the goods movement at all stages of the supply chain - from the manufacturer to the end consumer. By sharing databases between multiple parties, blockchain essentially removes the need for intermediaries, who were previously required to act as trusted third parties to verify, record, and coordinate transactions. By facilitating the transition from a centralized to a

decentralized and distributed system, blockchain effectively frees up data that was previously held in secure databases.

A smart contract is an integral element of blockchain technology, functioning as an automated system for implementing agreements between interested parties. It ensures the fixation of rules, conditions and sequence of execution of certain processes in a digital environment. After activation, a smart contract becomes autonomous: if predefined and agreed conditions are met, the system automatically initiates the intended actions without the need for additional intervention by the process participants. For example, to track and monitor the fulfilment of delivery conditions related to compliance with temperature conditions, geographical location, humidity, pressure, and unauthorized access to the internal volume of the container, it is advisable to use intelligent containers equipped with special sensors, while «smart» contracts are used to manage shipment conditions, automate payments, and legitimize the recipient. In the logistics sector, blockchain can be used in two ways, firstly, to manage efficiency and implement new business models, and secondly, it can be used to track the lifecycle and ownership of a product, from the point of origin to the point of consumption. It has been established that the functioning of modern transportation systems is associated with a high level of costs due to the presence of a large number of intermediaries, high transaction costs, fines for violation of contract terms, which creates negative effects both at the level of macroeconomic indicators and at the micro level, increasing consumer prices for products [2].

In the process of research, the following categories of transport chains are considered: «elementary transport chain», «basic transport chain», «extended transport chain», «complete transport and logistics chain». When forming the structure of transport chains of all levels, it is proposed to take into account only the elements of the technological logistics level that participate in transport and logistics operations [3]. As a result of the analysis, it was found that the process of «Order Fulfilment Management» is subject to the greatest transformation when digital technology is implemented, since its sequential decomposition allows identifying

elementary events, the occurrence of which initiates the financial flow and is recommended for use in smart contract algorithms.

The application of the proposed approach provides grounds for establishing the area of rational application of «smart» contracts in transport chains. The analysis of their strategic goals and economic performance indicators, conflict areas during interaction during the implementation of the transport and logistics process allowed us to specify the interests, the achievement of which is potentially ensured by smart contract technology.

References

- 1.Chainstep. Blockchain in use. URL: <https://www.chainstep.com/usecases/>
2. Casado-Vara R., Gonzalez-Briones A., Prieto J., Corchado J. M. (2020). Smart contract for monitoring and control of logistics activities: Garbage utilities case study in a smart city. *Encyclopedia of renewable and sustainable materials*. Amsterdam: Elsevier. Vol. 2. p. 614-618.
3. Krykavskyi Ye. V. (2014). *Supply chain – ex adverso of the traditional enterprise*. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 12, 297–311. Retrieved from [NBUV Repository](#)

П'ятий тематичний напрям – «Економічна безпека та стійкість ланцюгів постачання агропродовольчої продукції»

АТАМАСЬ Г. П.

кандидат економічних наук, доцент,
кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеський національний технологічний університет

МАЛЕВИЧ О. В.

аспірант кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеський національний технологічний університет

**ЛОКАЛЬНІ ПРОДОВОЛЬЧІ СИСТЕМИ ЯК ЧИННИК
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ КРИЗОВИХ
ВИКЛИКІВ**

Сучасні кризові виклики, пов'язані з воєнними діями, порушенням глобальних ланцюгів постачання, економічною нестабільністю та зростанням соціальних ризиків, актуалізують проблему забезпечення економічної безпеки територій. Особливого значення в цих умовах набуває розвиток локальних продовольчих систем, які здатні забезпечити стабільність постачання продовольства, підтримку місцевих виробників та підвищення стійкості регіональної економіки.

Локальні продовольчі системи являють собою сукупність взаємопов'язаних суб'єктів виробництва, переробки, транспортування та реалізації продовольчої продукції в межах певної території. Їх ключовою особливістю є орієнтація на локальні ресурси, скорочені ланцюги постачання та тісну взаємодію між виробниками, громадами і споживачами. У сучасних умовах такі системи стають важливим інструментом мінімізації ризиків продовольчого забезпечення та зміцнення економічної безпеки регіонів [1].

В умовах криз локальні продовольчі системи забезпечують зменшення залежності територій від зовнішніх ринків; скорочення логістичних витрат;

підтримку малого та середнього агробізнесу; підвищення рівня зайнятості населення та оперативне реагування на перебої у постачанні продукції.

Для України питання розвитку локальних продовольчих систем є особливо актуальним в умовах воєнного стану. Порушення транспортної інфраструктури, блокування окремих експортних маршрутів, дефіцит енергетичних ресурсів та інфляційні процеси значно вплинули на функціонування агропродовольчого сектору. У таких умовах громади та регіони змушені формувати адаптивні механізми забезпечення населення продовольством, посилюючи роль місцевого виробництва та кооперації [2].

Показовим прикладом є Одеська область, яка має потужний аграрний потенціал та стратегічне значення для продовольчої безпеки півдня України. Воєнні ризики, ускладнення морської логістики та нестабільність експортних поставок спричинили переорієнтацію частини агровиробників на внутрішній ринок. У відповідь на кризові виклики в регіоні активізувалися фермерські господарства, локальні кооперативи та прямі канали реалізації продукції через місцеві ринки й онлайн-платформи [3].

Аналіз статистичних показників, наведених у таблиці 1, свідчить про значний аграрний потенціал Одеської області та її важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки південного регіону України. Наявність понад 2,5 млн га сільськогосподарських угідь і значні площі посівів зернових культур формують основу регіонального агропродовольчого виробництва та забезпечують стабільне функціонування локальних продовольчих систем.

Валовий збір зернових і зернобобових культур на рівні 3,41 млн т підтверджує експортну орієнтацію аграрного сектору області. Водночас унаслідок воєнних дій та ускладнення морської логістики частина продукції була переорієнтована на внутрішній ринок, що сприяло активізації локальних каналів збуту. Це свідчить про поступове формування більш адаптивної моделі продовольчого забезпечення регіону [3].

Статистичні показники розвитку агропродовольчого сектору Одеської області в умовах кризових викликів у 2024 р.

№	Показник	Одиниця виміру	Значення	Вплив на локальні продовольчі системи
1	Площа сільськогосподарських угідь	млн га	2,5	Формує високий аграрний потенціал регіону
2	Площа посівів зернових і зернобобових культур	тис. га	867,3	Забезпечує основу продовольчого виробництва області
3	Валовий збір зернових і зернобобових культур	млн т	3,41	Частково переорієнтований на внутрішній ринок
4	Валовий збір овочевих культур	тис. т	290	Сприяє забезпеченню локального споживання
5	Валовий збір винограду	тис. т	34	Підтримує розвиток локального виноробства та переробки
6	Частка виноградників України, розташованих в області	%	понад 60	Підсилює спеціалізацію регіону у виноградарстві
7	Кількість фермерських господарств	од.	понад 4 000	Формує основу локального аграрного виробництва
8	Зростання логістичних витрат у 2022–2024 рр.	%	35–45	Ускладнює експорт та стимулює локальні канали збуту
9	Частка агропродукції, реалізованої через локальні ринки	%	близько 30	Свідчить про розвиток коротких ланцюгів постачання
10	Основні кризові фактори	–	воєнні, логістичні, енергетичні	Визначають необхідність адаптації продовольчих систем

Джерело: узагальнено авторами на основі Головного управління статистики в Одеській області та відкритих аналітичних джерел [3].

Наведені показники підтверджують, що локальні продовольчі системи в Одеській області поступово трансформуються у важливий інструмент забезпечення економічної безпеки територій. Їх розвиток сприяє підвищенню стійкості агропродовольчого сектору до кризових викликів, зміцненню продовольчої незалежності регіону та підтримці соціально-економічної стабільності громад.

Важливим напрямом зміцнення економічної безпеки територій є розвиток коротких ланцюгів постачання, створення регіональних продовольчих хабів, підтримка локальної переробки та цифровізація агропродовольчих процесів. Це сприяє підвищенню адаптивності

продовольчих систем до кризових ситуацій та формує передумови для сталого розвитку територіальних громад [4].

Отже, локальні продовольчі системи є важливим чинником забезпечення економічної безпеки територій в умовах сучасних кризових викликів. Їх розвиток сприяє підвищенню продовольчої незалежності регіонів, зміцненню стійкості агропродовольчих ланцюгів та підтримці соціально-економічної стабільності громад. Для України стратегічним завданням залишається формування ефективної моделі локальних продовольчих систем, здатних функціонувати в умовах високого рівня ризиків та невизначеності.

Список використаних джерел

1.Бабич М. Концептуальні основи державної політики України у сфері формування продовольчої безпеки в умовах євроінтеграції. Економіка та суспільство. 2022. №39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-76>

2.Васильченко Л. С. Аналіз моделей формування поведінки споживачів під впливом маркетингового комунікаційного середовища підприємства. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2020. № 1/4 (51). С. 41–44. <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2020.198534> (Scopus)

3.Державна служба статистики України. Економічна статистика. Економічна діяльність. Діяльність підприємств. 2024. URL: <http://surl.li/xcywjw>

4.Світовий банк. Глобальні економічні перспективи. Washington, DC: World Bank, 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>

ЗГАДОВА Н. С.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедрою економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеський національний технологічний університет

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується високим рівнем нестабільності глобальних ринків, посиленням геополітичних конфліктів, порушенням міжнародних ланцюгів постачання та загостренням продовольчих ризиків. Для України питання забезпечення продовольчої безпеки набуло стратегічного значення в умовах воєнного стану, руйнування логістичної інфраструктури, зростання виробничих витрат та трансформації світових агропродовольчих ринків. У цих умовах особливої актуальності набуває формування ефективної системи національного продовольчого забезпечення, здатної гарантувати стабільне постачання продовольства населенню та підтримувати стійкість агропродовольчого сектору [1].

Продовольча безпека держави визначається рівнем забезпечення населення якісними та доступними продуктами харчування, стабільністю аграрного виробництва, ефективністю логістичних систем і здатністю держави протидіяти внутрішнім та зовнішнім ризикам. В умовах глобалізаційних змін та нестабільності світових ринків стратегічними напрямками забезпечення продовольчої безпеки України мають стати розвиток локальних продовольчих систем, підтримка внутрішнього аграрного виробництва та формування регіональних продовольчих резервів [2-3].

Особливого значення набуває розвиток регіональних агропродовольчих систем південних областей України, які традиційно забезпечують значну частину виробництва зернових, овочевих та олійних культур. Одеська, Миколаївська та Херсонська області є стратегічними для національної

продовольчої безпеки, оскільки формують важливий експортний потенціал аграрного сектору та забезпечують функціонування морської агрологістики.

У 2023–2025 роках південні регіони України функціонували в умовах значних воєнних та економічних ризиків. Блокування морських портів, пошкодження транспортної інфраструктури, мінування сільськогосподарських угідь та зростання вартості логістики негативно вплинули на ефективність агропродовольчих ланцюгів постачання. Водночас ці регіони продемонстрували високий рівень адаптивності через переорієнтацію на внутрішній ринок, розвиток альтернативної логістики та активізацію локального виробництва [4].

Таблиця 1

Основні показники агропродовольчого сектору південних областей України у 2023–2025 рр.

Показник	Одеська область	Миколаївська область	Херсонська область
Площа сільськогосподарських угідь, млн га	2,5	2,0	1,9
Валовий збір зернових у 2024 р., млн т	3,41	2,1	1,3
Основні спеціалізації	зернові, виноград, овочі	зернові, соняшник	овочівництво, баштанні
Частка аграрної продукції в економіці регіону, %	понад 30	понад 35	понад 40
Основні ризики	портова логістика	руйнування інфраструктури	тимчасова окупація територій
Адаптаційні механізми	локальні ринки, альтернативна логістика	кооперація виробників	відновлення локального виробництва
Зростання логістичних витрат у 2023–2025 рр.	35–45 %	30–40 %	понад 50 %

Складено за даними Державної служби статистики України та регіональних статистичних збірників за 2023–2025 рр. [4]

Наведені статистичні показники підтверджують стратегічне значення південних регіонів для забезпечення продовольчої безпеки України. Одеська область залишається одним із лідерів зернового виробництва та ключовим логістичним вузлом аграрного експорту. Миколаївська область демонструє важливу роль у виробництві зернових та олійних культур, незважаючи на

суттєві втрати інфраструктури. Херсонська область, яка традиційно спеціалізувалася на овочівництві та баштанництві, зазнала найбільших втрат унаслідок бойових дій та тимчасової окупації, що негативно вплинуло на забезпечення внутрішнього ринку овочевою продукцією.

У сучасних умовах стратегічними напрямками забезпечення продовольчої безпеки України мають стати: розвиток коротких ланцюгів постачання та локальних продовольчих систем, створення регіональних продовольчих резервів, підтримка аграрної кооперації та малого фермерства та цифровізація агропродовольчих процесів та логістики.

Важливим чинником зміцнення продовольчої безпеки є розвиток локальної переробки продукції та підтримка внутрішнього споживчого ринку. Це дозволяє зменшити залежність від зовнішніх ринків, скоротити логістичні витрати та підвищити стійкість агропродовольчих систем до кризових викликів [3].

Трансформація глобальних ринків та сучасні воєнні ризики формують необхідність перегляду стратегічних підходів до забезпечення продовольчої безпеки України. Підвищення стійкості агропродовольчих ланцюгів постачання, розвиток локальних продовольчих систем та підтримка регіонального аграрного потенціалу мають стати ключовими пріоритетами державної політики. Особливу роль у цьому процесі відіграють південні регіони України, які залишаються основою формування національного продовольчого потенціалу та забезпечення економічної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Халкін В. Роль України у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки: сучасні виклики та перспективи. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2024. Т.7, №3. С.396–419. DOI: 10.33002/nr2581.6853.0703ukr20

2. Коломицева О.В. Васильченко Л.С. Особливості поведінки споживачів в умовах сучасного ринку. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2022. №64. с. 88-96.

<https://doi.org/10.24025/2306-4420.64.2022.255971>

3. Дідур К. М. Продовольча безпека України, як один із пріоритетів розвитку глобальної економіки. Ефективна економіка. 2023. №5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_5_31

4. Державна служба статистики України. Статистична інформація: офіційний сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u.htm

ЗГАДОВА Н. С.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедрою економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеський національний технологічний університет

ПАНЕНКО О. Є.

аспірант кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеський національний технологічний університет

ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНИХ ЛОКАЛЬНИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ

Сучасний розвиток агропродовольчого сектору України відбувається в умовах значних соціально-економічних, воєнних та логістичних викликів. Порушення ланцюгів постачання, коливання цін на продовольство, зміни структури попиту та зниження рівня економічної безпеки територій актуалізують проблему формування стійких і адаптивних локальних продовольчих систем. В умовах нестабільності агропродовольчих ринків саме локальні продовольчі системи здатні забезпечити безперервність постачання продукції, підтримку місцевих виробників та продовольчу безпеку населення.

Локальна продовольча система являє собою сукупність взаємопов'язаних суб'єктів виробництва, переробки, логістики та реалізації продовольства, діяльність яких орієнтована на забезпечення потреб конкретної територіальної громади або регіону. Її адаптивність визначається

здатністю швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, мінімізувати ризики та підтримувати стабільність функціонування навіть в умовах криз [2].

Серед основних факторів, що впливають на стійкість локальних продовольчих систем в Україні, доцільно виокремити:

- порушення транспортно-логістичної інфраструктури;
- залежність від зовнішніх ринків збуту;
- енергетичні ризики;
- зростання виробничих витрат;
- кліматичні зміни;
- міграційні процеси та дефіцит трудових ресурсів.

Важливим напрямом підвищення адаптивності локальних продовольчих систем є скорочення ланцюгів постачання та посилення кооперації між виробниками, переробними підприємствами й місцевими громадами. Це сприяє зменшенню логістичних витрат, забезпечує оперативність поставок та підвищує рівень економічної стійкості регіону.

Показовим прикладом є Одеська область, яка відіграє стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки південного регіону України. Область має значний аграрний потенціал завдяки розвитку зернового виробництва, овочівництва, виноградарства та рибного господарства. Проте в умовах воєнних ризиків регіон зазнав суттєвих змін у функціонуванні агропродовольчих ланцюгів. Блокування морських портів, зростання вартості логістики та перебої в експортних поставках призвели до необхідності переорієнтації частини виробників на внутрішній ринок та локальні канали збуту [2].

Наведені статистичні показники таблиці 1 підтверджують стратегічну роль Одеської області у забезпеченні продовольчої безпеки України. Водночас висока залежність регіону від експортно-орієнтованої моделі збуту підвищує чутливість агропродовольчої системи до воєнних, логістичних та економічних ризиків. Це актуалізує необхідність розвитку адаптивних локальних

продовольчих систем, здатних забезпечувати стійкість внутрішнього ринку та підтримку локальних виробників.

Таблиця 1

**Основні показники агропродовольчого сектору
Одеської області у 2024 р.**

Показник	Одиниця виміру	Вплив на продовольчу систему
Площа зібраних зернових і зернобобових культур	867,3 тис. га	Одеська область є одним із провідних зернових регіонів України
Валовий збір зернових і зернобобових	3,41 млн т	Значна частка виробництва орієнтована на експорт
Валовий збір овочевих культур	близько 290 тис. т	Основу становлять томати, цибуля та капуста
Урожайність овочевих культур	19,7 т/га	Незначне зниження через кліматичні та логістичні ризики
Валовий збір винограду	близько 34 тис. т	Одещина – лідер виноградарства України
Частка виноградників України, зосереджених в області	понад 60%	Формує стратегічне значення регіону для виноробної галузі
Площа виноградників	близько 39 тис. га	Найбільші площі – у Болградському та Білгород-Дністровському районах
Кількість сільськогосподарських угідь	понад 2,5 млн га	Високий аграрний потенціал регіону
Основні ризики 2022–2024 рр.	блокування портів, подорожчання логістики, зростання витрат	Суттєво вплинули на експортні ланцюги постачання

Джерело: узагальнено авторами на основі Головного управління статистики в Одеській області та відкритих аналітичних джерел [2].

У відповідь на сучасні виклики в Одеській області спостерігається розвиток локальних фермерських ініціатив, створення сільськогосподарських кооперативів та активізація прямих продажів продукції через локальні ринки й онлайн-платформи. Зокрема, у громадах Білгород-Дністровського, Ізмаїльського та Березівського районів поширюється практика співпраці між малими виробниками та закладами соціальної сфери, що дозволяє забезпечувати населення базовими продовольчими товарами навіть за умов нестабільної логістики.

Перспективним напрямом для Одеської області є формування регіональних продовольчих хабів, розвиток агрологістичних центрів та

впровадження цифрових платформ координації поставок. Це дозволить підвищити прозорість ринку, зменшити втрати продукції та забезпечити оперативне реагування на кризові ситуації.

Отже, формування адаптивних локальних продовольчих систем є важливою передумовою забезпечення економічної безпеки та стійкості агропродовольчого сектору України. Посилення локалізації виробництва, розвиток кооперації та вдосконалення регіональної логістики сприятимуть підвищенню продовольчої незалежності територій і мінімізації негативного впливу соціально-економічних ризиків [3, с.101]. Особливого значення ці процеси набувають для регіонів із високим аграрним потенціалом, зокрема для Одеської області, яка має значні можливості для розвитку сучасних адаптивних продовольчих систем.

Список використаних джерел

1.Родінова Н., Дергач А., Гудзь Г. Світова продовольча криза як наслідок російсько-Української війни. *Економіка та суспільство*, 2022. (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-25>

2.Державна служба статистики України. Сільське господарство України 2024: статистичний збірник. Київ: Держстат України, 2025. 245 с. URL:https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (дата звернення: 09.05.2026).

3. Бородіна О. Теоретичні та методичні підходи до оцінки впливу соціально – економічної інфраструктури на місцевий економічний розвиток. *Економіка і право*. 2024. №3. С.101-115. <https://doi.org/10.15407/econlaw>. 2024.03.101

КАЗЬМІР Л. П.

к.е.н., науковий співробітник

ДУ «Інститут регіональних досліджень
ім. М. І. Долішнього НАН України», м.Львів

ПЛАТФОРМНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖГАЛУЗЕВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У РЕГІОНАЛЬНИХ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМАХ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та їхнє широке використання в господарській діяльності призвів до формування нової якості економічної реальності у глобальному масштабі. Тому в експертних і наукових колах останнім часом все більше уваги приділяється питанням не просто цифровізації окремих процесів, а механізмам цифрової трансформації та формування цифрової економіки. Для цифрової економіки характерною є поява великої кількості цифрових продуктів і послуг, що створює суттєві проблеми для традиційних лінійних бізнес-моделей. Тому однією з базових організаційних форм ведення бізнесу у сучасній цифровій економіці стали цифрові платформи.

У широкому розумінні цифрова платформа – це технологічно організоване середовище, яке забезпечує взаємодію різних груп користувачів, координацію потоків даних, товарів, послуг чи знань та створення мережевих ефектів [1].

Цифрові платформи формують новий тип економічних відносин, у якому ключовим ресурсом стає інформація (дані), а основою координації – алгоритмічні механізми взаємодії та управління. Особливості організаційної структури, заснованої на залученні незалежних учасників у процес створення та монетизації цінності зумовлюють появу принципово нових моделей управління виробничими процесами [2; 3].

Сучасні цифрові платформи орієнтуються на залучення у свою квазієкосистему (*quasi-ecosystem*, далі – QES) якомога більшого числа

учасників. Цифрові платформи у таких QES найчастіше виступають у ролі посередника, функціональна роль якого зводиться до пошуку збігів запитів та пропозицій учасників платформи. Використання новітніх цифрових технологій суттєво розширює можливості знаходження партнерів і відкриває шлях до можливості постійного моніторингу інтересів потенційних партнерів, урахування динаміки їхньої еволюції [2].

За цих умов традиційна галузева організація виробництва та збуту продукції в агропродовольчих системах дедалі більше поступається місцем новим формам координації, у межах яких вирішальне значення мають швидкість обміну інформацією, інтеграція ресурсів та здатність суб'єктів до міжгалузевої взаємодії. Платформна модель організації регіональних агропродовольчих систем, яка забезпечує координацію взаємодії між сільським господарством, переробною промисловістю, логістикою, фінансовими установами, науково-освітньою сферою та органами публічного управління, набуває у цьому контексті особливої актуальності. Сучасні цифрові агропродовольчі платформи здатні інтегрувати виробництво, фінансові сервіси, наукові розробки, консалтинг, страхування, маркетинг, експорт. У країнах, які є лідерами у платформізації агропродовольчої сфери, формується специфічний технологічний комплекс, де агробізнес переважно керує галузевими платформами, зосередженими на окремих нішах, тоді як великі технологічні компанії є ключовими провайдерами базових інфраструктурних платформ для аналізу даних, підтримки використання штучного інтелекту та забезпечення хмарних обчислень.

Важливо зазначити, що за оцінками західних фахівців, платформізація агропродовольчих систем окрім значної кількості переваг несе і ряд ризиків. Одним із найсуттєвіших стратегічних ризиків у цій сфері є концентрація ринкової влади у великих агрохолдингах або у глобальних технологічних компаній. У сучасних дослідженнях це одержало назву феномена олігополістичної платформізації аграрного сектору [3]. При цьому фахівці застерігають, що у перспективі такі процеси можуть призвести до цифрового

неоколоніалізму, коли ключові дані та інфраструктура контролюватимуться зовнішніми операторами платформ [3].

Для України, яка на державному рівні задекларувала своє прагнення до цифрової трансформації національної економіки [4], питання платформізації агропродовольчої сфери набувають особливого значення. Адже внаслідок російської воєнної агресії Україна зазнала величезних людських і матеріальних втрат, що істотно вплинуло на загальну логіку цифрової трансформації національної економіки загалом і агропродовольчої сфери зокрема. Сьогодні цифровізація стала одним із механізмів забезпечення економічної стійкості, адаптивності інституцій та відбудови країни [5]. Регіональні агропродовольчі системи відіграють у цьому контексті одну із ключових ролей.

В Україні вже існують позитивні приклади платформізації агробізнесу. Однак при цьому поки що переважають корпоративні платформи агрохолдингів, а не повноцінні агропродовольчі платформні утворення рівня світових лідерів. Тому вкрай важливо вже сьогодні опрацювати основи теоретико-методичного забезпечення платформізації регіональних агропродовольчих систем, формувати необхідні передумови для їхньої адаптивності та стійкості, а також впроваджувати нові механізми для координації відповідних матеріальних і нематеріальних потоків.

Одним із пріоритетів державної агропродовольчої політики на найближчу перспективу має стати стимулювання та підтримка розвитку національних агропродовольчих платформ, QES, інтелектуального капіталу суб'єктів агробізнесу та органів управління [6].

На практиці це означатиме перехід від підтримки окремих підприємств до розвитку інноваційних QES, від фрагментованої цифровізації окремих процесів до цифрової трансформації регіональних агропродовольчих систем і до формування нового типу регіональної економічної організації, при якій сільське господарство, переробна промисловість, логістика, фінанси, освіта, наука, державне управління та ІТ-сектор інтегруються в єдину систему

створення вартості. Такий перехід неодмінно сприятиме зміцненню національної продовольчої безпеки та ефективнішій інтеграції національної економіки у світову (глобалізовану) цифрову економіку.

Список використаних джерел

1. An introduction to online platforms and their role in the digital transformation. Paris: OECD Publishing, 2019. DOI: <https://doi.org/10.1787/53e5f593-en>
2. Липов В. В. Суперечності віртуальної конкуренції як результат алгоритмізації управління на цифрових платформах: інституційний контекст. *Економічна теорія*. 2022. № 1. С. 26-44.
3. Sauvagerd M., Mayer M., Hartmann M. Digital platforms in the agricultural sector: Dynamics of oligopolistic platformisation. *Big Data & Society*. 2024. Vol. 11(4). DOI: <https://doi.org/10.1177/20539517241306365>
4. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>
5. Підвищення стійкості шляхом прискорення цифрової трансформації бізнесу в Україні. Париж: OECD Publishing, 2024. DOI: <https://doi.org/10.1787/5d9e86a7-uk>
6. Казьмір Л. П., Козій Г. В. Інтелектуальний капітал як чинник повоєнного відновлення та розвитку агропродовольчого сектору економіки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2025. Вип. 1. С. 68-74.

КУЛАКОВСЬКА Т. А.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри національної та міжнародної економіки

Одеський національний технологічний університет

ПОЛУЛІХ В. М.

Аспірант 3-го року навчання зі спеціальності 051 «Економіка»

Одеський національний технологічний університет

АДАПТИВНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИБОРУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Сучасний етап розвитку агропродовольчого сектору характеризується суттєвим ускладненням умов функціонування інвестиційного середовища. Посилення геополітичної нестабільності, зростання макроекономічних дисбалансів, кліматичні трансформації, порушення логістичних ланцюгів та висока волатильність світових аграрних ринків формують нову конфігурацію ризиків, яка безпосередньо впливає на результативність інвестиційних процесів. Для агропродовольчої сфери така ситуація є особливо критичною, оскільки галузь поєднує високу ресурсну залежність, тривалий виробничий цикл, сезонність та значну чутливість до зовнішніх шоків.

За таких умов традиційні підходи до оцінювання інвестиційної ефективності поступово втрачають здатність забезпечувати комплексне врахування факторів нестабільності. Класичні фінансові моделі, орієнтовані переважно на показники дохідності та окупності інвестицій, не дозволяють повною мірою оцінити адаптивність інвестиційних механізмів до змінного середовища, їх стійкість до кризових трансформацій та вплив інституційних обмежень.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування інтегрованих методичних підходів, у межах яких інвестиційна ефективність розглядається не лише як фінансовий результат, а як багатовимірною категорією, що поєднує

економічну результативність, ризикову стійкість, соціально-екологічний ефект, інституційну узгодженість та здатність до адаптації в умовах невизначеності [1].

Відповідно до зазначеної логіки запропоновано інтегральну модель оцінювання ефективності інвестиційних інструментів агропродовольчого сектору. Концептуально модель базується на поєднанні фінансово-економічного, ризик-орієнтованого, ESG-орієнтованого та адаптивного підходів до оцінювання інвестиційних рішень.

Інтегральна ефективність інвестиційного інструменту визначається за формулою

$$IEI = \omega_1 \cdot E + \omega_2 \cdot R + \omega_3 \cdot S + \omega_4 \cdot G + \omega_5 \cdot A, \quad (1)$$

де IEI – інтегральна ефективність інвестиційного інструменту;

E – економічна ефективність;

R – ризикова стійкість;

S – соціально-екологічний ефект;

G – інституційно-управлінська ефективність;

A – адаптивність інструменту до невизначеності;

$\omega_1, \dots, \omega_5$ – вагові коефіцієнти компонентів моделі, причому $\sum_{i=1}^5 \omega_i = 1$

Запропонована структура дозволяє інтегрувати кількісні та якісні параметри оцінювання, забезпечуючи комплексне відображення ефективності інвестиційних інструментів в умовах багаторівневої невизначеності.

У структурі моделі базовою складовою виступає економічна ефективність, яка характеризує фінансову результативність інвестиційного інструменту та його здатність забезпечувати приріст вартості капіталу. Формування цієї компоненти здійснюється на основі класичних критеріїв інвестиційного аналізу.

**Складові інтегральної моделі оцінювання ефективності
інвестиційних інструментів**

Складова моделі	Змістова характеристика	Основні індикатори
Економічна ефективність (E)	Фінансова результативність інвестицій	NPV, IRR, PI
Ризикова стійкість (R)	Стійкість до зовнішніх шоків	Волатильність доходності
Соціально-екологічна складова (S)	Вплив на сталий розвиток	ESG-показники
Інституційна ефективність (G)	Якість регуляторного середовища	Rule of Law, Regulatory Quality
Адаптивність (A)	Здатність функціонувати в умовах невизначеності	Рівень системної невизначеності

Джерело: розроблено авторами

Економічна складова моделі формалізовано визначається як

$$E = \alpha_1 \cdot NPV + \alpha_2 \cdot IRR + \alpha_3 \cdot PI, \quad (2)$$

де NPV – чиста приведена вартість;

IRR – внутрішня норма доходності;

PI – індекс прибутковості;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ – вагові коефіцієнти окремих фінансових показників.

Попри важливість фінансової результативності, сучасні умови функціонування агропродовольчого сектору свідчать про недостатність використання виключно економічних критеріїв оцінювання. Висока залежність аграрного виробництва від зовнішніх факторів обумовлює необхідність врахування ризикової стійкості інвестиційних інструментів [2, 4].

У межах дослідження ризикова складова моделі визначається через рівень варіативності очікуваної доходності [3]

$$R = \frac{1}{1+V(R_t)}, \quad (3)$$

де $V(R_t)$ – дисперсія доходності інвестиційного інструменту в часовому періоді.

Запропонований підхід дозволяє оцінити здатність інвестиційного механізму зберігати ефективність у кризових умовах та мінімізувати втрати внаслідок зовнішніх шоків.

Водночас сучасна практика інвестування дедалі більше орієнтується на принципи сталого розвитку, що обумовлює необхідність включення до структури оцінювання соціально-екологічної складової. Для агропродовольчого сектору це має принципове значення, оскільки ефективність аграрного виробництва безпосередньо пов'язана зі станом природних ресурсів, продовольчою безпекою та розвитком сільських територій.

Соціально-екологічна складова формується на основі ESG-підходу [5, 6]

$$S = \beta_1 \cdot ESG_{env} + \beta_2 \cdot ESG_{soc} + \beta_3 \cdot ESG_{gov}, \quad (4)$$

де ESG_{env} – екологічний ефект;

ESG_{soc} – соціальний ефект;

ESG_{gov} – управлінська складова;

$\beta_1, \beta_2, \beta_3$ – вагові коефіцієнти ESG-компонентів.

Поряд із цим важливим елементом інтегральної моделі виступає інституційна ефективність, яка відображає вплив регуляторного середовища на результативність інвестиційних процесів. Нестабільність державної політики, зміни механізмів регулювання, недостатній рівень захисту прав власності та низька якість економічних інститутів формують додаткові бар'єри для довгострокового інвестування.

Однак визначальною особливістю запропонованої моделі є включення адаптивної складової. На відміну від традиційних підходів, де ефективність інвестиційного інструменту оцінюється переважно через рівень прибутковості, у межах адаптивної концепції ключового значення набуває здатність інвестиційного механізму функціонувати в умовах змінного середовища.

Формалізовано адаптивність визначається як:

$$A = \frac{1}{1+U}, \quad (5)$$

де U – інтегральний рівень невизначеності, який включає макроекономічну, галузеву та шокову складові.

Таким чином, чим вищим є рівень невизначеності економічного середовища, тим нижчою стає адаптивність інвестиційного механізму та його здатність забезпечувати стабільність інвестиційних процесів.

З урахуванням усіх структурних компонентів повна інтегральна модель набуває такого вигляду

$$IEI = w_1 \cdot (NPV + IRR + PI) + w_2 \cdot \frac{1}{1+V(R_t)} + w_3 \cdot ESG + w_4 \cdot G + w_5 \cdot \frac{1}{1+U}, \quad (6)$$

Практична реалізація моделі передбачає формування адаптивного механізму вибору інвестиційних інструментів залежно від рівня невизначеності економічного середовища. Саме з цією метою у дослідженні розроблено матрицю вибору інвестиційних інструментів агропродовольчого сектору.

Таблиця 2

Матриця вибору інвестиційних інструментів залежно від рівня невизначеності

Рівень невизначеності	Високоєфективні інструменти	Інструменти середньої ефективності	Низькоєфективні інструменти
Низький	Прямі інвестиції, аграрні облігації	Банківське кредитування, лізинг	Спекулятивні інструменти
Середній	ДПП, інноваційні агропроекти	Кооперативні моделі, страхування	Венчурні інвестиції без захисту
Високий	Грантові програми, міжнародна допомога	Короткострокове кредитування	Незахищені довгострокові інвестиції
Шоковий	Відновлювальні та гуманітарні програми	Стабілізаційні фонди	Приватні механізми без підтримки

Джерело: розроблено авторами

Запропонована матриця відображає нелінійний характер взаємозв'язку між рівнем невизначеності та ефективністю інвестиційних механізмів. У стабільному економічному середовищі домінуючу роль відіграють класичні ринкові інструменти, орієнтовані на максимізацію прибутковості. Натомість в

умовах кризових трансформацій пріоритетного значення набувають інструменти з високим рівнем інституційної підтримки та адаптивності.

Подальший розвиток запропонованого підходу реалізується через механізм адаптивного вибору інвестиційних інструментів, який включає ранжування інвестиційних альтернатив, оцінювання адаптивності, формування оптимального інвестиційного портфеля та диверсифікацію ризиків.

Рейтинг інвестиційної альтернативи визначається як

$$Rank_i = f(IEI_i, U, A_i), \quad (7)$$

де $Rank_i$ – рейтинг i -го інвестиційного інструменту;

IEI_i – інтегральний індекс ефективності;

U – рівень системної невизначеності;

A_i – рівень адаптивності інструменту.

На відміну від статичних моделей інвестиційного аналізу, запропонований підхід має динамічний характер, оскільки зміна параметрів зовнішнього середовища автоматично трансформує структуру пріоритетних інвестиційних рішень.

Важливим елементом механізму виступає формування адаптивного інвестиційного портфеля, структура якого змінюється залежно від рівня системної невизначеності.

Функція оптимізації портфеля має вигляд:

$$MaxIEI_p = \sum_{i=1}^n w_i \cdot IEI_i, \quad (8)$$

за умов, що $\sum_{i=1}^n w_i = 1$ та $Risk_p \leq Risk_{max}$,

де IEI_p – інтегральна ефективність портфеля;

w_i – частка i -го інструменту;

$Risk_p$ – сукупний ризик портфеля;

$Risk_{max}$ – допустимий рівень ризику.

Таким чином, інвестиційний портфель розглядається як динамічна система, здатна адаптувати власну структуру відповідно до трансформації економічного середовища.

Завершальним елементом адаптивного механізму є система диверсифікації ризиків, спрямована на зниження системної вразливості агропродовольчого сектору.

Рівень диверсифікації визначається за формулою:

$$D = 1 - \sum_{i=1}^n s_i^2, \quad (9)$$

де D – рівень диверсифікації;

s_i – частка окремого інвестиційного інструменту в структурі портфеля.

У цілому запропонований підхід формує методологічне підґрунтя для переходу від традиційної фінансової оцінки інвестицій до адаптивної багатокритеріальної моделі управління інвестиційними процесами в агропродовольчому секторі. Наукова новизна дослідження полягає у синтезі фінансових, ризикових, ESG, інституційних та адаптивних компонентів у межах єдиної інтегрованої системи оцінювання. Практичне значення моделі визначається можливістю її використання для формування інвестиційної політики, ранжування інвестиційних альтернатив, оптимізації інвестиційних портфелів та забезпечення стійкого розвитку агропродовольчого сектору в умовах системної невизначеності.

Список використаних джерел:

1. Прокопенко Н.І. Моделювання впливу невизначеності на аграрний сектор: науково-методичні основи та сценарії розвитку. *Innovation and Sustainability*. 2024. №4. С. 99–107. URL: <https://inns.vn.ua/web/uploads/pdf/Innovation%20and%20Sustainability,%20Vol.%204,%20No.%204,%202024-99-107.pdf>
2. Мазуркевич І. О. Дослідження методичних підходів оцінки інвестиційної привабливості підприємств агропромислового комплексу.

Економіка та суспільство. 2023. Вип. 53. 6 с. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2703/2617>

3. Коцюба О. С. Методологія оцінювання економічної ефективності інвестиційних проектів підприємств в умовах невизначеності : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Коцюба Олександр Станіславович ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ, 2021. 526 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/35808>

4. Малиш І. А. Методичні підходи до оцінки ризиків та ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. № 6. С. 81–88. URL: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.9>

5. Штефан Н. Г., Соляник Л. Г., Гончарук А. Г. Методичні підходи до оцінки впливу екологічних факторів на ефективність інвестицій. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2023. № 2. С. 30–36. Doi: 10.33271/ebdut/82.030

6. Лакас В. В. Методичні підходи до оцінки інвестиційного забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. С. 215–223. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-149>

ПЕТКОВА Д. Ф.

PhD, асистент кафедри національної та міжнародної економіки
Одеського національного технологічного університету

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах війни, з якою зіштовхнулася Україна та світова спільнота в цілому, особливого значення набуває безпека, що визначає можливості якісного розвитку суспільства. Національна безпека є досить багатогранною, адже містить цілий ряд складових, серед яких варто виділити інформаційну,

економічну, політичну, державну, демографічну, соціальну, екологічну, духовно-культурну та продовольчу і агропродовольчу безпеку в цілому. Серед перерахованих елементів національної безпеки особливе значення посідає продовольча безпека, оскільки вона передбачає забезпечення первинних потреб населення у відповідній якості та кількості, що має відповідати принципам доступності та збалансованості[1].

Основною вимогою продовольчої безпеки – є повноцінна та своєчасна забезпеченість населення продуктами харчування, в необхідних обсягах та асортименті з дотриманням усіх вимог безпечності. Глобальний індекс продовольчої безпеки включає в собі оцінку за 4 складовими[2]:

- доступність - вимірює здатність споживачів купувати продукти харчування, їхню вразливість до цінових шоків та наявність програм і політики для підтримки споживачів у разі виникнення шоків;

- наявність - вимірює сільськогосподарське виробництво та можливості фермерських господарств, ризик перебоїв у постачанні, національну спроможність поширювати продовольство та дослідницькі зусилля для розширення сільськогосподарського виробництва;

- якість та безпека - вимірює різноманітність та харчову якість середньостатистичних раціонів, а також безпеку харчових продуктів;

- Сталий розвиток та адаптація - оцінює вплив країни на зміни клімату; її вразливість до ризиків, пов'язаних з природними ресурсами; та те, як країна адаптується до цих ризиків.

За офіційними даними Глобального індексу продовольчої безпеки 2022 року, Україна перебуває на останньому місці за станом національного забезпечення продовольчої безпеки серед країн Європи та 71-му місці у світі. За показником “Доступність продуктів харчування” Україна перебуває на 93-му місці у світі та 26-му місці з 26 країн Європи[3].

Найгіршим показником є - “Сталість та адаптивність” (43,5 бала із 100 та 94-е місце), що відображає наявність суттєвих проблем стосовно доступу та

управління водними ресурсами, а також недоліків у системі управління ризиками.

Єдиний показник, який має позитивний характер це “Фактор якості та безпечності їжі” (71,3 бала із 100 або 52-е місце). За його оцінками, українці вживають достатньо якісного білка, а харчові продукти загалом є безпечними, хоча раціон середнього українця не відзначається різноманітністю.

На забезпечення продовольчої безпеки України має безпосередній вплив війна з боку Росії. Серед викликів можна виділити такі[1,4,5]:

- зменшення посівних площ та об’ємів, в наслідок окупації певних територій;
- порушення встановлених ланцюгів постачання сільськогосподарської та харчової продукції;
- зменшення обсягів виробництва продовольства та використання продовольства в промислових цілях, у тому числі для забезпечення армії;
- блокування та постійні обстріли більшості морських портів України, що ускладнило, з однієї сторони, експорт сільськогосподарської продукції, а, з другої, імпорт критично необхідних продуктів харчування та мінеральних добрив;
- проблеми зберігання та збуту сільськогосподарської продукції;
- наявність значної кількості населення, що знаходиться за межею бідності, а відтак не має достатніх доходів для придбання необхідних продуктів харчування;
- у зв’язку з посиленням мобілізації виникає потреба у кваліфікованих працівниках, адже переважають працівники пенсійного віку;
- надмірне зростання споживчих цін, що випереджає грошові надходження;
- недостатня кількість інвестиційних надходжень;
- збільшення імпортних товарів на вітчизняному ринку через неможливість розширеного розвитку вітчизняного АПК.

На рис. 1 наведений взаємозв'язок викликів та показників продовольчої безпеки, визначених глобальним індексом.

Зазначена вище інформація, свідчить про наявність проблем щодо забезпечення продовольчої та агропродовольчої безпеки в цілому. Вважаємо, що для покращення агропродовольчої безпеки України, необхідні такі кроки:

- припинення воєнних дій та розмінування сільськогосподарських угідь;
- залучення інвестицій у продовольчу сферу;
- розвиток стандартизації та сертифікації продукції сільськогосподарської та харчової промисловості, що дозволить підвищити якість споживання та покращити конкурентоспроможність на світовому ринку;

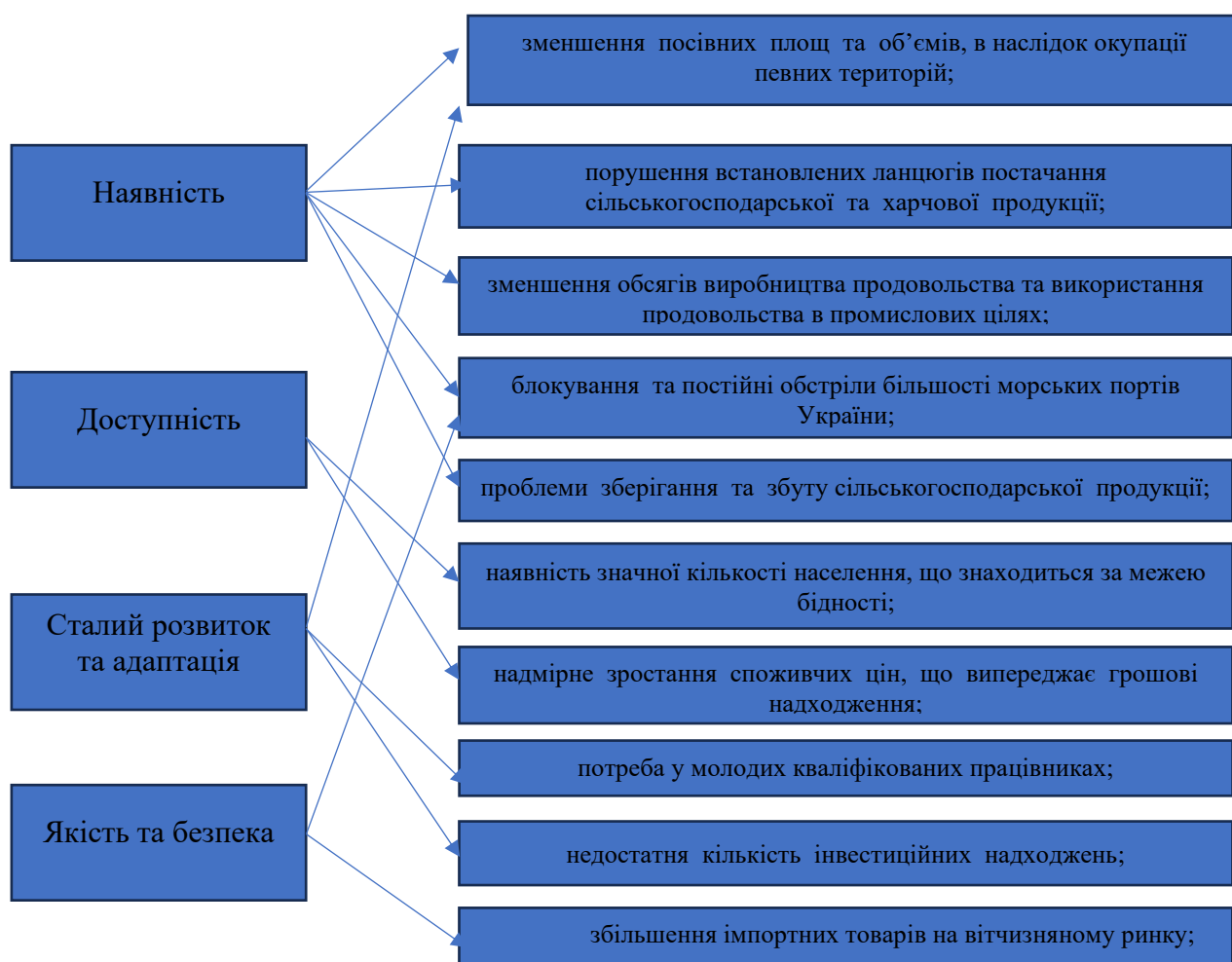

Рис.1 Взаємозв'язок викликів, спричинених військовими діями та показників продовольчої безпеки, визначених глобальним індексом

- збільшення розмірів заробітної плати та соціального забезпечення населення, що забезпечить доступність багатьох товарів продовольства для населення;
- активізація виробництва екологічно чистих продуктів харчування, що є однією з вимог сталого розвитку;
- забезпечення вільного доступу всього населення до наявних продуктів харчування;
- вирішення проблем кадрового забезпечення.

Список використаних джерел

1. Крилов Д. В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2023. № 7. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Global Food Security Index (GFSI). Economist Impact. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/about> (date of access: 07.05.2026).
3. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-p#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
4. Байдала В., Якимовська А. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів. Economics and business management. 2024. Т. 15, № 1. С. 56–70. URL: [https://doi.org/10.31548/economics15\(1\).2024.049](https://doi.org/10.31548/economics15(1).2024.049) (дата звернення: 08.05.2026).
5. Мазур Г. Ф., Ельхаддад А. А. Парадигма забезпечення продовольчої безпеки на основі підвищення потенціалу аграрного сектору. Agrosvit. 2024. № 9. С. 49–56. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.9.49> (дата звернення: 08.05.2026).

ПЕТРЕНКО О. П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
і економіки підприємства,

СІМЕКЧИ А. Ф.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С1 Економіка та міжнародні економічні відносини,
Одеський Державний Аграрний Університет

БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЦІНОВУ СТАБІЛЬНІСТЬ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

В умовах сучасних глобальних трансформацій та посилення безпекових загроз проблема забезпечення цінової стабільності агропродовольчого ринку набуває особливого значення для економіки України. Воєнні дії, руйнування виробничої та логістичної інфраструктури, мінування сільськогосподарських територій, енергетичні ризики, інфляційні процеси та порушення міжнародних ланцюгів постачання формують нові виклики для функціонування аграрного сектору. Сукупний вплив цих факторів спричиняє зростання виробничих витрат, порушення балансу попиту і пропозиції, скорочення обсягів виробництва та посилення цінової волатильності на агропродовольчому ринку [1, с. 37]

Агропродовольчий сектор є стратегічно важливою складовою національної економіки України, що забезпечує продовольчу безпеку держави, формує значну частину експортного потенціалу та впливає на соціально-економічну стабільність. За умов посилення безпекових ризиків питання збереження стабільності цін виходить за межі суто ринкового механізму та набуває ознак економічної безпеки держави. Коливання цін на агропродовольчу продукцію впливають не лише на фінансові результати діяльності виробників, а й на рівень доступності продовольства для населення та макроекономічну рівновагу [2].

Особливої актуальності набуває дослідження механізмів впливу безпекових викликів на процеси ціноутворення, виявлення факторів цінової нестабільності та обґрунтування ефективних інструментів державного й ринкового регулювання. Це зумовлює необхідність пошуку адаптивних моделей функціонування агропродовольчого ринку, спрямованих на мінімізацію ризиків, підвищення стійкості аграрного сектору та забезпечення стабільності цін в умовах невизначеності. В таблиці 1 представлені основні безпекові виклики формування ціни.

Таблиця 1

**Основні безпекові виклики формування ціни
та напрями їх вирішення**

Безпековий виклик	Вплив на агропродовольчий ринок	Можливі рішення
Воєнні дії та фізичне руйнування інфраструктури	Порушення виробництва, скорочення пропозиції продукції, зростання цін	Відновлення аграрної та транспортної інфраструктури, створення резервних логістичних маршрутів
Мінування сільськогосподарських земель	Скорочення посівних площ, зниження обсягів виробництва	Розширення програм розмінування, міжнародне фінансування очищення територій
Логістичні ризики та блокування транспортних шляхів	Зростання транспортних витрат, порушення ланцюгів постачання	Диверсифікація логістичних маршрутів, розвиток портової та залізничної інфраструктури
Енергетична нестабільність	Зростання виробничих витрат та собівартості продукції	Інвестиції в автономні джерела енергії (біогаз, сонячна енергетика, генератори)
Дефіцит трудових ресурсів	Зменшення продуктивності та виробничих обсягів	Автоматизація виробництва, цифровізація та впровадження Smart Agriculture
Валютні ризики та інфляційні процеси	Коливання цін на ресурси, зростання вартості імпортованих матеріалів	Використання інструментів хеджування, стабілізаційна монетарна політика
Кіберзагрози та цифрові ризики	Порушення роботи цифрових систем управління та логістики	Посилення кібербезпеки, впровадження систем захисту даних
Кліматичні та екологічні ризики	Нестабільність врожайності та дефіцит окремих видів продукції	Впровадження кліматично адаптивних технологій та систем точного землеробства

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 4; 5; 6; 7]

У сучасних умовах забезпечення цінової стабільності агропродовольчого ринку потребує комплексного підходу з боку держави. Важливими напрямками державної політики мають стати підтримка аграрних виробників, розвиток альтернативних логістичних маршрутів, стимулювання внутрішньої переробки продукції та формування стратегічних продовольчих резервів. Суттєвим аспектом забезпечення стабільності агропродовольчого ринку є рівень державного регулювання цін та підтримки соціально вразливих верств населення. В умовах економічної нестабільності та високого рівня інфляції держава змушена застосовувати механізми стримування цін на окремі групи соціально значущих товарів. До таких товарів належать хліб, борошно, крупи, молочна продукція, олія та овочі. Однак надмірне адміністративне втручання може призводити до порушення ринкової рівноваги, скорочення пропозиції продукції та зниження мотивації виробників до розвитку виробництва. Саме тому державна політика має поєднувати ринкові механізми з інструментами соціального захисту населення.

Важливе значення для цінової стабільності має розвиток внутрішньої переробки сільськогосподарської продукції. Україна традиційно залишається експортером сировинної аграрної продукції, тоді як частка продукції з високою доданою вартістю є недостатньою. Розвиток підприємств харчової та переробної промисловості дозволить не лише підвищити конкурентоспроможність аграрного сектору, але й зменшити залежність внутрішнього ринку від коливань світових цін. Крім того, збільшення обсягів внутрішньої переробки сприятиме створенню нових робочих місць та зміцненню економічної безпеки держави.

Окремої уваги потребує питання продовольчої безпеки регіонів, які найбільше постраждали внаслідок бойових дій. У деяких областях спостерігалися перебої з постачанням продовольства, зростання цін та дефіцит окремих товарів. Це стало наслідком руйнування складської інфраструктури, проблем із транспортуванням та скороченням місцевого виробництва. У таких умовах важливим завданням держави є створення ефективної системи

резервування та розподілу продовольчих ресурсів, здатної оперативно реагувати на кризові ситуації.

Також слід враховувати вплив психологічних та соціальних факторів на формування цін. У періоди криз населення схильне до підвищеного попиту на товари першої необхідності, що може викликати штучний дефіцит та спекулятивне зростання цін. Інформаційна нестабільність, поширення панічних настроїв та недовіра до ринку також негативно впливають на поведінку споживачів і суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим важливо забезпечувати прозору інформаційну політику, своєчасне інформування населення про стан продовольчого забезпечення та наявність необхідних ресурсів.

У перспективі післявоєнного відновлення агропродовольчого ринку особливого значення набуде інтеграція України до європейського економічного простору. Адаптація до стандартів Європейського Союзу, розвиток системи контролю якості продукції та модернізація аграрної інфраструктури сприятимуть підвищенню ефективності функціонування ринку. Водночас процес інтеграції вимагатиме значних фінансових ресурсів та структурних змін у системі аграрного виробництва.

Отже, безпекові виклики мають комплексний та багатогранний вплив на цінову стабільність агропродовольчого ринку України. Воєнні дії, логістичні проблеми, енергетична нестабільність, інфляція та кліматичні ризики формують нові умови функціонування аграрного сектору. Для забезпечення продовольчої безпеки та стабільності цін необхідним є поєднання ефективної державної політики, міжнародної підтримки та модернізації аграрного виробництва. Ефективне реагування на сучасні виклики можливе лише за умови координації дій держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Лише комплексний підхід до розвитку аграрного сектору дозволить забезпечити продовольчу безпеку країни, стабільність цін та сталий економічний розвиток України в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Шевченко А.А., Петренко О.П., Заєць М.В. Агробізнес в контексті світових змін. *Modern Economics*. 2025. №53. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/agribusiness-in-the-context-of/>
2. Петренко О.П., Козак К.Б., Атамась Г.П., Ханін А.М. Фінансова політика у формуванні стратегії продовольчої безпеки. *Економіка харчової промисловості*. 2025. Том 17 № 3. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v17i3.3289>
3. Єпіфанова І. Ризикоорієнтований підхід до управління економіко-екологічною безпекою підприємств в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2025. №79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-8>
4. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf (дата звернення 22.04.2026)
5. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки до 2030 року: завдання агроекономічної науки: *Матеріали міжнародної науково-практичної конф., Київ, 20 лист. 2025 р.* / Редкол.: Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, В. А. Мамчур та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2025. 260 с.
6. Петренко О.П., Шевченко А.А. Adaptation of agricultural production to wartime realities: preservation of economic security of Ukraine. *Галицький економічний вісник*. 2024. 3 (88). С.20-30. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/88/1305.pdf>
7. Шевченко А.А., Петренко О.П. Детермінанти економічного розвитку сільського господарства в Україні. *Modern Economics*. 2023. №38. С.186-193. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/determinants-of-economic-development-of/>

РАБОТІН Ю.А.

кандидат економічних наук, доцент,
кафедри економічної безпеки, права та соціальних процесів
Одеський національний технологічний університет

ПАВЛЕНКО Г.М.

старший викладач кафедри економічної безпеки,
права та соціальних процесів
Одеський національний технологічний університет

ІННОВАЦІЙНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ

Сучасний розвиток агропродовольчого сектору України відбувається в умовах посилення глобальної конкуренції, воєнних ризиків, нестабільності логістичних ланцюгів та трансформації світових ринків. За таких умов важливого значення набуває забезпечення економічної безпеки агропродовольчого сектору, що передбачає здатність галузі стабільно функціонувати, адаптуватися до кризових викликів та гарантувати продовольче забезпечення населення. Одним із ключових інструментів підвищення стійкості агропродовольчих систем є впровадження інноваційних цифрових технологій.

Цифрова трансформація агропродовольчого сектору сприяє підвищенню ефективності виробництва, оптимізації логістичних процесів, зменшенню витрат та посиленню контролю за якістю продукції. Використання сучасних цифрових рішень дозволяє аграрним підприємствам оперативно реагувати на зміни ринкового середовища, мінімізувати ризики та забезпечувати стабільність ланцюгів постачання.

Одним із найбільш перспективних напрямів цифровізації є впровадження технологій точного землеробства (Precision Agriculture). Використання GPS-навігації, дронів, сенсорів та супутникового моніторингу

дозволяє здійснювати контроль стану ґрунтів, рівня вологості, посівів та прогнозування врожайності. Це сприяє раціональному використанню ресурсів, зменшенню витрат на добрива та паливо, а також підвищенню продуктивності агровиробництва.

Важливу роль у забезпеченні економічної безпеки агропродовольчого сектору відіграють технології штучного інтелекту (AI) та Big Data. Аналітичні цифрові платформи дозволяють обробляти великі масиви інформації щодо погодних умов, ринкових цін, логістичних ризиків та стану аграрного виробництва. На основі цих даних аграрні підприємства можуть приймати більш ефективні управлінські рішення та прогнозувати потенційні загрози.

Перспективною інновацією є використання блокчейн-технологій у системі агропродовольчих ланцюгів постачання. Блокчейн забезпечує прозорість руху продукції від виробника до споживача, знижує ризики фальсифікації продукції та підвищує рівень довіри між учасниками ринку. Особливо актуальним це є для експортоорієнтованих підприємств аграрного сектору України.

У сучасних умовах активно розвиваються цифрові платформи аграрної логістики та електронної торгівлі. Вони дозволяють оптимізувати маршрути постачання, скорочувати логістичні витрати та забезпечувати прямий зв'язок між виробниками і споживачами. Це є важливим чинником формування стійких локальних продовольчих систем.

Особливу актуальність для України мають інноваційні технології моніторингу ризиків в аграрному секторі. Серед новітніх цифрових рішень доцільно виокремити:

- AgriTech-платформи для комплексного управління агровиробництвом;
- Smart Farming – системи автоматизованого управління сільськогосподарською технікою;
- IoT-технології (Internet of Things) для моніторингу стану ґрунтів, температури та вологості;

- AgroGIS-системи для цифрового картографування земельних ресурсів;
- дрони та роботизовані системи для обробки посівів і контролю стану полів;
- AI-аналітика для прогнозування врожайності та ринкових ризиків;
- blockchain-платформи для контролю безпечності та походження продукції;
- цифрові маркетплейси агропродукції для розвитку локальних каналів збуту;
- хмарні системи управління агробізнесом для координації виробничих процесів;
- технології цифрових двійників (Digital Twin) для моделювання агропродовольчих процесів та оцінки ризиків.

Прикладом цифрової трансформації агропродовольчого сектору є Одеська область, де останніми роками активно впроваджуються системи супутникового моніторингу посівів, цифрові логістичні платформи та технології точного землеробства. Це дозволяє аграрним підприємствам підвищувати ефективність використання ресурсів та адаптуватися до нестабільних умов функціонування ринку. Одним із найбільш поширених напрямів є використання технологій точного землеробства. Великі аграрні підприємства Одеської області застосовують GPS-навігацію, системи автоматичного водіння техніки та супутниковий моніторинг посівів. Це дозволяє оптимізувати використання пального, насіння та добрив, а також зменшити виробничі витрати. Особливо активно такі технології використовуються у Березівському, Болградському та Подільському районах області.

Важливим прикладом цифровізації є використання дронів для моніторингу стану посівів і контролю рівня вологості ґрунтів. Аграрні підприємства застосовують безпілотні літальні апарати для оперативного виявлення проблемних ділянок, оцінки стану рослин та проведення точкового

внесення засобів захисту рослин. Це сприяє підвищенню врожайності та зменшенню екологічного навантаження.

У сфері логістики та зберігання продукції в Одеській області впроваджуються цифрові системи управління елеваторами та агрологістичними процесами. Завдяки автоматизованим платформам підприємства можуть контролювати обсяги зберігання зерна, відстежувати маршрути постачання та оперативно реагувати на зміни ринку. Особливого значення це набуло після ускладнення роботи морських портів та необхідності диверсифікації логістичних маршрутів.

Перспективним напрямом є розвиток цифрових аграрних платформ і маркетплейсів. Фермерські господарства Одеської області дедалі активніше використовують онлайн-платформи для реалізації продукції без посередників. Це дозволяє розширити локальні канали збуту, скоротити логістичні витрати та підвищити доступність продукції для споживачів.

У виноградарстві та виноробстві Одещини також активно впроваджуються інноваційні цифрові технології. Виробники використовують системи кліматичного моніторингу, цифрові датчики вологості та автоматизовані системи контролю якості продукції. Це дозволяє підвищувати ефективність виробництва та забезпечувати конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Окремої уваги заслуговує використання технологій штучного інтелекту та Big Data для прогнозування врожайності, аналізу ринкової кон'юнктури та оцінки ризиків. Такі рішення допомагають аграрним підприємствам Одеської області адаптуватися до кліматичних змін, воєнних ризиків та нестабільності агропродовольчих ринків.

Впровадження цифрових технологій в агропромисловому секторі Одеської області сприяє підвищенню ефективності агровиробництва, зміцненню економічної безпеки підприємств та формуванню більш стійких агропродовольчих систем. Цифровізація стає важливим чинником адаптації

регіонального аграрного сектору до сучасних кризових викликів і глобальних трансформацій ринку.

Інноваційні цифрові технології стають важливим інструментом забезпечення економічної безпеки агропродовольчого сектору України. Їх впровадження сприяє підвищенню стійкості агропродовольчих ланцюгів постачання, зміцненню продовольчої безпеки та формуванню конкурентоспроможного аграрного виробництва. В умовах сучасних кризових викликів цифровізація агропродовольчого сектору має стати одним із стратегічних пріоритетів державної економічної політики.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

2. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>

3. Мовчанюк, А., Бойко, А. Аграрний сектор України в умовах війни: економічні виклики та державні інструменти стабілізації. *Економіка та суспільство*. 2026, (84). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-46>

4. Негрей М.В., Тараненко А.А., Костенко І.С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>

5. Мариненко, Н., Яворський, А. Адаптивний моніторинг та регулювання цифрової трансформації підприємства в умовах динамічного середовища. *Цифрова економіка та економічна безпека*, 2026, (2 (23)), 209-215. <https://doi.org/10.32782/dees.23-30>

Інклюзивний та сталий розвиток агропродовольчого комплексу України: концептуальні орієнтири, інституційні механізми та безпекові виклики : матеріали наукового колоквиуму (22 травня 2026 року, м. Одеса) / Одес. нац. технол. ун-т, каф. національної та міжнародної економіки. — Одеса, 2026. — 232 с.

Матеріали наукового колоквиуму присвячено актуальним проблемам інклюзивного та сталого розвитку агропродовольчого комплексу України в умовах сучасних глобальних, національних і воєнних викликів. У збірнику висвітлено теоретичні засади та практичні аспекти трансформації агропродовольчого сектору, розвитку людського капіталу сільських територій, екологізації виробництва, цифрової трансформації, забезпечення економічної та продовольчої безпеки, формування стійких ланцюгів постачання, розвитку інноваційної діяльності та інституційного забезпечення повоєнного відновлення України.

До збірника увійшли **38 доповідей** науковців, викладачів, аспірантів і здобувачів вищої освіти, які представляють **14 закладів вищої освіти та наукових установ України**. Представлені дослідження відображають сучасні наукові підходи до забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчого сектору, розвитку людського капіталу, впровадження цифрових та екологічно орієнтованих технологій, підвищення економічної стійкості агробізнесу та зміцнення продовольчої безпеки держави в умовах європейської інтеграції та повоєнного відновлення.

УДК 338.43:330.341.1:502.131.1:351.863(477)